I. C

DE MORIBUS

ET

Enchiridion

ETHICUM.

SEU

EPITOME

PHILOSOPHIÆ

MORALIS.

Præcepta breviter & dilucidè methodoque nova & facili explicata exhibens.

Pro angustâ tyronum memoriâ.

PER

CASP. BARTHOLINUM & alios.

OXONIÆ,

Excudebat *W. H.* Impensis *J. Forrest*

1665.

N. Grymes

I. C. asæ Archiep. Benev.
GALATEVS, IN QVO SVB PERSONA SENIS ADOlescentem informantis, disputatur, qui mores in quotidiano cum aliis convictu aut tenendi sint, aut fugiendi; ex Italico Latinus,

Interprete

N. C.

CUm iter hoc vitæ humanæ, quod à me, ut vides, magna ex parte, jam est confectum, tu nunc primùm ingrediaris: egoque, quod verè & ex animo facio, multum te amem: constitui mecum, unum atque alterum locum tibi indicare, ad quem ipsa experientia edoctus, metuerem, ne facillimè vel laberere, vel quocunq; saltem modo aberrares. Ut ita præceptis his meis instructus, cum salute animæ tuæ,

N. Crynes B &c

& nobilis, rectam viam posses tenere. Quia verò fieri potest, ut ætas hæc tua, quæ adhuc tenera est, ad graviores subtilioresque doctrinas percipiendum minùs sit idonea; ego, istis in tempus magis conveniens reservatis, in præsentia de iis, quæ tamen fortè nonnullis frivola videri possint, agere incipiam, nimirum quibus rebus studere, & qua ratione vitam instituere aliquem oporteat, ut in familiari cum aliis hominibus conversatione, bene moratus, amabilis, & elegans habeatur, quod ipsum profectò vel revera virtus est, vel res propter similitudinem quàm proximè ad virtutem accedens. Etiamsi enim, aut liberalem, aut constantem, aut magnanimum esse, per se, sine ullo dubio, laudabilius & majus sit, quàm esse moribus honestè eleganterque politum; nihilominus tamen usu venit, ut morum illa suavitas, & gestuum sermonisq; decora & bella concinnitas, non minus possessori suo adjumenti afferant, quàm animi vel magnitudo, vel alacritas, his ipsis virtutibus ornato eo ferre queant. Illa enim frequenter & quidem singulis diebus multis modis sunt usurpanda, cùm quotidie

Propositio.

Doctrina hujus utilitas & necessitas.

quotidie unicuique necesse sit aliorum hominum consuetudine & colloquio uti: sed justitia, fortitudo, & aliæ virtutes nobiliores magisque eximiæ, multo exercentur rarius. Neque enim homo liberalis aut magnanimus obstrictus est, ut singulis horis magnificè agit, cùm hoc nullo à quoquam fieri possit modo: similiter quoque viri animosi & cordati, ut virtutis suæ excellentiam declarent, rarissimè sunt obligati. Quapropter quanto hæc magnitudine & quasi pondere suo vincunt illa, tanto ab his, & numero, & usu crebriùs iterato, vicissim illa superantur. Possem ego ibi, nisi factu indecorum esset, multos nominatim quoque recensere, qui cùm aliàs pretii non usque adeo magni essent, tamen omnibus modis permagno sunt æstimati, unam tantùm ob causam, quod in sua, quam cum aliis haberent, cõsuetudine indolem quandam festivam & gratiosam præ se ferrent: qua quidem ipsâ adjuti & evecti, ad summos amplissimarum dignitatum gradus pervenerũt, longissimóque post se intervallo reliquerũt eos, qui virtutibus illis, de quibus paulò ante dicebamus, longè no-

bilioribus magisque egregiis excelle-
bant. Sicuti enim mores amabiles &
ingenui vim habent excitandi benevo-
lentiam eorum quibuscum vivimus: ita
ex adverso mores rigidi & insulsi, in
odium & contemptum nostri alios im-
pellunt. Quare etiamsi legibus publi-
cis nulla pœna morum rusticitati odi-
osæ, utpote peccato leviculo (magnum
enim revera non est) sit constituta: ni-
hilominus tamen videmus ipsam natu-
ram castigatione satis aspera nos corri-
gere, cùm efficit, ut hanc ob caussam
consortio & benevolentia hominum
planè spoliemur. Et certe, sicuti alia
gravia peccata plus detrimenti affe-
runt, ita hæc leviora, plures aut mini-
mum, crebriores molestias inducunt.
Quemadmodum enim homines quià
feris bestiis sibi metuunt, minutaque
illa animalcula, quales sunt culices, ut
muscæ formidine non dignantur, & ta-
men nihilominus, propter continuas
molestias, quibus ab hoc genere inqui-
etamur, multo frequentius ab his be-
stiolis, quàm à beluis illis immanibus
bilem sibi sentiunt moveri: ita accidit,
ut plerique omnes, duplo majori odio
prosequantur homines intractabiles &
agrestes,

agrestes, quàm alios etiam insigniter flagitiosos. Quapropter dubium esse nemini potest, quin unicuique, qui non in solitudine, aut eremitarum latibulis, sed in cœtu & frequentia vivere constituerit, mirum in modum utile sit, si in moribus, suaque cum aliis conversatione gratiosus & jucundus esse norit. Taceo jam quod aliæ virtutes multa & varia supellectille indigent, quæ si desit, parum illæ aut nihil proficiunt, cùm interim hæc morum elegantia, etiam sine patrimonio, & opulenta & valida sit, utpote quæ in verbis tantùm & actionibus consistat. Hac autem in parte quo faciliùs fungi officio tuo possis, sciendum tibi est convenire, ut morem vivendi tuum attemperes & moderaris, non tuo arbitrio, sed ad voluntatem & desideria eorum quibuscum converseris, ad quæ quidem ille, certa tamen cum moderatione, omnino est dirigendus. Nam qui in usu & convictu vitæ quotidianæ, aliorum voluntati cum quodam prolubio supra modum obsecundare studet: ille vel parasitus, vel gesticulator, vel forte etiam scurra potius, quam homo bene moratus & honestus esse videatur: sicuti è contra-

rio is qui nihil pensi habet, sive placeat aliis, sive displiceat, homo rudis, incompositus & agrestis meritò censetur. Ut igitur tum cum non propriæ sed alienæ voluptatis rationem habemus, mores nostri sint grati & jucundi, principio investigandum nobis est, qualesnam res illæ sint, quibus in universum maxima pars hominum delectantur: & quales illæ, quas tanquam molestas ut plurimùm aversantur. Hinc enim qui mores in conversatione cum aliis aut vitandi, aut eligendi sint, facilè deprehendemus.

Summa hujus libelli.

DIcimus igitur quòd qualibet res, qua cuipiam ex sensibus molesta & gravis, aut appetentia contraria est, & praterea qua imaginem rerum turpium & odiosarum animo subjicit, aut qua etiam adversatur intellectui, quòd inquam hujusmodi res, aut actio, tanquam magnopere aliis displicens, accuratè debeat vitari. Quapropter in præsentia aliorum non solum non facienda sunt res impura aut fœtida, aut tediosa, aut stomachum moventes, verumetiam mentionem earum fieri dedecet. Neque enim actio tantùm aut recordatio

rerum

rerum hujuſcemodi diſplicet, ſed eas quocunq; vel modo, vel geſtu, imaginationi alterius adumbrare, vehementer moleſtum eſſe conſuevit.

Proinde indecora & inconveniens eorum eſt conſuetudo, qui in aliorum conſpectu, palàm quamcunque libet corporis ſui partem manu contrectant. Ad eundem modum, non decet hominem honeſtum & bene moratum, aliis intuentibus, naturali neceſſitati ſe præparare, aut poſtquam à ſella familiari redierit, in eorum præſentia femoralia thoraci adſtringere. Item, ſi me audiet, ex hujuſmodi locis regreſſus, ne quidem manus in honeſta ſodalitate abluet, ſiquidem eo ipſo quod lavat, ſpeciem quandam ſpurcitiei animis eorum repræſentat. Eandem quoque ob cauſam conſuetudo minimè decora eſt, ſi quis re quapiam odioſa, quod fit, in via ſibi oblata, ſtatim ad comitem ſe convertat, eique illam monſtret: multo minus decebit alteri rem fœtidam, ut olfaciat, porrigere, quod nonnunquam facere aliqui ſolent, atque adeo urgere, cùm etiam naribus aliorum rem illam graveolentem admovent, & inquinant

Exempla eorum quæ ſenſib. adverſantur.

Odorare amabo quantopere hoc fœteat: cùm potius dicendum esset, Quia fœtet, noli odorare. Sicuti jam hi ipsi ejusdemque generis mores molestiam afferunt iis sensibus ad quos propriè pertinent: ita aures quoque offenduntur crepitu dentium, cum ii compressi quasi atteruntur: item flatu, stridore, & strepitu ex collisione duorum lapidum, aut frictione ferramentorum orto: à quibus quantum fieri potest, quilibet sibi cavebit. Neque tamen unam hanc cautionem sibi sufficere existimabit, verùm etiam à cantu, præsertim si cui vox inconcinna & acerba sit, sociosq; quibuscum cantitet, non habeat, studiosissimè abstinebit. Quod tamen à paucissimis fieri ferè solet. Immo ii qui natura minimè idonei sunt, quàm sæpissimè tale quid agere videntur. Sunt quoque nonnulli qui in tussi aut sternutamento tantum concitant sonitum, ut aliorum aures quasi obtundant, quorum aliqui eo ipso tempore faciem quoque eorum quibus adsunt, valde equidem inconsideratè & immodestè, pituitæ suæ aspergine collinunt. Invenias quoque qui inter oscitandum, aut ululare, aut ru-

Auditui molesta,

de e

dere soleat, quique tum, ore sic diducto & hiante, nihilominus loqui, & sermonem suum continuare velit: emittens interim vocem seu potius fremitum quendam, non dissimilem ei, qui auditur in mutis, cum se ipsos vi quadam ad loquendum impellere annituntur. Qui quidem mores indecori, simulque & auribus & oculis ingratissimi, accuratè sunt fugiendi. Huc accidit quod homo bene moratus à nimia quoque oscedine sibi debeat temperare & id non solùm ob caussas enumeratas, verùm etiam quòd hujusmodi oscitatio videatur oriri ex quadam satietate & fastidio: quod is, qui usque adeo sæpe oscitat, alibi potius, quàm ubi est, esse desideret: atque adeo præsens sodalitium, colloquia, & mores eorum quibuscum est aversetur. Et certè etiamsi quis plerumque ad oscitandum promptus sit: nihilominus tamen, si negotio aliquo jucundo, aut meditatione seria sit occupatus, facilè oscitationis obliviscitur. Sed ei qui ab omni negotio vacuus & segnis est, facillimè se ea suggerit. Proinde fit, si unus aliquis oscitet, in cœtu hominum ab animo, & corpore otiosorum, ut *Oscitatio.*

tum quoque omnes illi, quod sæpenumero factum videre potuisti, continuò iterum oscitent: quasi ille in memoriam hoc eis revocârit, quod ipsi, si modo recordati essent, priores facere voluissent. Cùmque in Lingua quoque Latina hominem oscitantem cum negligente & socorde planè eundem esse constet: vitanda est perversa hæc consuetudo, quæ ut diximus, & visu injucunda, & auditu odiosa & appetitui quoque ipsi contraria est. Ea enim si quando utamur, non solùm significamus, nobis sodalitium, in quo sumus, non magnopere placere: verùm de nobismet ipsis indicium quoddam facimus parum honorificum, quòd scilicet simus animo somnolento & veternoso, quod ipsum certè parum nos jucundos & amabiles facit iis, quibuscum conversamur. Indecorum quoque est cum screatu & tussi salivam & mucum expectorare, aut postquam nasum emunxeris, in strophiolum diductum inspicere, quasi fieri potuerit, ut margaritæ tibi aut pyropi è cerebro exciderent.

Ut ameris amabilis esto.

Hujusmodi enim in aliorum convictu actiones & mores ita pleni sunt fastidij & nauseę, ut propter eos nemo

mo nobis bene cupere possit. Immo si quis fortè animo in nos propensiori esset, is istis & similibus planè à nobis alienaretur. Possent sane homines isti tam malè morati, & tamen aliorum benevolentiam & amorem affectantes, comparari cum aliqua muliercula mucida & pannosa, cineribus incubante, eosque huc illuc manibus pedibusque dissipante, & insuper subinde tussiente, screante, salivanique & sputum suum expectorante, iisq; circumquaque omnia inquinante & fœdante, & tamen sibi imaginante, hoc pacto procum se aliquem juvenculum & formosum sibi allecturam & acquisituram esse; cum tamen ea ratione magis à se ipsum alienatura, & quasi nauseabundum repulsura videatur. Inconcinnus quoque mos est, si quis poculo vini, è quo alius est bibiturus, aut cibo qui alteri apponitur comedendus, odorandi gratia nasum admoveat; Immo nolim quenquam vel ea quoque odorari, quæ ipse comedere aut bibere cogitat: siquidem fieri potest, ut ex naribus aliquid excidat, quod alteri nauseam conciteт, etiamsi eo fortè tempore nihil deciderit. Præterea si meo consilio obtemperare

obtemperare velis, vitrum è quo tu biberis, non porriges alteri ut bibat, nisi is fortè plusquàm domestica familiaritate tibi sit conjunctus. Multo minus pyrum, aut quemcunque ex fructibus alium, dentibus tuis arrosum dabis alteri: neque hoc te movebit, quòd res jam enumeratæ, tibi non magni momenti esse videantur: vulnera enim, etiam minuta, si multa sint, hominem solent occidere. Fuit jam pridem Veronæ Antistes sacrarum literarum scientissimus, omnique liberali doctrina politissimus, cui nomen erat Joanni Matthæo Giberto. Is inter cæteras suas consuetudines laude dignissimas, eâ quoque morum elegantia, eaque liberalitate fuit erga homines ingenuos & honestos suo hospitio utentes, ut eos domi suæ omni honori afficeret, non quidem magnificentia, quæ modum excederet, sed mediocri, atque adeo tali, quæ hominem sacris initiatum deceret. Evenit igitur, cùm eo tempore Veronam transiret, homo quidam nobilis, quem Comitem Richardum appellabãt, ut is dies complures cum hoc Episcopo, ejusque familia, in qua plerique omnes & moribus & literis satis bene erant

COMES Richardus.

excul-

exculti, commoraretur. Quibus ipsis cum hic hospes inter viros ordinis equestris maximè politus & festivus esse videretur, magnopere eum laudabant, & omnibus deinceps quoque modis maximi eum fecissent, nisi minuta quædam labecula, moribus illius fuisset aspersa. Quam cùm præsul vir intelligens ipse quoque animadvertisset: rem illam omnem cum quibusdam suorum intima sibi familiaritate conjunctis, communicavit, cui etiamsi talem hospitem temere offendere vererentur, tandem tamen de eo amicè Comitem admonere operę precium esse censuerunt. Quocirca quando jam Comes bona cum gratia die sequenti discessurus, omnibus vale dixisset, Episcopus unum quempiam ex familiaribus hominem prudentem & circumspectum accersivit, eique hoc negotii dedit, ut Comitem equo insedentem, iterque jam ingressurum aliquousque, tanquam honorificæ affectationis gratia, deduceret: atque inter eundem, ubi opportunum videretur, quàm maximè fieri posset, comiter amicéque illud, de quo inter ipsos jam antea convenerat, ei significaret. Erat autem ille Episcopi

domesticus

domesticus homo provecta ætate, singulari doctrina, incredibili humanitate, præclarâ eloquentiâ, vultu quoque admodum suavi & gratioso: qui ipse bonam vitæ suæ partem in aulis magnorum principum consumpserat, vocabaturque & fortè etiamnum vocatur Galateus, cujus petitione & consilio inductus, primo hunc ipsum libellum cœpi conscribere. Is igitur cùm Comiti abeunti à latere esset, statim se in suavissimum de variis rebus sermonem apud ipsum insinuavit, cumq; jam de his jam de aliis rebus jucundè fabulati essent; tempusq; Veronam regrediendi prope adesse videretur, atq; ipse adeo Comes instaret ut rediret ad suos, eoq; illum nomine retrorsum aliquantulum deduceret: ibi tandem Galateus, vultu sereno, verbisq; jucundissimis ita Comitem est allocutus: Maximas tibi, mi Domine, Antistes Veronensis, dominus meus, gratias agit, pro honore qui sibi à te habitus est, eo ipso, quòd non dedignatus es hîc divertere, & in ædium suarum angustiis aliquantisper commorari. Præterea cùm hanc tuam erga se humanitatem planè singularem esse agnosceret, injunxit mihi, ut munus aliquod

Galateus.

suo

suo nomine tibi offerrem, majoremque in modum à te petiit ut id ipsum bono lætoque animo accipere tibi libeat. Munus autem hoc est: judicat te dominus Episcopus virum nobilem esse, usque adeo veruſtum, optimiſque moribus excultum, ut vix unquam tui hac in parte ſimilem vidiſſe ſe arbitretur. Quo etiam nomine factum eſt, ut cùm accuratiori quadã conſideratione mores tuos contemplaretur, ſigillatimque omnia examinaret, nihil omnino in iis inveniret quod non ſummopere & feſtivum & commendatione digniſſimum eſſe videretur. Immo ſine ulla plane exceptione te probaret, niſi uni ſolum-modo actui tuo nonnihil deformitatis ineſſet, quando ſcilicet in menſa inter manducandum quadam ſufflatione oris & labiorum, velut popyſmate quodam novo, aures aſſidentium non mediocriter offendis. Id quod dominus præſul indicari tibi voluit, petitque, ut quàm accuratiſſimè deinceps a vitioſa hac conſuetudine ſtudeas abſtinere, & ut amicam hanc reprehenſionẽ, cum admonitione conjunctam loco pretioſiſſimi muneris bono animo accipias. Certò enim hoc ſibi perſuadet, nemi-

nem

nem in universo orbe esse, qui tali te munere cohonestaret. Comes, qui de hoc defectu suo nunquam antea esset admonitus quando audiret, tale quid quodammodo sibi exprobrari, primo aliquantulum erubuit: sed tamen in morem viri cordati satis citò seipsum recolligens, ita respondit: Quæso meis verbis hæc ad Episcopum referas. Si, dona quibus se mutuò homines afficiunt, omnia talia essent, quale hoc ipsius est, futurum profectò, ut illi multo, quá jam sunt, essent opulentiores. Pro festiva tamen hac ipsius in me humanitate & beneficentia magnas illi gratias ages, certóque illi confirmabis, me deinceps sine dubio & satis accuratè hoc vitium meum esse emendaturum. Tu interim bene vale, & salvus ad tuos redi. Quid jam credemus Episcopum hunc cum sua nobili familia dicturum fuisse istis, quos nonnunquam porcorum instar videmus, toto quasi rostro juri immersos, ut ne semel quidem faciem attollant, aut oculos, atque adeo multò minus manus à cibis appositis quoquam dimoveant suas: qui item buccis usque adeo utrinq; inflatis, quasi vel tuba canerent, vel flatu foculũ excitarent,

citarent, non edunt cibos, sed deglutiunt, quos videas manus penè ad cubitum usque commaculare, & mantilia eum in modum conspurcare, ut panni illi laceri, & sordibus abstergendis destinati, nonnunquam his mundiores esse deprehendantur. Iis tamen illi mantilibus non verentur sæpiuscule, aut sudorem detergere (qui propter sessinationem & studium vorandi immodicum uberrime emanans, per frontem & faciem illorum circumquaq; in collum defluit) aut etiam nasum, quotiescunque libuerit, emungere. Profecto homines moribus usque adeo spurcis inquinati, non indigni modò sunt, qui mundissimo nobilis hujus antistitis hospitio excipiantur, verùm etiam ex omnibus iis locis, ubi sunt homines elegantes, planè essent ejiciendi. Cavebit igitur sibi homo moratus, ne ita digitos suos inungat, ut inde mantile contaminetur: id enim nauseam movet videnti. Consuetudo etiam minimè polita est, eum, qui tibi in cibũ appositus est, panem, fricando commiruere. Pueri quoq; ingenui qui circa mensæ ministeria sũt occupati, nullo modo aut caput, aut quãcũq: alterã corporis partẽ in

in conspectu domini sui, cibum sumentis, scabere debent aut fricare, neque etiam, quæcunque ea sint, membra vestibus cooperta, manibus contingere, aut gestuum similitudine ejus rei indicium præ se ferre. Quemadmodum pocillatores nonnulli, supinâ quadam incuriâ insulsi, faciunt, cùm aut manus in sinum inserunt, aut easdem à tergo sub vestibus occultant. Eas enim tum palàm potius in conspectum aliorum, citra ullam suspicionem, proferre debebant: & quidem ita accuratè lotas & mundas, ut ne minimum quidem spurcitiei alicujus signũ in iis appareret. Iidem cùm aut patinas mensæ imponendas afferunt, aut pocula bibituro porrigunt, eo ipso tempore ab ejectione sputi & tussiendo, & quidem multo magis à sternutando sibi cavebunt. In his enim & similibus tantundem potest, tantundemque fastidii domino affert, alicujus immunditiei suspicio: quàm si revera tale quid contigisse cóstaret. Proinde operam dent ministri, ne dominis suis hujusmodi occasiones sinistrè suspicandi præbeant. Quod enim fieri potuit, æquè tediosum est, ac si revera factum fuisset. Quod si aliquando

liquando aut pyrum afflatum foco exemeris, aut panem tostum sustuleris è pruris, non debebis in ea, cineris tollendi gratia, inflare. Dici enim solet, nunquam esse ventum sine aqua, sed potius vel ad patellam levi brachio cinerem excuties, vel cum qua alia ratione commodè eximi possit, cogitabis. Linteolum quoque tuum, quasi recens lotum, alteri non porriges: is enim cui porrigis, an mundum sit ignorat, ideoq; facilè hoc modo posset offendi. Quando quis cum altero colloquitur, non ita prope ei astabit, ut suo illum halitu possit contingere. Invenias enim qui alterius animam, etiam non graveolentem, ferre nequeant. Hi & hujus generis mores & consuetudines hominibus magnopere displicent, & propterea studiosè sunt vitandi. Fieri enim potest, ut, quod suprà dictum est, alicui ex sensibus eorum, quibuscum vivimus, molestè adversentur. Jam verò de iis mentionem faciamus, quæ sine peculiari aliqua sensuum molestia, tamen appetitioni & desideriis plerorumque hominum, si quando fiant, displicent. Scito igitur, res multas & varias esse, quæ naturali quodam instin-

Displicentia appetitionis.

Ctu

ctu homines appetant. Siquidem alij iracundiæ, alij gulæ, alij libidinibus, alij avaritiæ, alij aliis appetitionibus cupiunt satisfacere. In mutua veró cum aliis communione, non videntur homines aliquid eorum quæ commemorata jam sunt, vel requirere vel appetere posse. Etenim illa, non in moribus, congressibus, & cõmunicatione sermonum familiari, sed in aliis quibusdam consistunt. Ea igitur hac in parte expetunt, quæ ex familiari hominum inter se conversatione proficisci præstarique possunt, qualia videntur esse, erga eos quibuscum vivimus benevolentia & observantia, cum suavi quadã voluptate, aliisque his non dissimilibus conjuncta. Propterea nec dici nec fieri debent quæ indicio esse possint, eos quorũ convictu utimur, aut non valdè à nobis amari, aut certè non magni fieri. Proinde cósuetudo parum concinna videtur esse, quæ tamen multis in usu est, ut dedita quasi opera obdormiãt, eo in loco, ubi societas quæpiã honesta mutuis colloquiis se oblectat. Hoc enim qui faciunt, eo ipso demonstrant, se eos qui adsũt non magni facere, eorũq; præsentiã & colloquia parvæ sibi curæ esse.

Mitto

Mitto jam, quod inter dormiendum, præsertim si quis parum commodè habeat, aliquid committi potest, quod & auditu & visu ingratum sit. Et quidem iisdem illis somnolentis, videas non raro sudorem per faciem, salivãque per barbam defluere. Eandemque ob causam mos videtur molestia non carens, si quis honestorum hominum inter se confabulantium consessu surgat, & per cubiculum inambulet. Reperias quoque nonnullos, qui ita se movent, contorquent, extendunt, item qui oscitant, seque jam in hoc, jam in alterum latus convertunt, quasi eo ipso tempore febri corriperentur. Id magnum profectò signum est, quod sodalitatẽ cui intersunt, habeant fastidio. Similiter mal faciunt ii, qui modò hanc, modò illam epistolã ex pera extrahunt & legunt: & his quidẽ multò pejus ille, qui forcipula aut cultello educto, totũ se ad ungues resecandũ cõponit, quasi præsentem societatẽ nihili faciat, atq; ideo, fallẽdi temporis gratia, aliquid aliũde recreationis sibi quęrat. Ab istis queq; moribus, qui multis tamen in usu sunt, studiosè est abstinendũ, nimirũ, ut intra dẽtes nõ cantemus, aut

aut digitis pulsum tympanorum imitemur, aut alterna pedum jactatione nos deformemus. Omnibus enim istis quis indicat, nihil se alios curare. Præterea nequaquam decet, ita sessum se collocare, ut alteri vel scapulas obvertas, vel eum in modum pedem extollas, ut eæ partes corporis, quas vestibus tegi convenit, aliorum oculis subjiciantur. Hæc enim, & ejusdem generis quæ sunt, fieri non solent, nisi apud eos, quorum de nobis judicium non veremur. Verum tamen est, si vir aliquis primarius, tale quid in conspectu sui cujusdam domestici, aut amici tenuioris faceret, eum non tam superbiæ, quàm amoris & familiaritatis indicium, eo modo esse facturum. Debet etiam quilibet corpore erecto esse, neque in alterum tanquam in fulcrum se inclinare. Qui cum altero colloquitur, non illi latus subinde fodiat, quod multi post singula quæque verba facere consueverunt, ita ferè loquendo: *An non dixi ego verum? Ecquid tibi videtur? quid ais mi domine?* dumque ita dicunt, continuò interim cubito suo alterum stimulant.

Vesti. Honestè quoque, pro ratione conditionis & ætatis suæ, vestitus quilibet in publicum

publicum prodeat: qui enim aliter facit, alios præ ſe videtur contemnere. Quam ob cauſam graviter ferebant, ſeque deſpici arbitrabantur cives Patavini, ſi quando obambulare per civitatem ſuam conſpicarentur nobilem Venetum, non toga honoratiore; ſed tunica tantum curtâ indutum, quaſi ſibi in pago aliquo verſari videretur. Veſtes præterea non ſolùm ex panno bono confectæ ſint, verùm etiam cum firma quadam animi inductione adigat ſe ipſum unuſquiſque, ut, quantum fieri poteſt, in cultu corporis morem civium & popularium ſuorum ipſe quoq; imitetur, ſeque ad præſentium temporum conſuetudinem traduci patiatur, etiamſi veſtes quibus hodie utimur, fortè minùs aut commodæ, aut corpori noſtro habiles ſint, quàm vel revera fuerunt antiquæ, vel tibi ſaltem videntur fuiſſe. Si item tota civitas tua comam tondeat, nolim te unum cæſariem tuam oſtentare. Aut ſi cives omnes barbati ſint, nolim te unum conſpici imberbem. Hoc enim eſt ſingularem & aliis contrarium eſſe: cùm tamen hominibus, in quotidiana morum conſuetudine, non niſi neceſſitate aliqua,

de

de qua mox dicemus, urgente, debeamus adversari. Hoc enim etiam magis quàm quæcunque alia, cui assuevimus, vitiositas, hominibus nos reddit invisos. Proinde nihil est, quod in his similibusque rebus, unus te publicis omnium moribus opponas, immo potius cum quadam mediocritate illis te accommodabis: ne scilicet, tu solus inter cives tuos ille sis, qui tunica ad talos usque dimissa utatur, cùm reliqui omnes eandem habeant longè breviorem, & vix ultra genua prominentē. Sicuti enim fit, ut, cùm aliqui vultu est mõstroso, & facie rugis oblita, id est, tali, quæ ab usitata & naturali oris humani figura plurimùm abhorreat, sicuti in quã fit, ut ille omniũ in se oculos cum quadã admiratione convertat: ita etiam planè simile quippiã accidit iis, qui singulari & inusitato aliis modo & forma vestiuntur, seq; non ad aliorũ judicia, sed suum solummodo appetitum conformant. Horum igitur alios videas incedere coma eleganter promissa, barba autem vel magna ex parte resecta, vel etiam ad cutem abrasa: alios reticulo comam astringere, aut pileos quosdam grandes more Helvetiorum capiti

piti imponere. Ita sit, ut quilibet admirabundus ad illos respiciat, aliqui etiam quasi circulo facto circumsistant, tanquam eos ibi contemplentur, qui sibi in pugna contra mores totius, ubi vivunt gentis, victores extitisse videantur. Vestes etiam habiles & ad corpus aptæ sint, & cum quodã decoro eidem accommodatæ. Qui enim vestibus utuntur pretiosis & splendidis, quæ tamen neque eleganter factæ, neque corpori suo convenire videntur, ii alterutrum ex duobus indicant: quod nimirum, aut quomodo placeant aut displiceant aliis, non sint soliciti: aut certè, quid venustum & concinnum sit, non intelligant. Atque ita moribus hisce suis suspicionem quoq; in animis eorum quibus familiariter utuntur, concitant, quòd eos non magni faciant. Proinde ipsi quoq; ut plurimum toti illi societati parùm accepti sunt, multo minus ab eadem cum quadam benevolentia diliguntur. Præter hos nonnulli alii sunt, qui ulterius progrediuntur, neque solùm sinistrè de se suspicandi occasionem aliis præbent, sed re ipsa & factis quoque tales se gerunt, ut nullo planè modo cum iis conversari quis

possit semper enim toti reliquæ societati in mora sunt, eique incommodare, & molesti esse non desinunt: quando nunquam se expediunt, nunquam satis ex sententia prompti & parati sunt. Imo cùm omnes jam, ut mensæ accumbant, præsto sunt, cibique jam appositi, & lotæ sunt manus, tum ipsi, quasi aliquid scripturi, aut calamum cum atramentario, aut ad urinam reddendam matulam poscunt, aut se corpus nondum exercuisse conqueruntur, dicentes interim: *Satis adhuc superest temporis, potestis adhuc aliquantisper expectare: quid sibi vult hodierna diei inusitata festinatio?* Atque ita reliquos omnes impediunt, tanquam ii, qui sui solummodo, suæque commoditatis & voluptatis rationem habeant. Insuper iidem illi in omnibus rebus aliis præferri potioresq; volunt haberi, se in lectulos mollissimos collocare, cubicula optima occupare, primo eóq; commodissimo loco accumbere, alios sui solius causa solicitos esse, atq; adeo ab omnibus coli & honorari, quibus nihil unquam placet, nisi quod ipsi excogitarunt & fecerunt: cæteros naso suspendunt, sibique imaginantur,

in

in epulis, in exercitiis equestribus, in ludis, omnique animi relaxatione, sui tantùm ab aliis rationem haberi debere. Quidam alii usq; adeo sunt cerebrosi, tetrici & acerbi, ut nihil quod satis ipsis placeat, fieri à quoquam possit: & qui semper, quicquid tandem illis dicatur, respondent vultu torvo: neq; objurgationum, conviciorumque, quibus ministros suos adoriuntur, unquã faciunt finem: atque ita continua quadam molestia, totam societatem afficiunt, cùm hæc & his similia subinde iterant: *Vah quàm tempestivè me hodie excitasti? Vide quæso quàm bellè mihi hunc calceum extersisti? Neque etiam hodie in templũ me es comitatus. Belua, nescio quid in mora sit, quo minùs hic pugnus in mala tibi hæreat.* Rationes hæ omnes inconvenientes sunt, & odiosæ, & sicuti mors ipsa fugiendæ. Etiamsi enim quis verè & ex animo modestus esset & humilis, moresque istos, non tam malitia, quàm incuria pravaque assuefactione usurparet, nihilominus tamen, quoniam in conversatione illa externa quædam superbiæ præ se ferret indicia, odia aliorum nullo modo posset effugere. Siquidem

superbia nihil aliud est, quàm alios nihilo æstimare. Cùm tamen, ut initio dixi, unusquisque licet nullius sit, cujativis tamen pretii esse, censeri velit. Fuit Romæ ante annos non ita multos vir præstantissimus, acutissimoque ingenio, & doctrina planè singulari, Ubaldinus Bandenellus. Is dicere solebat, quotiescunq; ad palatium Pontificis accederet, aut ex eodem domum rediret, in maxima illa, plenisq; plateis sibi obvia, non solùm nobilium aulicorum, antistitum, & magnatum, verùmetiam hominum pauperum, mediocrium, & planè tenuium multitudine, neminem sibi occurrere, qui vel pluris vel minoris, quàm ipse esset, sibi in animo suo faciendus esse videretur. Et certè. si quis virtutis in homine illo excellentiam planè singularem perpendere voluisset, pauci profectò fuissent inventi, qui ullã in partem cum ipso dignitate potuissent comparari. Verùm enimvero in rebus ejusmodi, omnino se homines non tali ulna metiri debent: sed potius ad stateram molitoriam, quàm trutinã monetariam se ponderare. Cõveniens enim est in aliis ad se admittendis & accipiendis, non tam quantũ reve-

[margin note:] ...BALDINI Bandinelli ...potheca... [partially cut off]

ra quis valeat perpendere, quàm quemadmodum in monetis, quarum valor in consuetudine & usu quotidiano est, quanti vulgò quis fiat considerare. Quare in præsentia & conspectu eorum hominum, quibus placere cupimus, nihil tale faciendum est, quod potius dominii quàm sodalitatis indicium præ se ferat. Actiones præterea & gestus nostri omnes tales esse debent, ut aliquā reverentiæ, præclaræq; de iis apud quos sumus, existimationis significationem testentur. Qua de causa fit, ut res nonnullæ, quæ suo tempore factæ, culpari non possent, rationem tamen loci & personarum præsentium magnopere reprehendantur: qualia sunt, quorū jā antea quoq; facta est mentio, aculeatis & acerbis expostulationibus domesticos objurgare, & quidem multo magis eosdem verberibus castigare. Hoc enim est imperium & jurisdictionem suam exercere, quod in præsentia eorum, quos honorificè aliquis observat, fieri nequaquam solet. Taceo jam, quod ille ipse totum cui interest, cœtum offendit, eorumque sermones & colloquia corrumpit: præsertim si tale quid faciat in mensa, loco nimirum non offensionis,

Irasc... et excan... descenti...

 sed

ſed hilaritatis. Dico igitur, minimè decere, ut in menſa quis, quicquid tandē accidat, iraſcatur: vel ſi omnino arceri iracundia non poſſit, accuratè tamen eam diſſimulandam, ne quod moleſtiæ, qua afficeris, indicium appareat, idq; ob cauſas jam antea enumeratas. Et hoc maximè tum cavendum tibi eſt, cùm exteros fortè ad cœnam adduxeris. Siquidem à te lætitiæ cauſa ſunt invitati, & jam eos contriſtas. Sicuti enim acria, ab aliis manducata, tuis etiam dentibus, ſi videas, ſtuporem inducunt: ita alienarum moleſtiarum aſpectu, nos ipſi quoque perturbamur. Refractarii ſunt ii, qui in re omnia aliorū deſideriis, id quod vox ipſa indicat, volunt contraria. Refractarius enim cum repercutiēte & reluctante planè eſt idē. Quàm autem utilis ſit hujuſmodi contumacia ad animos hominum conciliandos, eorumque benevolentiam comparandam tu ipſe facilè judicaveris: quandoquidē illa in opponendo ſe alterius oblectamentis cōſiſtit. Id quod non amici inter ſe, ſed inimici facere conſueverūt. Proinde qui amoris aliorū ſtudioſi ſunt, magna quadam contentione ſeipſos ad vitandum hoc vitiū adigunt.

Refracta.

adigunt. Id enim neque voluptatem aut benevolentiam, sed odium potius & fastidium parit. Imo convenit ex alterius desiderio, nisi damnum aliquod aut pudor obstet, suam oblectationem comparare, & id quidē semper facere, & sermonem quoq; suum ad aliorum potius quàm proprium affectum accō-*modare. Neq; decet, ut aut rustici erga* alios simus, aut planè peregrini; sed po- [illegible] tius jucundi & quasi domestici: nihil enim aliàs inter oleam & oleastrum, reliquasque ejus generis plantas discriminis esset, nisi quædam sativę & dōesticę, quædam silvestres censerentur. Suavem autem & jucundū eum esse scito, mores erga alios cujus in quotidiano cōvictu tales sunt, qualibus inter se, qui amici sunt, moribus uti cōsueverūt. Hic *enim peregrinus qui est, is ubiq; locorū* advena seu extrarius esse videtur. Sicuti ex adverso indigenæ, ubicunque sint uniuscujusque noti & amici esse existimantur. Quapropter conveniens est, quemque se assuefacere ut alios suavi quodammodo salutare, cum eis colloqui, ipsis respondere, & se unicuique tanquam popularem & familiariter notum possit ostendere. In *Morosit.*

quo

quo faciendo quàm plurimi hallucinantur, qui nullum unquam placidè intuentur: qui libenter omnia, quæ ab aliis asseverantur, negant: & quicquid ab aliis, vel benevolentiæ gratia ipsis præstetur, id rusticè adversantur, more hominum extraneorum & barbarorum, qui ferre non possunt, ut ab aliis vel salutentur, vel deducantur: qui nunquam salibus aut sermonibus amicis se exhilarant: & omnia etiam officiosè ab aliis prolata respuunt. *Fabius mihi mandavit, ut suis tibi verbis salutem dicerem. Quid, malum, mihi cum illius salutatione?* Item, *Publius nuper me interrogavit, quomodo valeres: Veniat ergo & manu in carpum immissa, pulsum arteriæ mihi exploret.* Hujusmodi homines, & quidē merito suo, parum ab aliis diliguntur. Inconcinnum quoque est, esse melancholicum & cogitabundum, eoq; ex loco, ubi quis est, quasi abreptū, & extra seipsū cōstitutum. Et quamvis hoc ferri fortè possit in iis, qui multos jam annos in consideratione & contemplatione artium liberalium toti fuerūt: in reliquis tamen sine omni dubio probari hoc non debet. Immo illi ipsi prudenter facerent, sieo tēpore, quo meditationibus suis indulgere cogitant, ab aliorū cōsuetudine penitus abstinerēt. Tenero quoq; & delicato animo esse plurimū dedecet, maximè virū, cum

Melancholia.

Teneritas.

cjusmodi

ejusmodi enim hominibus tali modo conversari, non societas quędam ęquabilis, sed servitus videtur esse. Invenias profecto nonnullos, qui ita tenelli & fragiles sunt, ut vivere & cóversari cum illis, nihil aliud sit, quã vitris etiã subtilissimis esse circumdatum, usqueadeo levissimos quosq; ictus pertimescunt, ut, vitrorũ instar, molli semper brachio illos tractare & observare oporteat. Si enim nó satis promptè solliciteq; illos salutes, invisas, verearis, & ad interrogata illorum respondeas, ita, aut etiam multo magis se excruciant, quàm alius faceret, injuria longè gravissima affectus. Idem usq; adeo titulis delectantur suis, ut, nisi ad unguem quis eos, ita uti volunt, compellet, acerbissimè ea de re conquerãtur, & è vestigio inimicitias animo concipiant immortales. *Vocasti me amicũ, non dominum. Quare non dicis mihi vestra excellentia? ego profecto, ut scias, Dominus Joannes vocor Neque etiam eo quę decuit loco in mensa accubui. Heri quoque, non dignatus es domi me invisere sicuti ego te salutavi nudiustertius.* Nequaquã hoc pacto mecum, & cum mei similibus oportet conversari. Hi certè eousq; alios adigunt, ut ne unus quidem sit, qui suo illos aspectu dignos existimet. Nimis enim immo planè supra modum seipsos amant, & in eo occupati dum sunt, parum admodum ad ad alios amandum temporis ipsis relinquitur.

tur. Expetunt autem, quod in principio quoque dictum est, homines in moribus eorum, quibuscum familiariter est vivendum, omnem eam, quæ esse tali in conversatione potest, suavitatem & voluptatem. Cū hominibus autem usque adeo fastidiosis, & quorum amicitia ita facilè, instar lini tenuissimi, rumpitur, commorari, non est familiariter cum illis vivere, sed eorum esse mancipiū. Ideoq; non solùm nemo est, qui hac illorum consuetudine delectetur, verùm etiam majorem in modum omnes eam aversantur. Hæc igitur morum teneritas, & mollicies muliercculis relinquatur. In sermone quoq; familiari multis & variis peccatur modis, inprimis autē in ipsa sermonis materia, quæ nec frivola esse debet nec vilis, auditores enim talibus non attendunt, & propterea quoq; nihil inde voluptatis percipiunt, imo recitatorem ipsum, cum suis fabellis habent cōtemptui. Neq; tamē nimis aut subtile aut exquisitū colloquiorum argumentum est deligendum. Pleriq; enim cum molestia talibus auscultant. Diligenter quoque est cavendum, ut colloquii materies talis sit, quæ nemini ex præsentibus,

aut

aut ruborem incutiat, aut in alicujus vergat ignominiam. De rebus quoque spurcis & obscœnis non est loquendū, quantumvis id jucundum & delectabile esse videatur. Honestos enim homines non nisi rebus honestis placere aliis decet. Nihil etiam ullo modo contra Deum & sanctos, sive serio, sive joco id fiat, est dicendum, quantumvis parvi momenti, & cum oblectatione conjunctum aliis hoc esse existimetur: qui ipsa in re sæpe numero peccavit nobile illud Joānis Boccatii sodalitium in suis fabulis, ita ut illæ in acres quoq; omnium intelligentium reprehensiōes, & quidem suo merito, inciderint. Scito igitur quod per ludibriū de Deo loqui, non solum sit defectus nebulonis scelerati & impii, verùm etiam vitium hominis pessimè instituti & morati, immo tale quid audire acerbissimum est; multosq; invenias, qui iis ex locis, ubi de Deo, contra quàm decet, sermo est, cupidè discedant. Neque solùm de Deo loquendum est sanctè: sed in omni quoque colloquio, quantum fieri potest, cavendum est, ne verba vitæ factorumque parum laudabilium sint testimonia. Siquidem homines etiam propria

propria sua vitia in aliis oderunt. Eodem planè modo inconveniens est, loqui de rebus, præsenti tempori, & personis audientibus, contrariis: etiamsi ea tales sint, ut per se & suo loco dictę, & bonę & sanctę essent futuræ. Cessent igitur conciones de rebus sacris in concessu juvenum, qui hilaritatis & jocationis gratia convenerunt. Diebus quoq; publicę lętitię destinatis, & in convivio, non recitentur historiæ melancholicæ: ibidemque vulnerum, morborum, mortis, suppliciorum, pestilentiæ, aliarumq; rerum funestarum & tristium nulla sit mentio, nulla recordatio, aut si fortè quis in hujusmodi rerum commemorationem inciderit: is modo quodam dulci & commodo ab eo proposito abducendus, & sensim in mentionem rerum magis lætarum & ei loco convenientium est traducendus. Etiamsi fortè multo sæpius lacrymis mortales, quàm risu indigeant. Quam ipsam ob causam fabulas illas luctuosas, quas Tragœdias appellant, initio inventas esse volunt, ut more illis temporibus usitato, in theatris repræsentatæ lachrymas iis, quibus id opus esset, elicerent, atque ita illi ex infirmitate sua subinde

deploratą

deplorata convalescerent. Sed ut hoc sit, non decet, eorum, quibuscum confabulamur, animos contristare, eo maximè in loco, ubi non luctus, sed lætitiæ voluptatisque gratia commorantur. Etiamsi fortè aliquis cupiditate lacrymandi ægrotus ibidem reperiatur, cujus equidem desiderio facilè quis medicaretur, vel sinapis acrimonia, vel etiam in locum fumosum eundē collocando. Quamobrem nullo modo excusari potuit Philostratus ille apud Bocatium, de orationis suæ argumento rerum funestarum, & mentione mortis plenissimo, cùm ea in societate loqueretur, quę tantum cupida lætitiæ, nihil præter eandem desiderabat. Rerum igitur tristium & melancholicarum narrationem eo modo instituere, ita inconveniens est, ut multo sit satius planè tacere. Errant quoque illi modo non dissimili, quibus nihil unquam aliud in ore est, quam sui infantes, uxor, nutrix. Vah quantum heri vesperi risum meus mihi filiolus excitavit! Audite quæso, nunquam vidistis puerum tam amabilem, quam meus est Scirtus, Item talis & talis est mea uxor: hæc & hæc mecum hodie est locuta. Incredibile

est, quàm illa sit mulier sapiens & intelligens. Nemo usque adeo est *otiosus* qui ad talia respondere, aut *hujusmodi* ineptiis possit vacare, nemo quoque est, qui hæc audiendo molestia non afficiatur. Male quoq; faciunt ij, qui subinde sua aliis somnia cupidè cómemorât tanto quidem cum affectu & admiratione, ut ferè sine animi deliquio illis auscultare non possis. Præsertim cum recitatores illi tales plerumque sint, ut quis eorum etiam facta singularia, quæque à maximè vigilãtibus præstita sunt, audiendo, oleum & operã perdidisse sit existimandus. Quapropter materia dicendi usque adeo vili, ut plerumque sunt somnia, aliis molesti esse non debemus. Pleraque enim quæ vulgò hominibus offeruntur somnia, inepta sunt & nugatoria. Et etiamsi sæpe numero relatum mihi sit, priscos illos viros sapientes, plurima in suis libris somnia, singulari cum prudentia & suavitate perscripta, nobis reliquisse: non tamen propterea minus eruditos; aut etiam homines plebeios decet tale quid in suis quoque sermonibus usurpare. Et certè inter omnia quæ in vita audivi somnia (quamvis paucissimis aures me-
ai

as præbere soleam) nullum mihi unquam dignius visum est, quod vel audiretur, vel cujus nomine verba fierent: quàm unúm hoc, quod bono illi M. Flaminio Tomarotio nobili Romano per quietem est oblatum, qui ipse tamen nequaquam illiteratus aut stupidus fuit, sed homo doctrinæ singularis, & acuti ingenij. Is igitur dormiens videbatur sibi sedere in officina opulentissimi cujusdam pharmacopolæ vicini sui: ibi cùm paulò post nescio qua de causa in populo excitatus esset tumultus, fiebat ut omnia direptioni in pharmacopolio illo exponerentur, cùm hic ecligmata, ille hypotrimmata, alius hoc, alius illud acciperet & subitò quàm avidissimè deglutiret: ita quidem ut brevissimo tempore interjecto, ibidem neque ampulla, neque urceus, neque pyxis, neque vasculum relinqueretur ullum, quod non esset vacuum & exsiccatum. Unum solummodo vitrum, & id quidem satis exiguum ibi erat; ad summum usque repletum limpidissimo quodam liquore, quem plerique omnes negligebant, gustare volebat nemo. His ita factis, continuò videbat eodem ingredi senem statura corporis angusta, quique

Somnium Tomarotii.

ipso

ipso aspectu cuivis admirationem, venerationemque sui injiceret. Is cùm subtristis thecas & capsulas pharmacopœi intuens, animadverteret alias evacuatas, alias eversas, earumque bonam partem fractam esse, forte etiam vitrū, cujus antea facta est mentio, conspicatus, subitò id ori admotum, ita avidè exhausit, ut in eo ne guttula quidem relinqueretur. Quo facto, eodem quo reliqui modo discedebat. Eo igitur nomine, cùm vehementi quadam admiratione affici videretur Flaminius, conversus ad pharmacopolam rogat, quinam is senex esset, & qua de causa aquam illam, ab omnibus aliis repudiatam, tanta cum voluptate ebibisset: cui respondere videbatur pharmacopola, his verbis: ô fili, senex ille, quem vidisti, ipse Deus est, aqua autem ab omnibus aliis, ut vidisti, spreta, & ab hoc uno exhausta, fuit discretio, quam homines, sicuti fortè reipsa expertus es, nullo modo, ne supremis quidem labris volunt contingere. Hujus ergo generis somnia credo non incommodè recitari, & cum voluptate & fructu audiri posse. Magis enim cogitationi animi vigilantis, quam visionibus dormientis,

dormientis, virtutique, ut ita dicam, sensitivæ sunt similia. Reliqua vero inepta quæ sunt,& nullius sententiæ somnia,qualia pleraque,quæ a nobis nostrique similibus videntur, esse consuevetunt, (viri enim boni & eruditi etiam cùm dormiunt,meliores sapientioresq; sunt improbis & indoctis) oblivioni tradenda,& una cum somno missa sunt facienda.

Et etiamsi res nulla reperiri posse videatur, quæ somniis vanior sit: tamen revera una quæpiam plus etiam levitatis habens, reliqua est, nimirum mendacium. Nam ejus, quod quis in somno vidit, quædam veluti umbra, & sensus antea fuit: mendacii verò neque umbra, neque imago unquam extitit ulla. Quocirca aures & animi eorum qui auscultant, multo minus mendacio quàm somniis recensendis sunt onerandi. Quamvis enim mendacia pro veris nonnunquam accipiantur, tamen temporis successu, eorum autoribus non solùm fides non habetur, verum audire quoque illos æquo animo nemo potest, utpote quorum verbis nihil substantiæ, immo nec plus nec minus insit, quàm *Mendacia.*

si

si omnino non loquerentur, sed halitum tantùm inanem efflarent. Scito etiam multos inveniri, qui mentiantur non malo animo, nec propriæ utilitatis gratia, neque etiam ut aliis vel damno sint, vel pudori: sed tantùm quia per se illis placent mendacia. Sicuti reperias, qui non sitis causa, sed gulosa quadam potandi consuetudine, subinde bibant. Alii vana gloria impulsi, de seipsis mentiuntur, & cum quadam jactantia magnificè se efferunt, deque rerum magnarum & mirabilium scientia, quasi soli sapiant, gloriantur. Quin etiam quis, quamvis taceat, reipsa tamen & opere mendacii reus agi potest. Id quod videre est in nonnullis, qui cum mediocri aut etiam vili conditione & loco nati sint: tamen tantum in sua cum aliis conversatione solennitatis usurpant, ita arroganter incedunt, ita præ aliis magnificè & quasi pro concione, aut tribunali verba faciant, cum ostentatione loquuntur: ut sine molestia acerbissima spectari non possint. Invenias quoque non paucos, qui etiam si divitiis & possessionibus aliis potiores non sint: tamen torquibus aureis collum circumquaque ita onerant: ita digitos annulis

lis, pileos & vestes bullis & gemmis omni ex parte exornant: ut ne magnati quidem generosissimo ejusmodi splendor convenire videatur. Hæc ipsa consuetudo, fastûs & inanis gloriæ, quæ ex superbia vanitatis filia oritur plena est: ideoque tanquam intolerabilis & indecens accuratè est fugienda. Sciendum quoque est, quòd in multis, & iis maximè, quæ benè constitutæ sunt, Rebuspub. legibus cautum sit, ne liceat opulentis nimio vestium splendore pauperioribus se præponere. Injuria enim se affici pauperes existimant, si alii, licet specie tantùm majores, quàm ipsi sunt, haberi velle videantur. Sedulò igitur cavendum est unicuique, ne in hujusmodi ineptias temere prolabatur. Nemo etiam de sua vel nobilitate, vel honoribus, vel divitiis, multo minùs de sapientia gloriari debet, aut industriam, & res gestas vel proprias, vel etiam majorum suorum magnificè extollere, aut ad alterum quodque verbum progeniem suam, quod multi tamen facere solent, commemorare. Videtur enim is qui hoc facit, eo ipso indicare, quòd se hominibus præsentibus cupiat opponere, præsertim si illi non minus nobiles,

biles, honesti & strenui, quàm ipse es[t] sint, aut saltem sibi esse videantur. V[el] si illi loco sint inferiores, quòd eos quasi vi subigere, iisque suam utilitatem, & miserias studeat exprobrare: id quod sine ullo discrimine unicuiq; displicet. Neque igitur quisquam se extenuare neque supra modum debet extollere: sed potius aliquid suæ dignitati & meritis subtrahere, quàm, etiam in re minima, plusculum sibi verbis arrogare. Nam bonum quoque si nimium sit, displicere consuevit. Animadvertendum tamen est, eos, qui sine modo verbis seipsos extenuare, & honores, sine controversia sibi debitos, repudiant, eo ipso majoris superbię indiciū de se præbere, quàm alteros illos qui etiam minus sibi debita hac in parte usurpant. Proinde dicere forte aliquis posset, Iottum illum, artis pictoriæ in urbe Florentina instauratorem, tantis, quibus cohonestatur, commendationibus vix dignum esse, quòd magistrum se appellari vetuerit: cùm non solùm magister, verùm etiam sine dubio, pro ratione temporum illorum, magister fuerit planè singularis. Verum sive vituperationem, sive laudem eo

Extenuatio sui ipsius.

modo

modo meritus sit Jottus: tamen interim hoc certissimum est, quòd is, qui ea, quæ omnes alii expetunt, aversatur, eo ipso significet, se alios aut vituperare, aut certè non floccifacere. Gloriam autem & honorem, quæ tanto apud alios in pretio sunt, nihili facere, nihil aliud est, quam seipsum suprà omnes alios honore & gloriatione extollere. Nemo enim qui sanus est, res omnium consensu caras & pretiosas contemnit: nisi ij solummodo, qui se optimarum, carissimarumque rerum divitiis & abundantia affluere arbitrantur. Quapropter neque cum jactatione de bonis nostris gloriari, neque etiam contemptim de iis loqui debemus. Illud enim est aliis suos defectus exprobrare: hoc verò eorum virtutes habere ludibrio. Debet autem unusquisque, quantum quidem fieri potest, de seipso tacere: aut si tempus ipsum, de nobis quid dicendi necessitatem imponat, delectabilis admodum, de qua supra quoque dictum, consuetudo est, submisse & sine superbia veritatem dicere. Quocirca ij, qui aliis placere student, pro viribus suis, quàm accuratissimè abstinere debent ab hoc vitio, quod

multis

multis in usu est, qui de rebus propositis ita timidè suam opinionem proferunt, ut sine gravi molestia audiri non possint: maximè, si illi aliàs homines sint eruditi & intelligentes. *Domine, vestra magnificentia ignoscet mihi, si non ita appositè ad causam praesentem potuero dicere. Ego loquor hac de re, more hominis, sicuti revera sum, indocti & omnium rerum ignari: item, pro ingenio meo hebeti, dicam pingui Minerva: neque sum nescius, quòd ludibrio vestrae excellentiae sim futurus: verum tamen obedientiae gratia libenter meam voluntatem suis imperiis accommodabo.* Et haec ipsa dum loquuntur, eas praesenti negotio moras injiciunt, ut interea quaestio etiam subtilissima, verbis multo paucioribus, & tempore quoque breviori potuerit definiri: nunquam enim cunctatores illi ad caput rei deveniunt. Odiosi quoque & molesti admodum homines sunt, qui itaque in conversatione cum aliis, gestu & moribus mentiuntur, qui infimi omnino & viles videri volunt: & cùm omnium confessione primus, aut certè honoratior illis locus debeatur: semper tamen infimum occupans, & labor planè incomparabili

comparabilis est, ulterius eos urgere. Subinde enim, instar equi pavidi aut refractarii, regrediuntur. Proinde honestæ alicui societati multum cum hujusmodi hominibus & molesti negotii est, si quando ad januam aliquam ventum sit: illi enim nullo planè modo volunt præcedere, quin etiam jam in transversum, jam retro abeunt, manibusque simul & brachiis sic pro se propugnant, sic se defendunt, ut ad tertium quemque gradum prælium cum iis inire, omnemque delectationem & nonnunquam etiam negotium quod tractandum est, interrumpere sit necessarium.

Et quoniam ceremoniæ, quas nominamus vocabulo, sicuti audis, peregrino, utpote qui proprium non habeamus (eo enim majores nostri indicant, ignotas sibi illas fuisse, cùm ne nomen quidem iis potuerint imponere) cum inquam ceremoniæ, meo quidem judicio, propter vanitatem suam non longè à mendaciis & somniis absint: non inconcinnè utraque in hoc nostro tractatu conjungere & componere poterimus, postquam hic de iis dicendi nobis offertur occasio. Narravit mihi aliquoties

Ceremonia

aliquoties vir quidam bonus, solennitates illas, quas sacerdotes ad aram, in divinis officiis erga Deum & res sacras usurpant, propriè ceremonias appellari. Quocirca, postquam homines primo cœpere sibi mutuo modis quibusdam artificiosis, majorem quàm decebat reverentiam exhibere: se patronos & dominos inter se appellare: & in signum venerationis se inclinare, incurvare, demittere: item caput aperire: titulis quibusdam exquisitis alter alterum compellare: osculari manus, tanquam illas sacerdotum more sacris initiassent: fuit fortè aliquis qui cum nova hæc & stulta consuetudo nomen haberet nullum, eam per contemptum, ut credo, ceremoniam appellavit: sicuti compotationes & concœnationes alicubi per ludibrium triumphos dixere. Hæc autem consuetudo sine dubio à nobis originem non habet, sed extranea est & barbara, & ante paucos annos, nescio unde, in Italiam traducta: quæ misera jam reipsa, & factis prostrata & imminuta, in verbis tantùm inanibus, & superfluis titulis incrementum & honorem suum habet collocatum. Sunt igitur ceremoniæ si eorum, qui eas usurpant,

pant, mentem intueamur, vana quædam significatio honoris, & reverentiæ erga eos quibus contingunt, quæ sita est in simulatione & verbis, versaturque maximè circa titulos & formulas certas compellandi, assentatoriè excogitatas. Dico autem, vanam hanc significationem esse, quia eos quoque, quos ex animo non reveremur, studio quodam oculis & auribus eorum gratificandi, hoc modo honoramus. Imo sunt nonnunquam, quos nec visos, nec auditos volumus, quos tamen, ne ab aliorum consuetudine recedere videamur, vocamus, hunc quidem illustrissimum, illum excellentissimum virum: eodemque affectu nos deditissimos aliorum servos profitemur, quibus tamen, si animum consulamus, mallemus omnibus potius modis incommodare, quàm inservire. Essent igitur ceremoniæ non solùm, ut dixi mendacia, verùm etiam à flagitiis & proditione nihil differrent. Sed quia verba jam dicta, & hujusmodi tituli, vigorem suum jampridem perdiderunt; & propter usum eorum, quem ipsi introduximus, continuum, instar ferri, cuius acies hebetata est, ut plurimum degenerârunt: non usque adeo

accuratè & ſubtiliter in eorum ſignificationem eſt intendendum, ſicuti vim aliorum verborum conſiderare ſolemus: neque etiam tanta cum efficacia & vigore ſunt accipienda. Quodq; hoc verum ſit, ex eo manifeſtum eſt, quod unicuique noſtrum uſu venit quotidie. Nam ſi fortè in quempiam antea nobis non viſum incidamus, cum quo caſu ita ferente colloquendum nobis ſit, non adhibita conſideratione, quali aut quanto honore revera dignus ſit, plerunque ne nimis parum dixiſſe videamur, pluſculum illi tribuimus, cumque tantum, quia bene veſtitus eſt, nonnunquam nobilem aut Dominum vocamus, etiamſi aut ſutor aut tonſor eſſe poſtea deprehendatur. Et ſicuti olim certos quoſdam & peculiares titulos, Papæ aut Imperatoris privilegio conceſſos, nonnulli habere ſolebant, qui ipſi tituli, ſine offenſione & injuria privilegiarii, ſilentio præteriri non poterant, neque etiam alteri, cui tale privilegium conceſſum non erat, ſine ludibrio attribui: ita hodie quoque paullo liberaliùs & tituli illi, & aliæ honoris ſignificationes titulis non diſſimiles, ſunt uſurpandæ. Conſuetudo enim

nim, domina nimis potens, hac in parte valde liberalia nostræ ætatis hominibus privilegia concessit. Hæc igitur consuetudo, quæ extrinsecus ita bella & speciosa videtur, revera intrinsecus tota vana est, & in ostentatione & forma sine rebus, verbisque sine significatione ulla consistit. Neque tamen interim vel mihi, vel tibi licentia concessa est hujusmodi morem abrogandi. Quin etiam, quando hoc non tam nostrum, quàm temporis ipsius, in quo vivimus, peccatum est, ad ejus observationem, non tamen sine aliquo discrimine, obligamur. Quamobrem considerandum est, quæ ceremoniæ vel utilitatis, vel vanitatis, vel etiam officii causa usurpentur. Omne autem mendacium quod propriæ utilitatis causa dicitur, & fraudis & sceleris plenum, & proinde etiam inhonestum est, nunquam enim quisquam honeste est mentitus. Et in hoc delinquunt adulatores, qui amicorum speciē induunt, nostrisq; cupiditatibus, in quibuscūq; etiam rebus obsequuntur, non ut benevolentiá sibi nostrá concilient, sed potius ut beneficia à nobis consequantur: non ut nobis placeant, sed potius ut decipiant. Et quamvis

hoc vitium fortè aliquibus usu jucundum sit: nihilominus tamen quia per se detestandum & noxium est, homines elegantes nequaquam decet. Neque enim licitum est specie oblectationis alteri nocere:& si, quemadmodum dictum à nobis est, ceremoniæ nihil aliud sunt quàm mendacia & adulationes, fit, ut quotiescunque lucri gratia eas adhibemus, non bonorum sed perfidorum, flagitiosorumque hominum officio fungamur. Quocirca talem ob causam nullæ ceremoniæ sunt usurpandæ. Reliquum est ut de iis quoque dicamus, quæ vel ex debito fiunt, vel ex vanitate. Priores igitur illas, nimirum quæ ex debito fiunt, nequaquam convenit, quo minus fiant, negligere. Id enim qui facit, non solùm displicet, verùm etiam injurius est aliis. Et sæpenumero accidit, ut ad arma ventum sit, hanc unam ob causam, quòd alter ab altero in via non eo quo debuerat modo, honore esset affectus. Maxima enim ut dixi, vis est consuetudinis, eaque hujusmodi in rebus planè pro lege vult haberi. Quamobrem, qui unum aliquem non infimæ conditionis hominem compellat numero multitudinis, is nihil de suo civi-

Officium.

litatis

litatis illi tribuit: imo si singulari ad eundem numero uteretur, aliquid illi debitum adimeret, eumque ignominia & injuria afficeret, tali eum vocabulo, quo homines nihili & rustici nominari solent appellando. Et etiamsi aliæ gentes & ætates hominum, his in rebus alias consuetudines habuerint, tamen hæ apud nos hoc tempore in usu sunt: neq; locus jam est disputandi, utra harum duarum consuetudinum sit melior. Sed conveniens est, ut non tam bonæ quàm in præsentia usitatæ consuetudini pareamus. Sicuti etiam legibus non optimis obedientiam præstamus, eam solummodo ob causam, quod vel Respublica, vel alius, cujus ea potestas est, eas nondum correxerit, aut mutârit. Quod si ita est, diligenter colligere oportet, quibus gestibus & verbis usitatum hodie sit, iis in locis, ubi commoramur, cujuscumque conditionis homines excipere, salutare, compellare, ut ea ipsi quoque in nostro cum iis convictu observemus. Et quamvis forte consuetudine suorum temporum summus ille classis regiæ præfectus, Petrum Regem Aragoniæ in colloquio numero singulari compellet: tamen nos no-

nostris regibus suam vel Majestatem, vel Serenitatem tam in sermone, quàm per literas tribuemus. Sicuti enim ille consuetudinem suorum temporum observavit, ita nos quoque nostræ ætatis moribus immorigeri esse non debemus. Et quidem has ego debitas ceremonias appello, neque enim à nostra voluntate aut libero arbitrio originem suam habent, sed à lege, hoc est communi consuetudine nobis imponuntur. In iis autem rebus, quæ nullo cum scelere, sed potius cum specie quadam urbanitatis sunt conjunctæ, oportet & decet communi consuetudini obedire, eique nec disputationem, nec litem movere. Et etiamsi in signum reverentiæ aliquid osculari, propriè rebus sacris conveniat: nihilominus tamen si in tua regione usitatum sit, ut in digressu dicant: *Ego in signum observantiæ qua te colo, manum osculor: aut, ego totus sum tuus: aut, ego omnia mea obsequia sine exceptione tibi defero, licet iis arbitratu utaris, atque etiam abutaris tuo*: si inquam, his & similibus formulis, uti moris sit, tu quoque non minùs quàm alij iis utêris. Imo in valedicendo, & scribendo, alios salutare, & à te dimittere debebis,

debebis, non ut ratio, ſed ut conſuetudo poſtulat, neque ut quondam fieri ſolitum eſt, aut etiam fieri oportuit: ſed quomodo in præſentia fit. Nec eſt quod dicas, unde aut qua de cauſa hic eſt Dominus: aut, num quid hic fortè parochus meus eſt, ut oſculari ei debeam manus? Is enim qui aſſuetus eſt, ut ab aliis vocetur Dominus, & qui ipſe alios vocat Dominos contemni ſe & ludibrio haberi ſentit, ſi eum proprio tantùm nomine, aut aliâs minùs honorificè compelles. Et ſicuti ſuprà dictum eſt, hæc ipſa dominij & ſervitij, aliaq; his ſimilia vocabula, amaritiam ſuam magna ex parte jampridem amiſerunt, & quia quotidie in omniũ ore verſantur, inſtar herbarũ aquæ injectarum, ita macerata ſunt & mollita, ut non tantopere averſari ea debeamus: quẽadmodum faciunt ruſtici quidã inſulſi, qui epiſtolas Cæſarib. & regibus mittendas, hoc modo cenſent inchoandas: *Si tu & liberi tui valent, bene eſt, ego quidẽ valeo.* ſuæq; hujus opiniõis rationem afferũt, quòd olim Latini in ſuis ad Rempub. Rom. literis eodem exordio uſi ſint. Quibus ſi quis attendere, atq; eo modo regredi velit, is pedetentim

ſeculum

seculum illud priscum, quo homines frugibus destituti, glandibus vescebantur, esset introducturus. In his tamen ipsis, quas debitas nominamus ceremoniis, certæ quædam regulæ sunt observandæ, ne quis homo vel vanus, vel superbus esse videatur. Et primò quidem regionis, in qua quis vivit, ratio est habenda: non enim omnis consuetudo cuilibet regioni bona & conveniens est. Fortasse id quod hac in parte Neapolitanis, quorum civitas viris insigni nobilitate, & dominis singulari auctoritate conspicuis abundat, in usu est, id ipsum Lucensibus & Florentinis, qui magna ex parte mercatores aut nobilitate minus illustres sunt, & apud quos nec Dux, nec Princeps, nec Dynastes est ullus, nequaquam conveniret. Ita quidem ut mores Neapolitanorum magnifici & pomposi Florentiam translati, instar vestium Gigantis pygmæo indutarum, superflui & nimii sint futuri. Sicuti etiam Florentinorum mores, cum nobilitatis Neapolitanæ moribus comparati, sua fortè natura miseri & nimis exiles essent futuri. Et etiamsi magnates Veneti, ratione publicorum officiorum, penè supra modum mutuis

tuis se honoribus prosequantur: non tamen idcirco civibus Rhodiginis aut Asulanis conveniet, ut iisdem in mutua observantia solennitatibus frustra utantur. Quamvis si rectè memini, tota illa vicinia, in hujusmodi nugas & ineptias nonnihil prolapsa sit, vel propter otium quo fruitur, vel quod ab urbe Veneta, domina sua, idipsum acceperit. Libenter enim unusquisque vestigiis domini sui, etiam causa non cognita, insistit. Præterea habenda est quoque ratio temporis, ætatis & conditionis, cùm illius apud quem utimur his ceremoniis, tum etiam conditionis nostræ. Et quidem apud homines, qui occupationibus destinentur, planè eas abrumpere, aut certè quantum fieri potest, imminuere, & significatione potius eas indicare, quàm reipsa exprimere oportebit. Id quod in aula Romana optimè præstare sciunt. Verùm in aliis quibusdam locis, hæ ipsæ ceremoniæ seriis negotiis magno impedimento sunt, præterquam quòd tædio quoque molestissimo non carent. *Tege caput*, dicet fortè Judex aliquis, cui propter negotiorum multitudinem parum aut nihil est vacui temporis. Alter vero postquam

certis quibusdam gestibus, & magno pedum strepitu, suam illi reverentiam declaravit, tandem ex aliquo satis longo, intervallo respondebit: *Mi domine, bene habet, mihi tecto capite non est opus.* Cui nihilominus dicet judex, *Tege quæso caput.* At ille bis aut ter, jam in hoc, jam in illud latus se contorquens, & magna cum gravitate in terram usque se dimittens demum dicet: *Peto à tua dominatione, ut quod officii ratione debeo, id facere mihi liceat.* Et quidem tam diu durat hæc concertatio, tantumque in eam temporis insumitur, ut judex breviori quoquo spacio omnibus negotiis eo se mane potuerit expedire. Quocirca etiamsi unusquisque inferioris ordinis, suo judici aut magistratui honorem debeat exhibere; tamen cùm tempus id non patitur, ille ipse honor immodicus, maximo cum odio est conjunctus, & propterea planè eum aut fugere, aut certè modum illi adhibere oportebit. Sed neque juvenibus eædem inter se, quæ natu majoribus ceremoniæ conveniunt: neque etiam plebeios, aut mediocris conditionis homines decet, easdem ceremonias, quibus magnates uti inter se solent, usurpare

usurpare. Sicuti etiam magnæ virtutis & excellentiæ viri hujusmodi ceremonias, nec crebro adhibere solent, nec iis adhibitis delectari, aut easdem ab aliis præter modum exigere, utpote ita affecti, ut non facilè cogitationes suas rebus inanibus possint intendere. Opifices quoque & infimæ sortis homines operam dare non debent, ut erga superiores & dynastas multis & nimis solennibus ceremoniis utantur: eas enim illi ut plurimum aversantur. Potius enim obedientiam, quàm honorem ab hoc hominum genere requirere & expectare sibi videntur. Proinde is queq; servus errat, qui domino sua officia & studia defert. Dominus enim contemni se suumque dominium & potestatem quasi in dubium à servo vocari arbitratur, quasi vero aliquid ministro suo vel mandare, vel injungere non liceat. Hoc igitur ceremoniarum genus liberaliter usurpari debet. Quod enim quis ex debito alteri præstat, id solutionis loco ab eodem accipi solet, neque multa illi, qui id facit, gratia habetur: sed qui plusculum quàm tenebatur hac in parte facit, is amabilis & magnificus esse censetur. Videor mihi aliquando

audivisse

audivisse de celebri quodam & eximio poeta, qui dicere sit solitus, eum qui humaniter homines complecti, amanterq; cum iis conversari posset exigua sorte magnum sibi lucrum comparare. Circa ceremonias igitur eodem modo versaberis, quo sartor circa pannos, quos ita forfice sua discindit & concinnat, ut vestes laxiores potius quàm corpori nimis adstrictas inde conficiat: neq; tamen ita, ut caligæ in saccos, aut pallia convertantur. Et si hac in parte, decora quadam liberalitate, maximè erga eos, qui conditione te inferiores sunt, nonnunquam utaris, homo urbanus & elegans vocabere: si etiam simile quippiam apud superiores usurpes, ita, ut hominem ingenuum decet, moratus esse diceris. Sed si quis in hoc nimius & quasi prodigus esset, illum omnes tanquam vanum & levem incusarent, imo forte aliquid gravius eidem posset contingere, nimirum ut simul pro nebulone, nugatore, aut etiam adulatore haberetur: quo quidem vitio nullum est detestabilius, nullum quod hominem liberalem & nobilem magis deformet. Et quidem hoc tertium genus est ceremoniarum, quæ omnino à nostra volun-

...ivitas.

tate,

tate,& non à consuetudine proveniũt. Hîc igitur in mentem nobis revocemus, quod initio dictum est, nimirum ceremonias sua natura initio non fuisse necessarias, imo omnia melius sine iis fieri & expediri potuisse: id quod ante annos non ita multos apud nos in universum fiebat. Verùm aliorum morbi nos quoq; ut multis aliis, ita hac quoq; invaletudine infecerunt. Quapropter postquam hac in parte usitatæ jam consuetudini morem gessimus, omne id quod reliquum est, quidpiam superfluum & quoddam quasi jam licitum mẽdacium est: etiamsi olim nequaquam id fuerit permissum, sed vetitum, & proinde etiam animis nobilibus, qui hujusmodi ineptiis & nugis speciosis minimè delectantur, res hæc molesta admodum sit & tædiosa. Et scito quod ego in meo hoc tractatu contexendo, exiguæ meæ scientiæ diffidens, aliorum quoque præstantium & me eruditiorum judicia inquisiverim, è quibus deprehendo, regem quendam Oedipum, è regione sua ejectum, Athenas aliquando, ad regem Theseum vitę suæ, cui inimici insidiabantur, conservandę gratiâ venisse. Cùm autem in conspe-

OEdipus apud Theseum.

ctu.

ctu Thesei jam versaretur, audivisse eum loqui (nam cœcus erat) filiolam suam, cujus vocem agnoscebat, atque ideo rationem non habuisse ut primo regem Theseum salutaret, sed amore paterno compulsum, ad filiolæ amplexum primò se convertisse. Eo autem errore postea animadverso, OEdipum se Theseo hoc nomine excusare, & veniam petere voluisse. Bonum vero illum & sapientem regem, illius sermonem interrupisse, atq; his eum verbis compellâsse: "Bono sis animo, mi OE-
" dipe: ego enim vitam meam non tam
" verbis aliorum, quàm propriis meis factis studeo illustrare: quæ quidem sententia etiamnum animo teneri debet. Et etiamsi valde placeat hominibus, si ab aliis honore afficiantur, tamen si animadvertant se singulari quodam & artificioso modo honorari, non solùm acerbè id ferunt, verùm etiam se insuper despectui illis esse cognoscunt. Illecebræ enim illæ, sive potiùs adulationes, præter alia sua scelera & vitiositates, etiam hunc defectum habent, quòd palpatores illi aperto quodam indicio declarent, quòd is cui ipsi suis illis blanditiis insidiantur, usq; adeo

vanus

varus & arrogans ſit, & præterea uſq; adeo ſtupidus, hebes & ſimplex, ut ipſum ineſcare & capere non ſit difficile. Ceremoniæ quoque vanæ, exquiſitæ & ſuperfluæ adulationem ſuam ocultare non poſſunt, ſunt enim illæ ita manifeſtæ, & ab unoquoq; cognitæ ut ii, qui lucri ſui gratia illas adhibent, præter ea, quæ ſupra de eorum flagitiis dicta ſunt, inſuper etiam aliis moleſti ſint & exoſi. Verùm enimvero eſt quoddam aliud genus hominum, ceremoniis hujuſmodi deditorum, qui ex iis peculiarem quandam artem & mercaturam faciunt: ſuamq; illam ſapientiam quaſi libris & rationibus certis habent comprehenſam. Cuidam enim hominum generi familiariter annuent: alteri arridebunt: eum qui nobilior eſt, in ſellam collocabunt, minus nobilem in ſcabellum: quas ipſas ceremonias ex Hiſpania in Italiam tranſlatas eſſe exiſtimo. Sed à noſtra terra malè acceptæ, parcè admodum provenerunt. Siquidem accurata hæc nobilitatis diſtinctio apud nos moleſta eſt: quapropter nemo ſe judicem conſtituere debet, qui decidat, uter altero ſit nobilior. Neque etiam more meretricio venales eſſe

debent

debent ceremoniæ, aliæque amoris & benevolentiæ significationes, quod ego multos magnates in aulis suis facere conspexi, qui de industria, & quidem stipendiorum loco, certis quibusdam ceremoniis ministros, & familiares suos infelices demulcebant. Et profecto illi, qui supra quam decet, ceremoniarum usu delectantur, idipsum ex quadam levitate & vanitate faciunt, tanquam homines nullius pretii. Et quoniam hujusmodi ineptias, quæ tamen aliquo modo in oculos incurrunt, & bellæ videntur, non usque adeo difficile est addiscere; illi ipsi magno quodam studio eis incumbunt. Res autem graviores, utpote tanto oneri impares, discere nequaquam possunt: atq; ideo optarent hominum inter se conversationē universam in his nugis consumi: tanquam ii, qui nihil possunt amplius quiq; sub cortice aliquantulum specioso nihil habent succi, & si attingas, statim rugosi quodammodo & mucidi deprehenduntur: eamque ob causam, illis peroptabile esset, hominum inter se commercia & actiones, ultra speciosa hæc principia se non extendere, atque horum quidem maximum invenies numerum. Alii

verò

verò in verbis & gestibus artificiosis ideo tam multi sunt, ut eo modo pravæ, agrestis, angustæq; suæ naturæ defectus suppleant: cùm recordentur, si ut reipsa sunt, ita verbis quoque sint restricti & feri, se aliis hominibus fore omnino intolerabiles. Hoc quidem tibi verè affirmo, tuq; idipsum ita se habere experieris, quòd non ob aliud, sed fermè ob alterutram harum causarum superfluæ istæ ceremoniæ tam immodicè usurpentur: quæ tamen ipsæ ut plurimùm plerisque hominibus sunt molestæ, impediunt enim, quo minùs suo quis modo & arbitrio vivere, id est libertate, quam quilibet præ omnibus aliis rebus appetit, frui possit.

Moderatio linguæ.

De aliis, aliorumq; rebus & negotiis non est malè loquendum, etiamsi tum nobis aures, & libentissimæ præberi videantur, idque propter invidiam, quam ut plurimùm alter in alterius bona & honores concipere consuevit. Tandem tamen unusquisque à bove fœnum in cornu habente sibi cavet. Aversantur enim homines amicitiam maledicorum, existimantes eos, id quod de aliis apud nos loquuntur, id ipsum de nobis dicere apud alios.

Quidam, etiam, qui ſingulis aliorum verbis ſe opponunt, deq; iis diſputant & altercantur, eo ipſo indicant, ſe naturam hominum non ſatis cognitam habere. Amat enim quilibet victoriam, & ſe tam in ſermone, quàm in negotiis vinci ægerrimè patitur, preterquã quòd libenter aliis reclamare, non amicitiæ, ſed inimicitiæ opus eſt. Quocirca is qui in ſua cum aliis converſatione amabilis & jucundus eſſe expetit, non ita promptas in ore habebit has voces: *Non eſt verum: Nihilominus ita ſe res habet ut dico*, & alias his non diſſimiles: neq; etiam facilè pignore depoſito certabit: imo potius plurimum in hoc ſtudii conferet, ut aliorum opinioni, præſertim in rebus non magni momenti, facilè accedat. Damnoſa enim eſt, in hoc genere victoria: ſiquidem victor illæ queſtionis alicujus frivolæ, ſæpè numero interim jacturam facit conjunctiſſimi amici, ſimulq; aliis ita efficitur exoſus, ut conſuetudine ejus uti non audeant, ne ſingulis horis confligere cum eo cogantur. Interim agnominibus non ſatis honorificis paſſim eum inſectantur, cùm alius eum cerebroſum, alius pertinacem, alius omniſcium, alius

Doctorem

Doctorem subtilem nominat. Quòd si tamen quis nonnunquam à præsenti sodalitio ad disputandum invitetur, is idipsum faciet suavi quodam modo: neq; ita dulcedinis victoriæ avidus erit, ut eam cum quadam ingluvie, lurconis instar, cupiat deglutire, sed unumquemque in sua opinione relinquere conveniet & utri justam vel injustam sententiam defenderint, id vel ex suffragiis partis majoris, vel etiam magis importunæ definiri, eidemque victoria ultro concedi debebit. Ut videlicet non tu, sed alius is sit, qui prælietur, se defatiget, & sudore præter modum totus diffluat: qui quidem mores hominibus honestè educatis minimè conveniũt, adeo quidem, ut odium & malevolentiam aliorum sibi concitent. Quid quòd iidem, propter deformitatis suæ dedecus, quod per se animis bene compositis grave & molestum est, plurimùm soleant displicere? qua de re paulò post fortè mentionem faciemus. Interim tamen bona pars hominum ita mirificè in hac victoria sibi placet, ut quomodo aliis placeant, vel displiceant, planè non cogitent. Et ut se subtiles, intelligentes, & sapientes esse demonstrent: jam

suam

ſuum aliis dant conſilium, jam eoſdem reprehendunt, jam cum iiſdem diſputant, eorumq; ſententiam ita magno conatu oppugnant, ut à verbis ferè ad verbera deveniatur, cùm nulla unquam niſi propria ſententia illis probetur. Suum verò aliis conſilium non requiſitum communicare, nihil aliud eſt, quàm dicere, ſe longè ſapientiorem eſſe eo, cui conſulitur, eidemque ſuam imprudentiam & ignorantiam exprobare. Quamobrem id non apud quoſlibet nobis notos, ſed tantùm apud neceſſarios, & interiori quadam familiaritate conjunctos fieri debet. Item apud eos, quibus præſumus, quorumq; inſpectio & cura nobis eſt commiſſa, vel certè etiam apud extrarium, ſi fortè magnum illi periculum impendeat. Sed in quotidiana cum aliis converſatione cavendum eſt, ne noſtra aliis conſilia immodicè obtrudamus: aut nos de ipſorum neceſſitatibus curiosè ſollicitos eſſe oſtendamus. In quem quidem errorem incidunt multi, & ut plurimùm minùs intelligentes. Rudes enim & inſulſi qui ſunt, raró admodum in rebus quas agũt, mentem ab oculis & aliis ſenſibus ſevocant, aut juſtum ſuis cogitationibus tempus

tempus impendunt: utpote ejus generis homines, quibus non multa accuratius disquirenda, aut examinanda incumbant. Verùm quomodocunque se ista habeant, certè, qui passim consilia sua depromit, eaque quasi dissеminat, is eo ipso non obscurè hanc opinionem præ se fert, prudentia alios destitui, se verò abundare. Et certè reperias nonnullos, qui in hac ista sapientia ita mirificè sibi placent, ut ipsorum cohortationibus nolle obtemperare, nihil aliud sit, quàm prælium cum iis inire velle. Dicunt enim, *Bene est: tenuiorum consilia apud opulentos locum non habent.* Item, *ille est homo sui consilii.* Item, *ille mihi dicto audiens esse recusat.* Quasi verò non majoris arrogantiæ sit, velle ut aliituis consiliis utantur quàm si alius certis de causis suum consilium tuo anteponat. Peccatum etiam huic non dissimile committunt ii, qui aliorum defectus corrigere, aut etiam reprehendere conantur: quiq; controversias omnes sua sententia finire volunt, & unicuiqne leges præscribere. *Hoc fieri non oportet:* item, *tu tali jam verbo usus es, deinceps, si sapis, ab hujusmodi dictis & factis abstine.* Item, *vinum quod bibis,*

bibis, tibi non est salubre, potius rubro vino uteveris. Item, *hoc ecligmate & illis trochiscis tibi in hoc morbo est utendum.* Atq; ita reprehensioni & correctioni suæ nullum statuunt modum. Prætereamus jam eos, qui aliquando alienis ex agris lolium evellere vehementer elaborant, cùm agros interim proprios sentibus & urticis totos occupari facilè sinant: quos quidem audire, cum magno fastidio & molestia est conjunctum. Et sicuti pauci aut nulli reperiuntur, qui ab animo suo impetrare hoc possint, ut individua quadam vitæ consuetudine, vel cum medico, vel cum sacerdote, multo minus cum Judice rerum capitalium conjungi velint, ita etiam nemo est, qui cum istis familiariter audeat conversari. Amat enim quilibet libertatem, qua isti, perpetuum quasi magisterium exercentes, alios spoliant. Quamobrem consuetudo parùm grata est, ita promptum & cupidum esse alios corrigendi & quasi pro imperio aliquid illis præscribendi: eaque rectius ludimagistris & parentibus relinquitur, apud quos tamen quàm inviti hac ipsa de causa & filii, & discipuli commorentur, ignotum tibi esse non potest.

Rideri etiam, aut ludibrio haberi omnino nemo debet, etiamsi tibi sit inimicissimus. Majoris enim contemptus indicium videtur esse illud, quod fit deridendo, quàm quod fit inferendo injuriam. Fiunt enim injuriæ vel ex ira, vel ex alia quapiam cupiditate. Et nemo est, qui vel iram animo concipiat contra eum, aut propter id, quod ipse nihili facit; aut qui illud quod in universum aspernatur, appetat. Atque ita quem injuria afficiunt, cum pretii non planè nullius censent: ludibrio autem habitum, aut flocci, aut ne flocci quidem faciunt. Cùm enim aliquem ludibrio, ruboris & ignominiæ illius causa, afficimus, non tam nostrum aliquod commodum & utilitatem, quam voluptatem & oblectamentum spectamus. Quam ipsam ob causam in vita communi ab omni ludibrio ignominioso plane est abstinendum: id quod parum accuratè faciunt ii, qui aliis sua, quibus laborant, vitia exprobrant aut verbis, aut gestu, & re ipsa: quemadmodum multi faciunt, qui aut blæsos, aut loripedes, aut gibbosos, vel lingua, vel ridicula sui corporis conformatione imitantur: item, qui alterum quòd vel deformis, vel distortus,

vel

vel inconſpicuus, & puſillus eſt, deridedent, vel de alterius parum apposité dictis, cum riſu & exultatione ſibi gratulantur: aut libenter alios rubore ſuffundunt: quæ quidem conſuetudines admodũ moleſtæ cùm ſint, merito ſuo ſunt exoſæ. Illis autem non valde diſſimiles ſunt irriſores iſti, quibus volupe eſt, quoſlibet alios exagitare & deridere, non tam ignominiæ & contemptus, quã propriç voluptatis gratia. Et ſcito, quod nulla differentia foret, inter ludibrium & ludum, niſi propoſitum & ſcopus utriuſque eſſet diverſus. Qui enim ludit alterum is id ipſum recreationis gratia facit: qui verò eum ludibrio habet, facit id ex deſpicientia, quamvis hæc duo vocabula in ſermonibus & ſcriptionibus quotidianis ferè confundantur. Sed tamen qui alterum ludibrio habet, ex ejus ignominia ſibi ipſi voluptatem quærit: qui vero eundem ludit, ex ejus errore non tam voluptatem percipit, quàm recreationem. Hic enim ipſe, etiam ex ejuſdem hominis ludibrio ignominioſo magnum fortè cruciatum & dolorem ſuſtineret. Ego cùm in pueritia mea aliquouſque in præceptis Grammaticis progreſſus eſſem, recordor

cordor me didicisse, quòd Mitio, licet incredibili quodam & sibi ipsi mirando amore Æschinum complecteretur, tamen nihilominus eum nonnunquam ludendo seipsum oblectârit, ut cùm hoc modo secum ille loquitur.

Cur non ludo hunc aliquantisper?

Ex quo apparet, rem unam eandemque, & apud unum eundemque hominem factam, secundum mentem & propositum facientis, jam ludum, jam ludibrium censeri posse. Quia autem voluntas nostra aliis aperta esse non potest, res parum utilis est, in quotidiano cum aliis commercio artem tam dubiam & suspectam exercere. Imo multo magis aversandum, quàm expetendum est nomen irrisoris. Sæpe enim numero hic quoque, quod in ludo, jocóque fieri solet, contingit, ut alter jocosè alterum percutiat: quas tamen plagas ille accipit loco contumeliæ, atque ita à jocis ad pugnas deveniatur. Eodem modo is, quem alter recreationis & familiaritatis causa lusit, nonnunquam id pro ignominia & probro habet, & indignatur. Mitto jam quòd ludus iste quædam est deceptio. Unicuique autem à natura hoc insitum est,

ut doleat, sicubi erraverit, aut deceptus sit. Quocirca multis de causis videri alicui possit, eum qui benevolentiam & amorem aliorum cupidè desiderat, titulum magisterii in aliis ludendis & exagitandis valde expetere non debere. Verùm quidem est, non posse nos ullo modo vitam hanc mortalem & ærumnosam absque recreatione & quiete traducere: & quia ludi & joci hilaritati & risui, & quæ consequitur, recreationi causam præbent, amamus ferè eos, qui hac in parte sunt cavillatores faceti & jucundi. Atque ideo contrarium videtur esse verum, nimirum hoc, quod in communibus hominum congressibus, jocis nonnunquam & dicteriis ludere omnino conveniat. Equidem sine dubio, ij qui modo quodam dulci & amabili alios ludere norunt, præ aliis, qui id facere nequeunt, sunt amabiles. Sed hic rerum sanè compluriumratio est habenda. Et quoniam jocanti propositum est, etiam ex ejus, quem in pretio habet, errore hilaritatem captare: opus est ut error, in quem alterū vult conjicere, talis sit, ut neque insignis aliqua ignominia, neque grave aliquod damnum ei sit conjunctum. Alias enim jocationes ab injuriis

injuriis difficulter possent discerni. Præterea sunt nonnulli, cum quibus propter naturæ suæ duritiem intractabilem nullo modo est jocandum. Similiter in rebus gravibus jocari non debemus, multò minus in flagitiosis. Videtur enim is, qui tale quid facit, improbitatem, ludum, jocumque esse existimare. Quocirca non credo, quòd Lupus ille Uberti imminuerit facti sui turpis ignominiam: imo quod eam joculari quadem improbitate excusando, suamque ignaviam præ se ferendo, effecerit multo graviorem. Is enim, licet castellum Laterinum posset defendere: tamen cùm videret, se ab hostibus aggere facto circumvallari, subitò castellum illis tradidit, dicens, naturam lupi non ferre, ut in clausis, septisque locis maneat. Ubi enim risui locus non est, ibidem jocari quoque & nugari minimè decet. Præterea quoque sciendum tibi est, quòd quidam joci sint mordentes, quidam non mordentes. De illis sufficere tibi volo sapientis cujusdam præceptum, qui dicebat, jocos instar ovium, non instar canum auditores mordere debere. Si enim morsus insit caninus, jocum jam non amplius jocum esse, sed

potius injuriam. Leges etiam in omnibus fermè civitatibus volunt, ut is, qui dicto aliquo graviter injurioso alterum incessit, graviter quoque puniatur. Et fortè non fuisset inconveniens, simili modo non levem castigationem in eos constituere, qui specie jocorum, ultra quàm decet, alios mordent, Hominis autem bene morati est ratiocinatione sua colligere, quòd lex quæ de injuriis sancit, etiam ad jocos istos aculeatos se extendat, atque idem raro, & quàm fieri potest lenissimè, dentatis hujusmodi dictis utetur. Supra hæc omnia sciendum est, jocos sive mordendi vim habeant, sive eadem destituantur, nisi subtiles sint & faceti, auditores non modo non oblectare, sed iisdem afferre tædium, aut si omnino rideant, fieri id, non propter iocum, sed propter iocantem. Et quia nihil aliud sunt ioci, quàm ingeniosa quædam fallacia: fallacia autem res subtilis est & artificiosa: exerceri ea commodè non potest, nisi ab homine acuta & prompta sagacitate, & ea quidem quæ ex improviso se exerat, præstante. Ideoq; non conveniunt hominibus plebeiis, stupidis & tardis: imo forte non unicuiq; eorum, qui bono ingenio abundent.

abundent. Joci enim potius in peculiari quadam promptitudine, venustate, & celeribus animi moribus consistunt. Qua de causa viri prudentes hac in parte, non tam quid velint, quàm quid possint considerant: & postquam semel atque iterum viribus ingenii sui adhibitis, hujus rei periculum fecerunt frustra: intelligentes se parum ad id aptos esse, desistunt, & nolunt in hoc exercitio plus laboris insumere, ne idem fortè illis, quod Asino illi Æsopico usu venit, contingat. Quòd si ipse mores aliorum accuratè examines, facilè deprehendes, id quod dico verum esse: nimirum jocationes non decere eum qui velit, sed eum solummodo, qui possit. Videas autem quosdam ad unumquodque verbum, aliud quoddam, & sæpe etiam quod nullius significationis est, vocabulum in promptu habere: alios syllabas vocabulorum frivolo & fatuo quodam modo permutare: alios dicere aut respondere aliter quàm expectabatur, & id quidem sine aliqua subtilitate, aut venustate gratiosa. *Ubi est dominus? in suis vestibus, nisi fortè lavet. Quomodo sapit vinum? quasi esset humidum. Quomodo editur hoc alimentum?*

ore. Quo etiam pertinere videtur illud prologi Plautini.

Hos quos videtis stare hic captivos duos,
Illi qui stant, ii stãt hic ambo, non sedent.

Qui modi jocandi omnes, quod intellectu tibi facile est, viles sunt & plebeii. Verùm disputare qui joci maximè venusti & lepidi sint, qui minus, non est in præsentia nostri instituti: hoc enim ab aliis doctoribus & artificibus multo me melioribus copiosè est explicatum. Et insuper cùm ipsi joci è vestigio satis magnum & certum suæ venustatis & gratiæ habeant testimonium: parum admodum hoc in genere poteris errare, nisi fortè supra modum amore tui ipsius sis excæcatus. Siquidem ubicunque jocus est facetus & elegans, ibidem subitò hilaritas est, & risus non vulgari cum admiratione conjunctus. Quare si tuæ argutiæ risu assidentium non fuerint approbatæ, deinceps argutari desine: penes te enim hujus rei, non penes auditorem est defectus. Siquidem auditores prompto, venusto, & subtili responso vel dicto quasi sollicitati, etiam cùm volunt, risum continere non possunt, sed rident etiam inviti: à quibus tanquam veris legitimisq; judicibus

judicibus nemo appellare debet ad seipsum, aut rursus id, quod malè antea successit, experiri.

Neque etiam vel dicendum vel faciendum quippiam est modo abjecto, inconvenienti & scurrili, ut aliis risum excitemus, qualia sunt oculos & os distorquere, sanniorumque ineptias gesticulando repræsentare. Nemo enim ut aliis placeat, seipsum vilem & abjectum facere debet. Hæc enim ars est non viri nobilis, sed gesticulatoris & morionis. Itaque plebeii illi & vulgares jocorum modi non sunt imitandi. Neque etiam stultum, aut in jocis scurrilibus insulsum te finges: sed is, qui potest, suo tempore aliquid quod bellum & novum, & non ita facilè omnibus obvium sit, proferet: qui verò id non potest, tacebit. Ex moribus enim animorum ista proveniunt: quæ si gratiosa sint & venusta, de animi dexteritate & moribus ejus cui dicit, signum & testimonium perhibent, quod quidem aliis supra modum placere solet, & illos ipsos caros & amabiles reddere. Si verò contrarium obtinent, contrarii quoque inde nascuntur effectus. Videntur enim illi similes esse asinis delicias facientibus, Scurrilitas.

aut crasso alicui & ventricoso choreas ducenti, vel tunica deposita saltanti in palæstra.

Narratio-
nes jocosæ.
Rhetorica.

Sunt etiam alii quidam honestæ jucunditatis & oblectationis modi, tantùm in sermone consistentes, hoc est, quando lepor ille est non tam in salibus, qui ut plurimum brevitate gaudent, quàm in prolixa & continuata oratione, quæ & rectè ordinata, & bene expressi esse debet, ita ut ingenia, consuetudines, gestus & mores eorum de quibus sermo est repræsentet: & ut is, qui auscultat, non tam audire illam narrationem, quàm rem ipsam quæ narratur, sicuti gesta est, coram oculis intueri sibi videatur. Id quod optimè facere norunt viri & mulieres in Boccatio: quamvis nonnunquam nisi fallor, magis signatè & propriè res turpiculas exprimant, quàm vel matronæ, vel viro honesto conveniebat, eodem ferè modo, quo comœdiæ agi solent. Si igitur narrare aliquid velis, necesse est, ut aliquam vel fabulam, vel rem novam, vel historiam quam commemorandam tibi sumis, bene animo infixam teneas, & simul verba parata & in promptu habeas, ne subinde narrationem interrum-

pere,

pere, & jam de reipsa, jam de personarum nomine, jam de instrumentis alios percontari, aut eorundem auxilium implorare cogaris. Quod si etiam aliquid quod inter plures dictum vel factum est, commemorare velis, non ita loqueris: *Ille dixit*, & mox: *Ille respondit*. Hæc enim pronomina omnibus personis conveniunt, atque ideo qui auscultat, facilè in errorem inducitur. Convenit igitur, ut is qui aliquid narrat, nomina propria ponat, eaq; postea inter se non permutet. Præter hæc quoque recitator iste cavere debebit, ne in sua narratione earum rerum mentionem faciat, quæ silentio præteritæ si essent, ipsa fabula non minus aut etiam magis jucunda fuisset futura. *Is de quo loquor, fuit hujus aut illius filius, qui habitat in via Jacobea, nostine hominem? habuit is uxorem hujus vel illius filiam macilentam illam, quæ in S. Laurentii sacris interesse solebat, cur non nosses? certè si hanc non nosti, nullam noveris. Item: Bellus quidam & procerus senex, qui prolixam cæsariem alebat, annon recordaris?* Quia si alteri quoque idem evenisset, quod huic evenit: tota hæc quantumvis longa inquisitio, parum fuisset utilis, imo

valde odiosa auscultantibus, qui cùm ad integram rei inchoatæ cognitionem cupidè properent, tu facis, ut huic ipsorum desiderio mora injiciatur. Talia fortè apud delicatos auditores essent illa amatorculi Plautini. *Hic mihi est Megadorus avunculus. Meus fuit pater Antimachus. Ego vocor Lyconides. Mater est Eunomia.* Parum enim ad rem præsentem facere videbatur tam accurata & prolixa progeniei enumeratio. Imo ego à magno quodam & peregrino dicendi magistro utile quoddã hac de re didici præceptum, quod tale est: Debere fabulas primò componi & ordinari in animo nominibus fictis, & postea demum propriis personarũ nominibus adhibitis commemorari, illa enim secundum personarum qualitatem, hæc verò ex voluntate parentum, aut eorum quorũ interest, hominibus imponuntur. Qua de causa is qui in præmeditatione tibi fuit Avaritia, ille ipse in narratione erit aliquis civium tuorum, Tantalo aut Euclioni non dissimilis; si modò de illo universalis omnium in tua patria talis erit opinio, qualis antiquitus de Tãtalo aut Euclione esse solebat. Quòd si in regione ubi tu cómoraris,

raris, non habebis personam tibi cognitam, quæ tuo instituto congruat: ita conformare rem omnem debebis, ut alio in loco contigisse videatur: atq; ita nomina pro libitu tuo confingere. Verum quidem est, quod majori cum voluptate audiatur, magisq; oculis nostris obversetur, id quod dicitur, evenisse hominibus nobis notis, præsertim si eventum tale sit, quod moribus ipsorum conveniat: quàm id quod accidit extraneis, & nobis ignotis. Ratio hæc est, Cùm enim scimus certum quempiam hominem talia facere solere: credimus etiam faciliùs ea ipsum fecisse, eumq; quasi præsentem recognoscimus: cùm idem non contingat in extraneis. In narratione prolixiori, sicut etiam in alio quocunque sermone, verba debent esse illustria, ita, ut à quovis ex præsenti sodalitio facile possint intelligi: insuper etiam ratione soni & rei significatæ bella: quocirca si inter hæc duo libera tibi electio est, potius dices, *Ego duos mei facti habeo cōscios, quàm testes.* Itē satius est dicere, *Jovem alpes nivibus conspergere, quàm conspuere.* Item, *ex animo molestiam ejicere, quàm evomere.* quia ita si loqueris, dicta tua simpliciter accipientur:

Delectus verborum

accipientur: neq; ob ambiguitatem in sensum aliquem turpem, aut præposterum trahentur. Sed neque imaginationem rei alicujus spurcæ & obscœnæ induces. Et etiamsi fieri possit, ut nonnunquam præstantissimi poetæ, & alii viri sapientia excellentes in scriptionibus suis parum hæc observârint: tamen hac in parte, in qua de amabili cum aliis conversatione, & vitando odio agitur, nulla eorum autoritas esse debet. Sed ut ad priora redeamus, dico verbis claris & significantibus esse utendum: quod fiet, si prudenter noveris eligere ea, quæ in patria sua nata sunt, modò ne sint usque adeo antiqua, ut rancida quoque & exoleta sint, & tanquam vestes laceræ & contritæ, jam abjecta in usu esse desiderint. Talia in Latina lingua sunt, *potesse*, *calvier*, *fuat*, *levasso*. Quin etiam id ipsum consecuéris, si verba quibus uteris, erunt simplicia, non ambigua: nam in ænigmatum conformatione voces homonymæ construuntur· ut in Asinaria Plauti,

Nunc me illuc ducis ubi lapis lapidẽ terit,
Ubi vivos hõines mortui incursãt boves.

Eodem pertinet, ut verbis utamur, quantum fieri potest, maximè propriis, &

& rem quàm ostendere volumus, significantissimè exprimentibus, & quæ quàm minimum aliis quoque rebus accommodari possint. Ita enim fit, ut res ipsæ videantur repræsentari, & non tam verbis, quàm digitis ipsis demonstrari. Ita equi proprium est hinnire, canis latrare, porci grunire, tauri mugire, ovis balare, apri frendere, serpentis sibilare. Cùm igitur genuina & propria in sermone cum aliis vocabula usurpanda sint: nemo potest cum eo cōmodè colloqui, qui linguam, quæ in usu est, non intelligit. Quare etiamsi hospes aliquis linguam, qua utimur, non teneat: tamen ejus causa nostram loquelam non debebimus corrumpere. Sicut simii quidam ineptientes, magno cum nisu ejus linguam usurpare conantur, cum quo sermones conferunt, atq; ita omnia dicunt perperam. Inde sæpenumero contingit, ut Germanus cum Belga belgicè, & Belga pompæ & venustatis gratia cum Germano loquatur Germanicè. Ubi nihilominus audienti longè facilius est animadvertere, utrumquè illorum lingua uti peregrina, quàm risum continere, quem novæ illæ ineptiæ è bucca eorum exeuntes,

tes, magnopere irritant. Aliena igitur lingua tum demum utemur, quando, necessitate aliqua nostra urgente, ut, ab altero intelligamur, valde nobis opus est. Sed in communi cum aliis convictu tantum patriam linguam adhibebimus, etiamsi ea aliis melioribus longè inferior & ignobilior censeatur. Bavarus enim aliquis multo commodiùs sua lingua, quamvis ea minùs habeatur concinna, loquitur, quàm lingua Misnica, aut quævis altera. Nunquam enim, etiamsi maximè in eo elaboret, ita bene illi se offerent propria & peculiaria ejus linguæ vocabula, sicut iis, qui in Misnia nata sunt, ea se offerunt. Quod si omnino quis eorum quibuscum loquitur, rationem habere velit, eamq; ob caussã à singularibus istis vocabulis, de quibus jam dictum est, abstinere, eorumq; e loco alia generalia & communia usurpare: ejus certè sermones hoc nomine multo minus erunt jucundi. Porrò quilibet vir honestus cavebit sibi à verbis parum decentibus & inquinatis. Honestas autem vocabulorum consistit, vel in eorum sono & voce, vel etiam in eorum significatione. Sunt enim vocabula nonnulla res honestas significantia

ficantia, & tamen nihilominus in ipsa voce & sono videtur sentiri aliquid inhonesti. Ubi igitur verba hujusmodi leviter quoq; suspecta se offerunt, solent fœminæ honestiores in eorum locum alia magis decentia substituere. Etiamsi reperies nonnullas, non optimè moratas, quibus satis crebrò & inconsideratè verbum quodpiam excidit, ob quod, si de industria apud ipsas nominaretur, ipsæ quoq; erubescerent. Quocirca mulieres, quæ bene moratæ sunt, vel etiam haberi volunt, diligenter non solùm à factis, verùm etiam à dictis inhonestis sibi cavebunt, neque solùm ab iis quæ talia sunt, verum etiam ab iis quæ talia esse possunt, aut etiam turpia, indecora, & impura videri. Sciendum quoq; est: etiamsi duo vel plura vocabula nonnunquam rem eandem significent, quod tamen alterum altero magis aut minùs sit honestum. Verbi gratia, non inhonestè dici posset, *Cū muliere pernoctavit*: sed si eandem sententiam alio & magis proprio verbo exprimes, auditu id inhonestum esset futurum. Ita fœminas atque etiam viros bene moratos decet, meretrices nominare mulieres impudicas, atque ita

de-

de cæteris. Neque solùm fugienda sunt verba inhonesta & impura, verùm etiam abjecta & vilia, & id iis maximè in locis, ubi de rebus magnis & illustribus sermo est, eamque ob causam meritò reprehendi videtur Poeta quidem aliàs non ignobilis, qui cùm splendorem cœli sereni describere vellet, dixit: *& sine face dies.* Vocabulum enim tam humile & putidum, rei tam splendidæ & illustri, meo quidem judicio, non conveniebat. Neque etiam *solem lucernam mundi* commodè quis dixerit: hæc enim vox fœtorem olei & culinæ legenti repræsentat. Huc pertinēt plurima quæ in ore omnium sunt proverbia, quorum sententia quidem bona est, sed verba sordibus vulgi sunt inquinata: id quod unusquisque ex sermone quotidiano facilè intelligit. In narrationibus ergo longiusculis ea quæ dicta sunt hactenus, sunt consideranda, imò alia quoque nonnulla quæ multo expeditius à tuis magistris, & ex arte Rhetorica addidiceris. Inter alia etiam opus est, ut te assuefacias ad verba elegantia, modesta & jucunda, & quibus nihil insit saporis amari. Potius enim dices: *Ego pro dignitate verbis*

verbis exprimere hac non potuit quàm, *Tu me non intelligis.* Item satius est ita loqui, *Cogitemus aliquantulum an res sic se habeat*: quam dicere, *Tu erras*, aut, *Ita se res non habet*: aut, *Tu hac non intelligis.* Honesta enim & amabilis consuetudo est, alium excusare, etiam in eo, in quo intelligis jure eum culpari posse. Imo etiamsi amicus tuus solus erraverit, tamen eum errorem utrique vestrum facies communem, cumque ejus partem aliquam tibi ascripseris, tum demum ipsum admonebis, aut reprehendes, hoc aut simili modo loquens: *Nos vehementer erramus*: item, *Nos non recordati sumus, ut heri hoc vel illud faceremus*: etiamsi ille solus non tu, ejus rei fuerit oblitus. Illa quoque verba quibus nonnunquam homines inciviles apud alios utuntur, cum aiunt. *si modo ea qua loqueris vera sunt*, supra modum dedecent. Neq; enim usq; adeo facilè alterius fides in dubium est vocanda. Quin si quis fortè aliquid tibi promiserit, quod postea nô prçstet, incõveniens est dicere: *Solvisti fidẽ*, nisi fortè ad id faciendũ, vel extrema necessitas, vel existimationis tuę defensio te impellat. Quod si idem te deceperit, dicere poteris

ris, *fortè oblivione circumventus meum hoc negotium non expedivisti.* Aut si oblitus sit, potius dices, *Tu facere hoc non potuisti:* aut, *Fortè tibi in mentem jam non venit:* potius dico quàm, *Tu tradidisti illa oblivioni: Tibi ut promissis stares, cura non fuit.* Hæc enim & hujus generis verba aculeos quosdam habent, & veneno quodam doloris & contumeliæ sunt imbuta: usque adeo quidem, ut ii, qui crebrò hujusmodi dicteriis utuntur, homines asperi & rigidi habeantur, & unusquisque eorum consortium ita fugiat, sicuti ut ne à sentibus aut tribulis pungatur, refugere solet. Et quoniam cognovi nonnullos pravæ cuidam, & inscitæ consuetudini obnoxios, hoc est, qui adeo cupidi & avidi essent garriendi, ut ne quidem certam aliquam sententiam animo comprehenderent, multo minus verbis explicarent, sed eam incitato cursu præterirent, instar canum venaticorum qui ob nimiam celeritatem, feram non comprehendunt: idcirco sine ulteriori deliberatione hoc quoque tibi indicabo, de quo fortè, quia omnibus manifestum est, admonitionem institui fuerit supervacaneum, est autem tale. Nullum

unquam

unquam sermonem inchoandum esse, nisi prius ejus, de qua dicendum est, rei formam animo conceperis. Sic enim oratio tua partus erit legitimus, non abortus. Quòd si præceptum hoc meum non fueris aspernatus, nunquam tibi eveniet, ut alios salutans, in eorum nominibus erres, aut petere cogaris, ut alter suum tibi nomen suggerat. Neq; etiamopus erit ut ipse cum risu dicas, *Hem, ego non dico bene: sic & sic me dicere oportuit*; aut ut lingua quasi impingens, satis diu balbuties, donec aliquod verbum invenias, id quod cum audientium intolerabili molestia est conjunctum. Cavendum quoque est, ut vox tua non sit rauca neque aspera: neve per risum, aut aliàs, stridorem rotarum in plaustro imitetur. Inter oscitandum quoque sermo est cohibendus. Ipse quidem non ignoras, non posse nos in nobisipsis efficere, ut nostro arbitrio vel linguam expeditam, vel bonam vocem habeamus: sed tamen, qui aut balbus aut raucus est, non præ omnibus aliis garrulus & vocalis esse debet, sed potius linguæ suæ defectum silentio & auscultatione emendare. Quamvis studio quoque adhibito vitia illa naturę aliquando minui

queant.

queant. Indecorum quoque est instar præconis edictum aliquod proclamantis, vocem attollere: aut etiam eandem ita deprimere, ut exaudiri ab auscultante non possit. Quòd si prima vice verba tua exaudita non sint, atq; ideo eadem forte sint repetenda: secunda illa vice neque submissiùs loqui debebis, neq; etiam justo vehementius vociferari, ne, ideo quòd semel dicta denuo iteranda fuerint, bilem tibi indices commoveri. Verba quoq; in oratione ita collocari debent, sicuti usus sermonis quotidiani postulat: nimirum ut neque sint involuta & intricata, aut nimis ambitiosè huc & illuc trajecta, quod multi ex affectatione quadam venustatis facere solent quorum quidem sermo similior est verbis alicujus Notarii, qui instrumentum Latinè à se conscriptum lingua vernacula aliis prælegit, quàm orationi hominis alterius, patria sua lingua utentis. Oratio quidem ita trajecta & perturbata nonnunquam iis qui versus faciunt, congruit, sed in sermone familiari semper indecora est. Neque solum à Poeticis loquendi modis in familiari sermone abstinendum est, verùm etiam à pomposis

illi

illa in publico dicendi ratione: id enim niſi fiat, inſuavis & tædii plena erit oratio, etiamſi majoris fortè artificii ſit, orationes illas ſolennes habere, quàm privatim cum altero colloqui. Sed tamen hoc ipſum ſuo loco eſt reſervandum. Quia per plateas qui incedit, ſaltare non debet, ſed ire: etiamſi enim ire poſſint omnes, ſaltare verò non item: tamen id nuptiis magis congruit, quàm viæ. Ab hoc igitur pleno oſtentationis ſermone tibi cavebis. Neq; tamen volo, ut propterea ad abjectam illam & vilem loquendi rationem, qua infima fex plebis, in qua cerdones, bajuli, & lotrices ſunt, utitur, te aſſuefacias: ſed potius ut ſermonem hominum bene moratorum & nobilium imiteris: quod ipſum quomodo fieri poſſit, aliqua ex parte ſuperius tibi demonſtravi. Si nimirum de materia neq; vili, neque frivola, neq; ſordida, neq; abominenda ſermocinabere. Item ſi ex verbis tuæ linguæ noveris eligere ea, quæ maximè ſunt pura, propria, bene ſonantia, quæq; quàm optimam ſignificationem habeant, nulliuſque rei vel turpis, vel ſpurcæ, vel vilis recordationem animo inſinuent. Item ſi illa ipſa verba

Præcepta Rhetorica.

ba concinnè inter se construes, ita ut non fortuitò inter se coacervata & confusa, neque etiam obscura quadam diligentia in mensuram & pedes certos coacta videantur. Si item operam dabis, ut ea quæ dicenda sunt, prudenter & distinctè proferas, & res diversas & valde dissimiles inter se non conjungas. Præterea si in sermone neque ita lentus eris, ut aliquis in mensa, qui rerum omnium est satur: neque ita avidus, ut quispiam famelicus: sed si ita loqueris, ut homo moderatus facere debet. Si item literas & syllabas cum convenienti quadam dulcedine proferes, sed id tamen non more pædagogi alicujus, (qui in ratione legendi & literas conjungendi pueros informat) neque verba vel manducantium instar dentibus conficies, vel ea inter se conglutinata & compacta quasi degluties. Hæc igitur & alia ejus generis præcepta si accuratè memineris, libenter & cũ voluptate alii te audient: & tu ipse cum dignitatis locũ, qui viro honesto, beneq; educato ac morato convenit, cũ laude obtinebis. Multi præterea sunt, qui finẽ dicẽdi facere non possunt, & sicuti navis ventorum impulsu primo concitata, etiã
veli

velis contractis non ſubſiſtit: ita ipſi quoque certo quodam impetu incitati curſum continuant, & licet materia dicendi illis deſit, tamen idcirco non deſinunt, ſed aut jam antea dicta denuo inculcant, aut quidquid in buccam venit, temere effutiunt. Nonnulli quoque tanta & tam inſatiabili dicendi quaſi ingluvie laborant, ut alios locuturos interpellent. Et ſicuti nonnunquam in ruſticorum fimetis videmus, pullos gallinaceos alios aliis ex roſtellis grana præripere: ita iſti ſermonem inchoatum alteri ex ore auferunt, & ipſi mox incipiunt ſermocinari; qui profectò ita aliis bilem concitant, ut potius manus quàm verba cum illis conſerere expetant. Etenim ſi accuratè rem perpendas, nihil eſt quod citius & facilius alterius iram provocet, quàm ſi deſiderium & voluntas ejus etiam circa rem minimam, ex improviſo impediatur: ut ſi oſcitandi gratia os aperias, & id ſubitò ab altero tibi comprimatur. Aut ſi lapidis projiciendi cauſa dextram jam ſuſtuleris, & alter à tergo tibi nihil tale cogitanti eam inhibeat. Sicuti igitur hi & multi alii his ſimiles, propoſitum & voluntatem aliorũ impedientes

modi,

modi, etiam in ludo & joco ingrati, & fugiendi sunt: ita in dicendo quoq; satius est, aliorum desiderium adjuvare, quàm impedire. Quocirca si quis jam totus in eo erit, ut factum aliquod commemoret, indecorum est, si tu inchoatam narrationem illi corrumpas, aut dicas te idipsum scire. Vel si in historię illius suæ progressu mendaciolū aliquod insperserit, tu nequaquam hoc illi neq; verbo, neq; gestu exprobrabis, vel etiam caput quatiendo, aut oculos distorquendo, id quod multi facere solent, qui confirmant amaritiem illam mendacii nullo se modo sustinere posse. Sed hęc non vera hujus rei causa est, sed potius acrimonia & acerbitas rusticæ & asperæ ipsorū naturæ, quæ illos in mutua sermonum & officiorum cōmunicatione ita acerbos reddit, ut quilibet eos aversetur. Molesta etiam consuetudo est, alterius verba quæ in ore habet, obstrependo interrumpere, quod quidem tantopere ei, qui id patitur, placet, quātopere placeret, si te aliquis pleno cursu ad metā contendentem subito retraheret. Neq; etiā convenit, ut alio quopiā loquēte, tu, vel novi aliquid mōstrando, vel pręsentium attentionē aliorsum sevocando

cando, efficias, ut ab auditoribus neglectus deseratur. Neque enim decet, ut non à te, sed ab aliis invitatos tu dimittas. Attentus quoque esse debebis, cùm alii tecum colloquentur: ne subinde tibi opus sit dicere, *quid ais? quomodo dicebas?* quo quidem vitio multi laborant, cùm tamen hoc non minori cum loquentis molestia sit conjunctum, quàm si inter eundum pedes saxo alicui impingeret. Hi modi omnes, & in universum quicquid cursum dicentis ex directo, vel transverso potest inhibere, est fugiendum. Quòd si quis in loquendo tardior sit, non debebis illum antevertere, aut verba ei suppeditare, tanquam tu opulentus sis, cum ille sit egenus. Multi enim hoc in malam partem accipiunt, & ii præsertim, qui se valde disertos esse sibi persuadent, atque ideo arbitrantur, sibi non tantum à te tribui, quantum sibi tribuendum esse ipsi opinantur: teque in ea arte cujus scientiam profitentur aliquid ipsis velle suggerere. Perinde ut mercatores nonnulli faciunt, qui ignominiæ loco habent, si quis eis suam offerat pecuniam, quasi ipsi non habeant, aut pauperes sint, aut certè aliorum ope indigeant. Et scito quòd

unusquisque sibiipsi videatur bene loqui posse, etiamsi fortè aliqui modestiæ causa id negent. Neque ego divinare possum, quæ causa sit, quod qui minimum scit, ferè plurimum loquatur: à quo ipso, id est, à nimio sermone, ut homines morati sibi caveant, conveniens est, præsertim si non maximæ sint intelligentiæ: idque non solùm ideo quòd difficile sit, unum eundemque simul & multa loqui, & non multum errare: sed etiam quòd is qui eo modo verbosus est certo quodam modo iis qui audiunt, excellentior esse videatur, sicut præceptor suis discipulis habetur præstantior: quocirca indecorum est, si quis hac in parte majorem, quàm par est, excellentiam sibi ascribat. In hoc autem peccatum non solùm multi homines, verùm multæ quoque nationes incidunt garrulæ & loquaces. Væ iis auribus, quas semel illæ apprehenderunt, suisque ineptiis patere cogunt.

Taciturnitas. Jam sicuti sermo immodicus fastidium parit, ita etiam nimia taciturnitas odiosa est. Ibi enim tacere, ubi alii per vices loquuntur, nihil aliud videtur esse, quàm ad convivium pro sua parte symbolum nolle conferre. Et quoniam loqui

loqui est alteri audienti suum animum aperire: ex adverso qui tacet, videtur aliis velle esse ignotus. Quamobrem sicut ij, qui in solennitatibus & festis suis multum bibere, seque inebriare consueverunt, removere à se solent eos, qui non bibunt: ita mutos quoque istos in lætis & amicis congressibus nemo libenter videt. Perjucunda igitur consuetudo est, si alternatim suo quilibet loco & loquatur & taceat.

Fuit jampridem in Peloponneso, quod ex antiquis historiis patet, bonus quidam vir & statuarius, qui propter nominis sui celebritatem, ut ego existimo, Polycletus, id est, artifex clarissimus, est cognominatus. Is in extrema senectute opusculum quoddam confecit, quo omnia artis suæ, quã ipse rectissimè tenebat, præcepta est complexus: demonstrans in eo, quomodo membra corporis humani metienda essent, unumquodque seorsim, vel etiam respectu alterius considerando, ut convenienti symmetria sibi mutuò correspondèrent. Quod suum volumen ille Canona seu Regulam appellavit, indicare volens, quòd secundum eam, tam- *Polycletus ejusq; Canon.*

quam legem quandam, omnes statuas deinceps ab aliis sculptoribus faciendas exigere & conformare deberent, sicuti trabes, lapides, & muri quoque ad certam quandam regulam examinantur. Sed quoniam dicere res multo facilior est, quàm facere: & præterea major pars hominum, & maximè illiterati, semper sensus potiùs exteriores in promptu habent, quàm mentem & intellectum, atque ideo quod proximum est, meliùs res singulares & exempla, quàm res universales seu syllogismos & ratiocinationes animo comprehendunt: idcirco excellens ille, quem diximus, sculptor rationem habens naturæ artificum, generalibus præceptis intelligendis non satis accommodatæ, & simul suam in ea parte excellentiam facturus illustriorem, de marmore optimo sibi prospexit, ex quo diuturno labore statuam formavit, eâ membrorum inter se symmetriâ omnibusque sui partibus ita absolutam, ut antea libri sui præceptis id exposuerat. Et sicuti tunc librum, ita jam statuam quoque suam Regulam appellavit. Utinam verò hoc ita jam Deo placitum esset, ut, ex istis duabus rebus, quarum utramque

quæ nobilis ille artifex perfectè tenuit, altera solummodo mihi concederetur: nimirum ut tantum libello hoc meo debitam, ejus quam trado artis mensuram, possem complecti. Nam alterum illud, ut in me ipso & moribus meis ideam quoque & exemplum, quod præceptis jam datis perfectè respondeat, oculis subjiciam tuis, illud inquam deinceps fortè à me fieri non potest. Quandoquidem iis in rebus, quæ ad mores hominum formandos pertinent: non satis est, scientiam & regulam certam habere, sed opus est eas actu & usu quotidiano repræsentare, id quod uno quasi momento, & brevi temporis spatio acquiri non potest. Verùm permulti, permulti (inquam) anni, quorum tamen paucissimi, ut vides, reliqui mihi sunt, ad hoc requiruntur. Neque tamen hanc ob causam meis hisce præceptis minus fidei tribues. Bene enim quis alteri eam viam potest monstrare, per quam iter faciens ipse erravit. Imo qui aberrarunt, fortè multo accuratius observarunt, & memoria tenent diverticula illa fallacia & incerta, quam alius quispiam, qui semper via recta & regia incessit. Quòd si in pueritia mea, cùm

animi adhuc teneri sunt & flexibiles, ij, quos mei curam habere oportuit, mores meos, sua forte natura duriusculos & rudes, rectè & commodè flectere, mollire & expolire scivissent: talis fortè ex eorum disciplina prodiissem, qualem ego te, qui non mirus quàm filius mihi carus es, efficere & conformare hoc tempore elaboro. Etiamsi enim magna vis sit naturæ: nihilominus tamen ea usu & exercitatione sæpissimè superata est, vel saltem emendata. Veruntamen quàm fieri potest, citissimè inchoanda est hæc disciplina, qua vitiis naturæ obviam eatur, eaque prius retundantur, quam illorum vis & robur nimium invalescant. Id quod plerique nequaquam faciunt. Imo etiam cùm cupiditatum suarum impulsu à recto itinere declinarunt, & sine ullo eis resistendi studio, quo illæ rapiunt, sequuntur, credunt tamen se naturæ obedire. Quasi verò ratio non sit homini naturalis. Imo recta ratio tanquam regina & magistra potestatem habet mores & consuetudines corruptas mutandi, ipsamque naturam, si quo inclinet, aut etiam aliquando labatur, sublevandi. Verum nos ut plurimum rationi

Usui & recta ratio natura prava dominatur.

non

non auſcultamus, atque ita etiam ut plurimum iis, quibus eam Deus non conceſſit, id eſt beſtiis, ſimiles ſumus. In quibus tamen ipſis nihilominus aliquid agit & operatur ratio, non quidem ipſorum propria, qua per ſe planè deſtituuntur, ſed noſtra, id quod in equis potes animadvertere, qui ſæpenumero, imo ſemper potiùs natura ſua feri & indomiti eſſent futuri, & tamen equiſo eos reddit non ſolum manſuetos, verum etiam præter hoc quaſi doctos & moratos. Multi enim ſucceſſores futuri eſſent, quos ille ut tollutim incederent aſſueſaciens, gradarios reddidit. Item ille ſimiliter multos equos docet, jam ſtare, jam currere, jam in gyrum ire, jam ſaltare, & ea omnia equos etiam addiſcere non ignoras. Quod ſi igitur equi, canes, volucres, & multa alia animalia quæ magis etiam quàm hæc, ſunt fera, alterius rationi ſe ſubmittunt, eique obediunt: eaq; quæ natura ſua non ſciebant, diſcunt: & quantum conditio illorum fert, quodãmodo prudentia & virtute predita, non quidẽ natura ſed conſuetudine, evadunt: quanto meliores nos futuros credendum eſt, ſi rationis nobis propriæ preceptis aures dociles adhibeamus.

amus. Sed ſenſus noſtri amant & appetunt præſentem voluptatem, qualiſcunque ea ſit: moleſtiam verò omnem odio habent & à ſe cupiunt amovere. Atque ideo rationem, quæ amara ipſis videtur, inſuper fugiunt, quandoquidem non de voluptatibus, quæ ſæpenumero noxiæ ſunt, illis providet, ſed potius de honeſto & bono, quod ſemper cum moleſtia & ſapore amaro, maximè in iis, qui guſtandi quoque vim corruptam habent, eſt conjuncta. Quatenus enim ſecundum ſenſus inter nos mutuò vivimus, ſimiles ſumus miſero alicui ægrotanti, cui omnis cibus, quantumvis delicatus ſit & ſuavis, videtur eſſe amarus aut ſalſus, atque ideo ancillæ aut coquæ quæ hac in parte planè extra culpam ſunt, ſtomachatur. Non enim cibi, ſed ſuam propriam amaritudinem ſentit, cui linguam, quæ guſtus inſtrumentum eſt, habet involutam. Sic ratio quoque, quæ per ſe dulcis eſt, nobis non ſuo, ſed noſtro ſapore vitioſo videtur amara: atque ideo tenerorum delicatorúmque more guſtare eam nolumus, noſtramque utilitatem his ferrè verbis occultamus. Quod naturæ neque calcaria, neque fræni poſſint adhiberi, qui-

bus

bus illa vel incitetur vel contineatur, atque ideo finendum esse, ut, quocunque fert impetus liberrimè ruat. Profectò si aut boves, aut asini, aut fortè etiam porci, sermonis usum haberent, credo ego, quod sententiam magis inhonestam & absurdam, quàm hæc est, proferre vix potuissent. Certè etiam in virili & decrepita ætate essemus pueri & cani jam, non minus, quàm pueri, vanis & nugatoriis ineptiis dediti essemus, nisi ratio esset, quæ unà cum ætate in nobis crescit, & adulta jam, nos quasi ex bestiis homines facit: ita quidem ut in sensus & appetitus nostros vim & potentiam suam exerceat. Et si quando fines honesti in vita & moribus transcamus, id non tam defectui naturæ, quàm nostræ malitiæ est adscribendum. Quod cùm ita sit, falsum est quòd contra naturam frænos aut magistros non habeamus. Imo eorum duos habemus, quorum alter est usus, alter recta ratio. Verùm sicuti paulló antè tibi dixi; non potest ratio ex malè morato bene moratum efficere sine exercitatione & usu, quem parit & adfert tempus. Qua ipsa de causa, maturandum est, ut rationi auscultare incipiamus, non solum

Principii obsta.

solùm ideo, quòd tum aliquis plus temporis habeat assuefaciendi se, ut talis fiat, qualis ab ea esse jubetur: atq; ita quasi illius domesticus & familiaris fit: verùm etiam quòd ætas tenera, & nullis adhuc vitiis inquinata, facilius quolibet colore imbuatur: atq; adeo res illę, quibus à primis unguiculis aliquis assuevit, in dies magis magisq; soleant placere. Eamq; ob causam aiunt, Theodorum quendam nobilem tragœdum semper in actione fabularum suarum primum esse voluisse: etiamsi alium quempiam, ante se recitaturum, vilem nullius que præ se existimationis esse intelligeret. Existimabat enim, spectatores, primis illis auditionibus quas accepissent, benevolos jam familiaresq; factos non facilè ullam aliam, quamvis meliorem, esse probaturos. Quia verò ob caussam jam dictam, facere non possum ut facta mea dictis exactè congruant: id quod Polycletus faciebat, qui quod docebat, re ipsa quoq; poterat præstare: satis mihi sit aliqua ex parte quod fieri debeat, dixisse: postquam agendo id ipsum exprimere omnino non possũ. Sed quia ex aspectu tẽebrarum cognoscitur quid sit lux, & ex silentio percipitur quid sit

Theodorus tragœdus.

sonus.

ſonus: ſic meos hos mores parum gratioſos, & quaſi obſcuros contemplando colligere poteris, quale decus & lumen ſit morum jucundorum & laudabilium. Ut igitur ad ipſum noſtrum propoſitũ, cui jamjam finem imponemus revertamur: dicimus quòd mores feſtivi & jucundi ſint, qui aliquem ex ſenſibus delectant, vel ſaltem neq; ſenſus, neq; appetitum, neq; imaginationem, eorum quibuſcum vivimus, aliqua afficiunt moleſtia. Et de iis quidem hucuſque verba fecimus.

Venuſtas & Chari... Verùm inſuper ſciendum tibi eſt, quòd homines valde expetentes ſint pulchritudinis venuſtæ & concinnæ: & ex adverſo à rebus turpibus, monſtroſis & deformibus planè abhorreant. Et quidem hoc privilegium nobis peculiare eſt: alia enim animantia, quid venuſtas aut concinnitas ſit, intelligere non poſſunt. Quocirca hoc ipſum tanquam non commune nobis cum beſtiis, ſed generi noſtro proprium, per ſe magni facere & charum habere debemus. Atque id longè magis illi, qui præ aliis hominibus intelligentes ſunt tanquam, ii qui ad decus pulchritudinis conſiderandum magis ſint idonei. Et

quamvis

quamvis, quid pulchritudo sit, difficulter ad unguem explicari possit: ut tamen nihilominus notam aliquam ejus quod illa est, habeas, scire te, volo, quòd ibi ubi mensura conveniens est partium inter se, & inter partes & totum, ibidem sit pulchritudo, eamque rem, in qua symmetria ista deprehenditur, verè pulchram possumus appellare. Atque ideo, quod aliàs ex viro quodam docto & rerum multarum scientia conspicuo didici, pulchritudo, ut plurimum unum quidpiam esse solet: deformitas autem, ex adverso multa complectitur: sicuti id in facie bellarum & venustarum juvencularum potes animadvertere: in ea enim omnia sic sunt formata & disposita, ut ad illam unam solummodo faciem constituendam creata esse videantur: id quod in deformibus contingit nequaquam. Si enim quæpiam forte oculos habeat grandes & emissitios, nasum exiguum, malas inflatas, os intortum, mentum prominens, cutem fuscam: ea videtur, non unius alicujus fœminæ faciem habere, sed eam per partes ex multis faciebus compositam. Reperias quoque nonnullas, quarum singula membra se-

Quid pulchritudo.

orsim

orſim conſiderata, ſunt pulcherrima: ſed omnia ſimul inter ſe collata invenuſta ſunt & deformia: non aliam ob cauſam, quam quòd partes illæ ſeorſim pulchræ, non unius illius, ſed plurimarum ſunt fœminarum, formâ præſtantium: ita quidem ut hoc ab una, illud ab altera mutuo accepiſſe videantur. Et fortè pictor ille, cùm puellas Calabras nudas eſt contemplatus, nihil aliud fecit, quàm ut membra corporis ſpecioſi conſideraret in multis, quarum illa hoc, illa alterum ab una quapiam perfectæ pulchritudinis muliere commodato accepiſſet. Si enim effeciſſet, ut unaquæque ſuum, quod acceperat, membrum reſtitueret, & ipſe omnia illa unum in corpus collata, denuo concinnè inter ſe coagmentaret: talem & ſic unitam Helenæ pulchritudinem eſſe debere ſibi imaginabatur. Neque volo ut cogites hoc tantùm in facie & membris corporis humani evenire: imo id in ſermone & actionibus eodem planè modo evenit. Ut ſi matronam aliquam nobilem & ornatam videres ad rivulum, in via publica ſupellectilem ſuam culinariam lavantem: etiamſi ea planè aliena eſſet, tamen in hoc tibi diſpliceret, quod

non

non unius solummodo, sed plurium effigiem repræsentaret. Siquidem reipsa fœmina lauta & nobilis esset: opera autem ipsius essent muliercu1æ alicujus plebeiæ & impuræ. Neq; tamen ideo à muliere ista vel odor vel sapor ingratus, vel sonus aut color aliquis injucundus ad te perveniret, neque aliàs appetitui tuo molestiam illa exhiberet: verùm per se insitus ille mos, & actio ab hujusmodi muliere aliena, tibi esset displicitura. Quocirca decet, ut ab his quoque inconditis & inconvenientibus moribus tibi caveas, & id quidem pari aut etiam majori cum studio, quàm ab illis, de quibus hactenus tibi dixi. Quandoquidem multo difficilius est cognitu, quando in superioribus illis quis delinquit, quàm quando in his: quia faciliores perceptu videntur esse actiones sensuum, quàm actiones intellectus. Sed tamen nihilominus satis sæpè accidere potest, ut id, quod sensibus displicet, etiam displiceat intellectui, verùm non eandem ob causam. Id quod suprà tibi dicebam, cum demonstrarem, quòd quilibet vestire se deberet eo modo quo in præsentia vestiuntur alii, ne fortè eos vel re-
prehendere,

prehendere, vel corrigere velle videretur: quod ipsum non tantùm appetitui multorum hominum, qui laudis sunt cupidi, molestum est; sed etiam judicio virorum intelligentium displicet. Vestes enim seculi, quod mille annis nostro fuit prius, non conveniunt personæ hoc jam seculo viventi. Similiter molesti & ingrati aliis sunt ii, qui more agasonum & aurigarum vestiuntur, ita quidem dissolutè, ut thorax cum caligis confligere velle videatur. Usque adeo vestes illæ corporibus suis sunt inhabiles. Eundem in modum multa sunt superius enumerata, quæ fortè hîc etiam rectè reperiri possent, cùm in iis modus & mensura illa non servetur, de qua in præsentia loquimur, neque in iis tempus, locus, res & personæ ita concinnè, ut oportebat, inter se unita sint & congruant. Nam ex his quoque hominum mentes suam oblectationem, voluptatem, & jucunditatem percipiunt. Sed malui ea ibi potius inter se conjungere, & tanquam sub sensuum & appetitionum vexillum mittere, quàm intellectui eadem assignare: ut eo facilius ab omnibus cognosci possent. Aliquid enim sensu percipere

cipere, aut appetere, unusquisq; potest: rectè autem intelligere universalia, & id maximè, quod jam pulchritudinem, jam concinnitatem, jam venustatem vocamus, non est cujusvis. Quamobrē nobis non satis esse debet, ut aliquid bene faciamus: verùm in hoc etiam incumbere debemus, ut id fiat venustè. Venustas verò nihil aliud est, quàm quædam quasi lux, quæ ex rerum bene compositarum, & concinnè, ratione totius, partium inter se distributarum congruentiâ effulget: sine qua quidem symmetria bonum quoque non est bellum: & ipsa pulchritudo non est venusta & gratiosa. Et quemadmodum opsonia quantumvis bona & salutifera, invitatis placitura non essēt, si saporem aut nullum haberēnt, aut vitiosum: ita nonnunquam hominum quoq; mores, etiamsi per se nulli noceant, nihilominus inepti sunt & acerbi: nisi quis unà cum iis dulcedinem illam addiscat, quæ sicuti credo, gratia & venustas appellatur. Quocirca quodlibet vitium propter se, & nullam aliam ob causam displicere nobis debet: sunt enim vitia res usque adeo indecoræ & inconvenientes, ut animi moderati

Non satis est bene quid facere, nisi etiam fiat venuste.

&

& sibi constantes ex eorum dedecore molestiam & tædium persentiscant. Quapropter eum qui in conversatione cum aliis amabilis esse cupit, ante omnia decet fugere vitia, & ea maxime, quæ præ aliis sunt turpissima, qualia sunt luxuria, avaritia, crudelitas, & alia his similia: quorum quædam plane abjecta sunt & vilia, sicuti gula & ebrietas: quædam spurca, ut esse libidinosum: quædam scelesta, ut esse homicidam, & ita de cæteris: quorum unumquodq; per se & proprietate sua aliis exosum est, alterum quidem magis, alterum minus. Sed omnia in universum, tanquam res turpes & illicitæ, hominem in societate vitæ communis reddunt inamabilem: id quod etiam suprà tibi demonstravi. Sed quia hoc tempore non de flagitiis, sed tantùm de erratis hominum te erudire constitui, nequaquam in præsentia debeo laborare, ut de natura vitiorum & virtutum disputem: sed solummodo de moribus concinnis & inconcinnis, quibus inter nos mutuò utimur. Inter autem modos istos inconcinnos non postremus fuit ille comitis Richardi, cujus suprà facta est mentio, quem ipsum tan-

quam

quam deformem, & reliquis illius bellis & concinnis moribus dissonum, eximius ille Episcopus, sicuti musicus excellens symphoniam discordem, quàm primum animadvertit. Decet igitur hominem moratum concinnitatis hujus, quam dixi, rationem habere, in incedendo, in stando, in sedendo, in actionibus, in cultu, in vestitu, in sermone, in silentio, in otio & negotio. Neq; enim vir mulieris instar comere & exornare se debet, ne aliud sit ornatus, aliud persona, quod quibusdam in locis faciunt nonnulli, qui habent capillitium & barbam ita in annulos crispatã ferro candenti: & faciem, collum, manus, ita præter modum cerussatas & fricatas, ut id quamcunq; muliercul am dedeceret: imo meretricem quoq; quę mercimonium suum quamprimum properat extrudere, & quàm maximo potest pretio vendere. Curandum quoq; est, ne vel benè vel malè oleas: hominis enim honesti est, nec fœtere instar hirci, nec pastillos olere instar mulieris aut meretricis. Neq; tamé ętatem tuam dedecere puto; si aliquãdo aquis odoriferis, & simplicibus pro tempore aspergare. Vestes tuas, consuetudini

Decorum in vestitu.

etudini aliorum tua ætate viventium, & conditioni tuæ accommodatas esse decet, ob causas superius tibi dictas. Non enim in nostra potestate situm est, communes consuetudines nostro arbitrio mutare, quæ sicuti à tempore proveniunt, ita ab eodem consumuntur. Interim tamen usum communem quilibet pro re nata sibi poterit accommodare. Ut si fortè crura habeas quàm cæteri longiora, vestes autem curtæ in usu sint: curare poteris, ut tua vestis inter reliquas non brevissima sit, sed minùs brevis. Aut si fortè suras quis habeat vel graciles nimis, vel carnosas, vel etiam tibias distortas, is caligas sibi conficiet, non flammei, aut nimis conspicui coloris, ne alios ad admirationem sui defectus invitet. Nulla tuarũ vestium aut nimis splendida esse debet, aut preter modum fimbriata, ne fortè aut caligis Ganymedis, aut chlamide Cupidinis indutus esse dicaris. Verùm qualiscunq; vestis tua sit, debebit ea cũ decoro, corpori tuo accõmodata & habilis esse, ne alterius fortè vestibus commodatò acceptis indutus esse videaris, & ante omnia conditioni tuę respondere, ne scholasticus aliquis more militis,

militis, aut miles instar scurræ amictus sit. Cùm Castrucius quidam dux Lucensis & Pistoriensis, comes Palatinus, Senator Romanus & Præfectus prætorio, unà cum Cæsare Ludovico Bavaro, magna cum gloria & honore suo Romæ versaretur, suumq; splendorem & magnificentiam aliis quoque testatam facere cuperet: vestem holosericam murice ardentem fieri sibi curavit, in cujus parte anteriore aureis literis hoc symbolum esset intextum, UT DEUS VULT ITA EST: & à tergo alterum hoc similibus litteris, ET UT DEUS VULT, ITA ERIT. Quod quidem amiculum, sicuti teipsum intelligere hoc puto, magis tubicinem Castrucij, quàm ipsum Castrucium decuisset. Et quantumvis Reges omni lege soluti videantur, tamen non omnino ausim hac in parte laudare regem Manfredum, qui viridi semper vestitu utebatur. In hoc igitur incumbere debemus, ut vestes non solùm corpori, verùm conditioni quoque gerentis, & regioni insuper, in qua vivimus, sint accommodatæ. Sicuti enim aliis in locis aliæ sunt mensuræ & pondera, cùm tamen venditiones, emptiones & commercia

Castrucii ineptia.

mercia locum habeant ubique: ita diversis in regionibus diversæ quoque sunt consuetudines, quibus omni in loco quilibet uti & prudenter se iis accommodare potest. Plumæ quibus nobilium Neapolitanorum & Hispanorum capita diffluunt, eorúmq; ceremoniæ, solennitates & vestes acu pictę, malè conveniunt habitui hominum gravium [illegible] civitatibus, aut scholis, multo minus gladii & loricæ locum apud hos habebunt. Sicuti etiam id quod Veronæ fortè hac in parte consentaneum esset, dedeceret planè Venetiis. Isti enim prætextati, plumigeri, & armati non congruerent illi Venetorum urbi usq; adeo venerandæ, pacificæ, & moderatæ. Imo videntur illi velut urticæ & lappæ esse, in hortulo floribus & herbis lectissimis consito. Proinde parū quoq; accepti sunt in consessu virorum nobiliū, cùm alterius quasi formæ esse videantur. Vir quoq; honestus in via non curret, aut nimium properabit: id enim non viri alicujus primarii est, sed cursoris: prętérquā qđ inter currendū quis defatigatur, sudat & anhelat, quę omnia talē personā dedecēt. Neq; tamen iccirco incessus ejus lentus & tęstudineus esse debet, neq; *Incessus.*

etiam

etiam ita insolens & affectatus, qualis est fœminæ alicujus primariæ, aut sponsæ. Vacillare quoque inter eundum, & passibus amplis seipsum quasi dilatare, ineptum est. Neque manus pendulæ esse debent, neque brachia in hanc vel illam partem jactari, aut projici, ut fruges serenti similis esse videare. Neque oculis in alterius faciem defixis, tanquam admirabundus, eum intuebere. Sunt quoque nonnulli, qui dum incedunt, instar equi pavidi, ita alte pedes attollunt, ut eos ex medimno educere videantur. Nonnulli pedem terræ ita fortiter, eoque cum sonitu impingunt, ut plaustrorum strepitus vix major esse possit. Hic pedes in obliquum impellendo quodammodo calcitrat, ille tibias inter se collidit. Alius ad unumquemque passum caligas attracturus se inclinat. Sunt quoque qui motu clunium indecoro incessum fractum, & quasi anatinum præ se ferunt. Quæ omnia non tanquam valde, sed tanquam paullulum inconcinna, displicere solent. Quòd si equus tibi esset, habens os patulum, è quo lingua illi propenderet, etiamsi id fortè de bonitate illius nihil detraheret, tamen aliàs

pluris

pluris æstimaretur, & tu hoc ipso nomine multo minoris eum venditurus esses: non quod propterea minus animosus & fortis esset, sed quod minus elegans & venustus. Si igitur in animantibus quoque, imo etiam rebus animo & sensu destitutis elegantia & venustas in pretio sunt, (sicuti videmus duas sæpe domos æquè bene ædificatas & instructas esse, quarum una tamen altera vendibilior, & majoris pretii est, cum symmetriam habeat convenientem, quam non habet altera) quanto magis inter homines eæ usurpari & magni fieri debent. Incivile inter accumbendum est, partem aliquam corporis quamcunque scabere, quin etiam eodem tempore, quantum fieri potest, non est exspuendum: aut si omnino faciendum id sit fiat decenti quodam modo. Audivi ego aliquoties olim gentes quasdam adeo sobrias, eaque corporis siccitate ob crebra exercitia fuisse, ut nunquam omnino vel spuerent, vel emungerentur. Cur igitur nos tam brevi temporis spatio sputum continere non possimus? Cavendum quoque est, ne cum quadam vorandi ingluvie ita avidè cibos ingeramus, ut ex eo vel singultus, vel

Spuere & emungi.

Ingluvies.

vel aliud quispiam visu & auditu indecorum oriatur. Sicuti ij faciunt, qui inter epulandum ita properant, ut flatu & anhelitu suo omnibus qui adsunt, molesti esse cogantur. Similiter indecens est, mappa vel linteolo dentes fricare, vel etiam idipsum digitis conari, admodum enim hoc deforme est. *In præsentia* quoq; aliorum, os eluere, aut vinum quo id feceris exspuere, indecorum est. Mensis quoque sublatis dentiscalpium ori insertum, instar aviculæ nidum construentis, circumferre, aut idipsum supra aurem tonsorum more reponere, parum honesta consuetudo est. Sine dubio quoque ij errant, qui dentiscalpium ex collo pendulum circumferunt. Nam præterquam quòd visu indecorum est, hominem honestum tale quid è sinu producere, & circumforanci alicujus circulatoris imaginem repræsentare: etiam hoc sequitur inconveniens, quòd, qui hoc facit, eo ipso indicat, se à suppellectile gulæ & ventri inserviente, admodum esse instructum. Neq; quidquam obstare video, cur non iidem aliàs cochlear collo alligatum ostentent. Brachiis quoque in mensam procumbere, aut

Dentiscalpium.

ambas

ambas buccas ita cibo implere, ut malæ intumescant, planè non convenit. Nullo quoque signo aut gestu indicandum est, quòd ex edulio aut vino quopiam magnam ceperis voluptatem, mos enim iste cauponibus & parasitis est relinquendus. Eos qui tecum mensæ assident, ad comedendum his vel aliis verbis invitare: *Anne hodie tibi ipsi jejunium indixisti?* aut, *Fortè nihil appositum est quod tibi placeat:* item, Quæso hoc vel illud gusta: ita inquam invitare, parum mihi laudabilis consuetudo videtur esse, etiamsi ex plerisque omnibus familiaris jam sit & domestica. Quamvis enim invitatores isti, eum, quem invitant, curæ sibi esse ostendunt, tamen non raro efficiunt, ut invitatus hoc modo postea in convivio minùs liber sit, & pudore suffundatur, cùm se quodammodo observari arbitretur. Ex patina in medium apposita aliquid alteri comedendum porrigere, non puto admodum decere, nisi forte is qui porrigit, præ altero multo majoris sit dignitatis, ita ut is qui accipit, eadem opera honore afficiatur. Nam si inter æquales hoc fiat, videtur is qui porrigit alteri quodammodo se præponere, aliquando etiam id quod

 porrigitur

porrigitur, alterius palato non convenit. Præterquam quòd ille ipse indicet, convivium non satis liberaliter esse instructum, aut certè patellas ordine præpostero collocatas, cùm alter abundet, alter egeat. Fieri etiam posset, ut convivator in malam id partem acciperet. Nihilominus tamen hîc, id quod vulgo fieri videmus, faciendum est potius, quàm id quod bene fieri existimatur. Satius enim est in hoc genere consuetudinum cum aliis errare, quàm solum rectè facere. Verum quidquid in hoc vel deceat vel non deceat: tu tamen id quod tibi porrigitur, non recusabis: videris enim eum qui porrigit, vel aspernari, vel reprehendere. Aliis autem propinare, & majoribus poculis invitos molestare, per se execrabilis consuetudo est, quæ tamen ita invaluit, ut nullo unquam tempore aboleri posse videatur. Ab ea igitur tu, tanquam adolescens ingenuus, libens tibi temperabis. Quòd si tamen ab aliis invitatus fueris, poteris non omnino repugnare, sed gratias agere, & dicere, te libenter illi victoriam concedere, aut etiam sine haustu largiori, leviter quod datum est degustare. Est equidem ista propinandi

nandi conſuetudo ſatis antiqua, & olim etiam in ipſa Græcia uſurpata. Magnopere enim ab illis laudatur Socrates qui integram, quum longa fuit, noctem, cum Ariſtophane certatim quoque compotando conſumpſit, & tamen primo ſtatim diluculo, albeſcente cœlo demonſtrationem ſubtilis cujuſdam problematis Geometrici, ſine ulla hæſitatione, delineavit, & demonſtravit, ut ſatis doceret, vinum nullam adhuc noxam ſibi attuliſſe. Et etiamſi præter hæc affirment: quòd ſicuti ij, qui ſæpe in magno diſcrimine & periculo vitæ verſantur, eo ipſo fiunt animoſiores & magis intrepidi: quod inquam, eodem modo, ij qui ſe non ſine aliquo periculo mendoſis iſtis & barbaris moribus aliquantiſper dedunt, eorumque turpitudinem perſpiciunt, inde poſtea modeſtiores & in moribus elegantiores evadant, & quia immodica illa, certatim bibentium, vini ingurgitatio, acer quidam cum viribus potantis conflictus eſt, volunt id fieri, ut hoc modo fortitudinem noſtram exploremus, & ad ſuſtinendum, vincendumque impetus quoſdam violentiores nos aſſuefaciamus. Etiamſi, inquam

quam, ita hæc illi disputent: nihilominus tamen ego in contraria sum sententia, & existimo has ipsorum rationes satis esse frivolas. Præterquam quod nonnullos ex literatis reperias, qui sæpenumero verborum quadam magnificentia efficiunt, ut causa iniqua vincat, ratio autem succumbat. Quocirca hac quoq; in parte fidem illis non habemus. Et fieri fortè potest, ut illi hoc modo populares suos, eo vitio imbutos, excusare, eorumque hoc peccatum occultare voluerint, cum id ipsum reprehendere periculosum illis videretur. Fortè etiam metuebant ne idem quod antea Socrati acciderat, ipsis quoque eveniret. Ille enim cum in aliorum reprehensione creber esset, inventi sunt, qui eum ex odio impietatis, graviúmque quorundam flagitiorum insimularent: quocirca etiam capitali sententia, licet innocens condemnatus est. Vir enim verè bonus & patriæ religionis observantissimus fuerat: tametsi eo nomine, quod tantum vini una illa nocte biberit, nullam laudem sit meritus, cupa enim aliqua multo vini capacior fuisset. Et quod nihil inde incommodi perceperit, in causa est potius cerebri bene constituti

ſuti firmitas, quàm hominis bene morati continentia. Ii certè apud quos planè exulat ebrietas, habent, pro quo, tanquam ſummo bono, immortales Deo gratias agant. Neque ego unquam credidero, quòd à vino & ebrietate, egregiis ſane magiſtris, diſci debeat temperantia. Non eſt œconomi ſuo arbitrio ad cœnam herilem extraneos invitare, nemo etiam domino inſcio & invitò calidè cum aliis accumbet: etiamſi quidam ex familia ſæpenumero ita ſint impudentes, ut id, quod domini eſt, ipſi facere non erubeſcant. Sed hæc magis caſu quodam fortuito dicta à nobis ſunt, quàm quòd ratio ordinis noſtri tale quid poſtularet. Nemo veſtes ſuas, & in primis caligas, palàm, hoc eſt, in præſentia honeſtorum hominum, exuere debet: id enim illi loco nequaquam convenit, facilè enim accidere poſſet, ut partes aliquæ corporis, quas natura tegi voluit, cum retegentis & videntis pudore nudarentur. Neque etiam capillitium pecti, aut manus lavari in aliorum conſpectu debent: hoc enim rectius fit in cubiculo, quàm palàm, ſola illa lotione excepta, quæ prandium aut cœnam præcedit. Tum enim etiamſi fortè

Manus lavare.

tè opus tibi non sit, palàm lavandæ sunt manus, ut is qui tecum in eandem patellam intingit, de lotione tua certus sit. Neque etiam cùm capitis integumento nocturno in aliorum conspectum prodibis: neque caligas thoraci, aliis videntibus, astringes. Aliis quibusdam moris est, subinde os diducere, oculos invertere, buccas inflare, anhelare: & aliis modis inconcinnis faciem deformare, quos omnino decet ab hac consuetudine penitus abstinere. Nam etiam Pallas, ut Poetæ fabulantur, aliquando fistula canendo se oblectabat, eoque in genere ad excellentiam non vulgarem pervenerat. Cùm autem isti oblectationi intenta, ad fontem accessisset, seque in eo contemplata esset, & inusitatam illam monstrosamque oris sui habitudinem animadvertisset, erubuit, atque è vestigio tibiam abjecit: & quidem rectè, neque enim instrumentum hoc est fœminæ congruens, imo ne viris quidem, nisi fortè viles sint & nihili, qui mercedis gratia artem illam, quam profitentur, exercent. Quod autem de invenusta hac faciei habitudine dico, id ipsum in omnibus totius corporis membris locum habet. Indecorum enim est

Pallas fistulam abjecit.

linguam

linguam exserere, barbam subinde, quod multi faciunt, intorquere, manus inter se conterere & fricare, peculiari quadam cum ejulatione suspiria mittere, febricitantium instar, quod non pauci faciunt, temere, totoque quasi corpore cohorrescere, aut etiam inter pandiculandum, more rustici in fœnili evigilantis, exclamare. Is quoque qui in signum admirationis, aut etiam ludibrii, ore certum quendam strepitum edit, deformitatis cujusdam, quod ipse animadvertis, indicium præbet. Ea autem, quæ indiciis hujusmodi adumbrantur, parùm à re ipsa differunt. A cachinnis quoque fatuis, agrestibus & insulsis est abstinendum. Neque ridebis potius quòd ridere consueveris, quàm ob ridendi necessitatem. Neque propter jocos aut dicteria à te sparsa tu ipse ridebis: videreris enim tum te ipsum laudare. Auscultantis enim, non dicentis est ridere. Nolo etiam ut tibi persuadeas, quòd sicuti eorum, quæ hactenus dicta sunt singula minuto quodam cum errore sunt conjuncta: ita etiam universis leve quoddam peccatum insit. Hic enim ex levibus & multis erratis, magnum quoddam, ut initio quoque dixi, est composi- *Risus.*

tum,

tum. Et quanto ista sunt minora, tantò accuratiore in iis cavendis nobis opus est intentione. Neque enim ita facilis eorum est animadversio. Et si negligantur, in consuetudinem, etiam ex improviso, transeunt. Sicuti autem minutæ quoque expensæ, si crebræ sint, magnam quoque substantiam occulte consumunt: ita etiam levicula hæc delicta, si numerosa sint, quasi ex occulto egregium quasi hominem deformant. Proinde quæ diximus, nequaquam cum risu sunt flocci facienda. Observandum quoque est, quibus quis gestibus, quo motu corporis utatur; maximè in loquendo. Sæpe enim fit, ut quis ita in id quod loquitur intentus sit, ut ejus, de quo jam agimus, rationem planè non habeat. Hic enim capite veluti titubat: ille oculis alios intuetur limis, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio. Alter os distorquet. Alii sputo suo faciē eorum, quibuscum fabulantur, aspergunt. Invenias quoque qui ita manus inter loquendum agitent, ut muscas à te depulsuri videantur: qui omnes modi sunt deformes & ingrati. Pindarus quidem Poeta eximius dicere solebat, quidquid dulce, delectabile & scitum

Gestus inter loquendum.

ſcitum eſſet, id manibus Veneris & Gratiarum eſſe confectum. Quid jam de iis dicam, qui ex tablino ſuo ad alios prodeunt, calamo ſupra aurem prominulo, aut qui linteolum ſuum dentibus comprehenſum circumferunt: aut qui tibiarum alteram in menſam imponunt: aut qui proprios digitos conſpuunt: item de aliis, qui numerari non poſſunt, ineptiis? Quæ infinitæ cum ſint, ne ego quidem eas omnes colligere & hic recenſere conabor: cum alias forte non pauci ſint futuri, qui dicant me in his ipſis, quæ enumeravi, nimium fuiſſe. *Venus & Charites.*

FINIS.

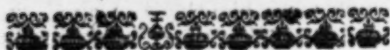
tum. Et quanto ista sunt minora, tantò accuratiore in iis cavendis nobis opus est intentione. Neque enim ita facilis eorum est animadversio. Et si negligantur, in consuetudinem, etiam ex improviso, transeunt. Sicuti autem minutæ quoque expensæ, si crebræ sint, magnam quoque substantiam occultè consumunt: ita etiam levicula hæc delicta, si numerosa sint, quasi ex occulto egregium quasi hominem deformant. Proinde quæ diximus, nequaquam cum risu sunt flocci facienda. Observandum quoque est, quibus quis gestibus, quo motu corporis utatur; maximè in loquendo. Sæpe enim fit, ut quis ita in id quod loquitur intentus sit, ut ejus, de quo jam agimus, rationem planè non habeat. Hic enim capite veluti titubat: ille oculis alios intuetur limis, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio. Alter os distorquet. Alii sputo suo faciẽ eorum, quibuscum fabulantur, aspergunt. Invenias quoque qui ita manus inter loquendum agitent, ut muscas à te depulsuri videantur: qui omnes modi sunt deformes & ingrati. Pindarus quidem Poeta eximius dicere solebat, quidquid dulce, delectabile &

Gestus inter loquendum.

scitum

ſcitum eſſet, id manibus Veneris & Gratiarum eſſe confectum. Quid jam de iis dicam, qui ex tablino ſuo ad alios prodeunt, calamo ſupra aurem prominulo, aut qui linteolum ſuum dentibus comprehenſum circumferunt: aut qui tibiarum alteram in menſam imponunt: aut qui proprios digitos conſpuunt: item de aliis, qui numerari non poſſunt, ineptiis? Quæ infinitæ cum ſint, ne ego quidem eas omnes colligere & hic recenſere conabor: cum alias forte non pauci ſint futuri, qui dicant me in his ipſis, quæ enumeravi, nimium fuiſſe. *Venus & Charites.*

FINIS.

Ethica Juvenilis,

Seu

Manuductorium ad laudabilem morum concinnitatem, in quotidianâ cum aliis consuetudine, juventuti urbanius conformandæ apprimè utile.

EN! habes (amice Lector) Galatæum annis aliquot penè demortuum, jam (tantum valent typi) nuperrimè renatum, qui (si quis alius) juvenes præstabit urbanos, humanos. Fœdos dedocebit ille gestûs solœcismos, omnimodam morum barbariem; os, manus, oculos totum hominem ad elegantiam componet. Hunc tam urbanum, concinnum, ne morosiùs excipias, sed candidè tractes, (qualiter ipsum decet) humanè; & labore nostro (si quid fructûs inde tibi accrescat) fruere; & vale.

G. W.

PROEMIUM
DE DEFINITIONE & DIVISIONE *ETHICES.*

ETHica eſt habitus mentis activus hominem informans virtutibus (*vel bonis moribus*) ſecundum rectæ rationis normam, ad conſequendam civilem felicitatem.

Definitum Græcis à moribus nomen accepit, unde & Latinis Philoſophia moralis, pars nempe Philoſophiæ practicæ ſive civilis communior, cujus principia tradit & fundamenta, atque in genere viri boni, cujuſcunque vitæ generis aut ſtatûs ſit, deſcribit officium: reliquæ verò duæ philoſophiæ practicæ partes ſpecialiores ſunt. Politica enim Rempub. Oeconomica domum & familiam gubernat.

Definitio cauſis conſtat omnibus. Eam tamen ἀκρίβειαν in practicæ Philoſophiæ tractatione non reperies quam oſtentant

disciplinæ Theoreticæ. Ideo respectu certitudinis demonstrativæ, atque etiam objecti, theorica Philosophia est præstantior Practica verò præstantior est respectu usus in vita communi.

Genus (quo forma Ethicæ insinuatur) est habitus mentis activus, *vel* prudentia, *quæ Aristoteli* est habitus cum recta ratione activus, *in iis laborans quæ virtutes attinent & vitia, quæque in consultationem cadunt. Est enim disciplina operatrix, non autem* ποιητικὴ *seu factiva, ars dicta, ob causas in* Enchiridio Logico *de genere Logicæ adductas.* Ergo πρακτικὴ *seu activa. Quod si formam Ethicæ cum nonnullis in methodo quæras; est hæc analytica, progrediens à fine vel finis notione ad media eo ducentia: nam in operatricibus disciplinis ultimum in cognitione est primum in opere, & vice versa. Vide Enchir. Log. part. prop. c.8. de methodo, & Janitores Logicos Jan. 1. qu. 162. & seq.*

Materia in qua, seu subjectum operationis est homo quatenus beabilis *(uti loquuntur) vel beari potest summo bono civili; & ut libere agit, bonisque moribus excoli potest. Specialius hoc subjectum aggrediuntur alii, dum appetitum*

vel

vel voluntatem informandam inculcant: nos voluntatem ponimus, ut infra docebitur.

Materia circa quam, seu objectum sunt actiones humanæ liberæ ordinatæ in finem, *hoc est quatenus per eas viri probi reddimur. Intellige actiones voluntarias, quæ fieri possunt, hoc vel alio modo, his vel aliis circumstantiis, &c. Hinc inscriptio hujus disciplinæ est de moribus,* Mores *autem* sunt humanæ actiones certo modo formatæ.

Efficiens est norma rectæ rationis. *Hinc differt Ethica à Theologia informante quidem hominem, ejusque actiones, at non secundum nostræ rationis tenorem, sed legum divinarum præscriptum. Ethica itaque addiscenda, non ut per eam Christianus, sed Philosophus evadas: quamvis & Theologo futuro sit utilissima, ut in virtutum definitionibus & divisionibus, &c. Interim differunt virtutes Ethicæ & Christianæ. 1. Subjecto. Hæ non sunt nisi in piis & regeneratis; Illæ in omnibus esse possunt, etiam Ethnicis. 2. Modo acquirendi. Hæ à Deo infunduntur modo supernaturali & gratuito: illæ crebris exercitiis generantur, ut alii naturales habitus. 3. Fine. Illarum est*

magis in externa disciplina situs: harum internus, gloria Dei & interna cordis erga Deum obedientia.

Finis Ethicæ internus est hominem *bonis moribus seu* virtutibus informare. *Externus est felicitas seu beatitudo politica, id est*, summum bonum civile.

Dividitur Ethica in partem communem & propriam.

Pars communis, *seu generalis* est quæ de *fine Ethicæ*, summo *hominis* bono *videl.* agit: *εὐδαιμονολογία illa pars nonnullis dicitur.* Nos *verò* in *parte* communi de *omnibus* quatuor causis virtutum agemus. 1. *De fine videlicet summo bono civili.* 2. *De efficiente, actionibus humanis, & principiis.* 3. *De materia vel objecto, virtutum nimirum affectibus.* 4. *De forma virtutis, adeoque de iis quæ definitionem & divisionem virtutis genericè consideratæ attinet.*

Pars propria de virtutibus ordine agit, *ideò ἀρετολογία dicta*,

Quam

Quam universam doctrinam Ethicam nemo accuratiùs ex veteribus conscriptam nobis reliquit, quam mundi miraculum illud, Aristoteles operibus pluribus, quæ recenset Laertius; quorum tamen non nisi quatuor ad nos pervenêre: De virtutibus Libellus, magnorum moralium libri 2. *Ethicorum Eudemiorum* 7. & *Nicomachiorum* 10. *Atque hi postremi absolutiores sunt.*

PARTIS COMMVNIS

CAPVT PRIMUM.

De summo bono civili, seu beatitudine politica,

FElicitas *seu beatitudo civilis, est operatio animæ rationalis secundum virtutem optimam & perfectissimam in vita perfecta.*

Dari aliquem ultimum actionum humanarum finem, hoc est, summum bonum (finis enim habet rationem boni, & vice versâ cum nihil appetamus nisi bonum, vel verum, vel apparens) patet, cum processus causarum itemque humani appetitus alias daretur in infinitum.

Definitum est *felicitas* vel beatitudo, quæ etiam summum bonum dicitur: & hic inquiritur politicum; non Theologicum, quod est ipse Deus.

Genus est *operatio* vel actio (ad quam homo creatus non ad otium,) sed

ſed non quævis, ut non vegetantis vel ſentientis *animæ*, ſed *rationalis* homini propriæ (incipit differentia defini tionis) unde dependet principaliter, cùm alias ad totum hominem beatitudo pertineat.

Dicitur *ſecundum virtutem* (intelligo omnes virtutes vel quamcunque in ſummo gradu conſtitutam) *optimam & perfectiſſimam*; quia felicitas, cujus fundamentum virtus, actio eſt optima & perſectiſſima.

Dicitur *vita perfecta*, quæ requirit 1. ætatis maturæ judicium confirmatum, quod in pueris non eſt. 2. Temporis diuturnitatem; nam una actio non efficit hominem bonum & beatum, ſed multæ aliquot annorum cum virtutis habitu.

Summum ergò bonum vel felicitas, cùm ſit aliquid hominis, *conſiſtit in actione virtutis* ex habitu promanante; quia 1. illa ſoli homini competit. 2. Eſt ſtabilis & permanens. 3. Propter ſe expetitur. Dicuntur autem beati qui faciunt ſecundum virtutem quoties opus eſt, & commodè fieri poteſt (neque enim liberalis eſt, qui ubique pecuniam erogat, nec fortis qui ſemper

gladi-

gladium ſtringit.) nec quieſcit vir bonus ignaviæ cauſa, ſed ut alacrius ad officium redeat. imo virtute utitur aut erga ſeipſum, aut erga alios.

Non itaque ſummum bonum eſt *voluptas* impura & inhoneſta, ut volunt Epicuri de grege porci: (animi namque voluptatem ex virtutum actione prodientem, tanquam ſignum beatitudinis ſubſequens, ut habet Philoſophus, admittimus) Eſt enim 1. Belluis communis. 2. Non diuturna. 3 Corrumpit potius hominem quam perficit. 4. Inde nemo denominatur bonus, nedum ſummè bonus.

Nec *bonor*. Hic enim 1. non propter ſe, ſed propter virtutem expetitur. 2. Eſt in honorantis tanquam agentis poteſtate, opinione & voluntate; à qua cum dependeat, inconſtans eſt.

Nec *divitiæ*: quia 1. non propter ſe, ſed uſum expetuntur. 2. Malè iis uti poſſumus. 3. Sunt damnoſæ, periculoſæ, inconſtantes, nonnunquam male partæ, ob id Ariſtoteli violentæ dictæ.

Nec *contemplatio* communis *idea* omnium bonorum: etenim practicum quærimus bonum.

Adjuncta vel accidentia *ſummi boni* faciunt

faciunt non ad essentiam, sed existentiam, splendorem & ornatum; ita ut sublata felicitatem labefactent; non tollant; faciuntque ad felicitatem non ut est actio immanens, ad habentem relata, sed ut est transiens, requirens externa bona ceu organa, quibus virtutum actiones commodius exerceat, Vt sunt corporis sanitas, robur, arma, (quæ requiruntur ad actiones fortitudinis) opes (ad liberalitatis) quæ nervi sunt rerum gerendarum ; Amici, honesti nempe, quibus cum conversandum, & sine quibus virtutis usus non est illustris.

Concomitantia sunt: Bona fama, seu honesta aliorum de nobis propter virtutem opinio: Bona conscientia, hoc est, jucundus & pacatus animi status, quæ recte facta comitatur.

CAPUT II.

DE VOLVPTATE.

ETHICI omnino est agere de voluptate, hocque præsertim in loco: Nam 1. Voluptas est in numero bonorum, quem finem Ethicus considerat. 2.

2. Ethicorum maximæ ſemper fuerunt de voluptate controverſiæ. 3. Cum ſummo bono voluptas conjuncta eſt, tanquam ſignum, accidens inſeparabile & finis ulterior perfectæ operationis. Hinc Ariſtoteli.

Voluptas eſt perfectæ operationis ſubſequens ſignum. Vel: ſignum perfectionis operationum benè adminiſtratarum ab animalibus potentia objectum aliquod optimum benè & proportionaliter percipiente.

Atque ita generalius definitur voluptas,ut non ſoli homini ſed animalibus etiam aliis competat. Specialior redditur; operationis & potentiæ ad animam rationalem reſtrictione.

Genus voluptatis rectè Ariſtoteles negat eſſe motum; hic enim imperfectus eſt, voluptas autem ex actione virtutum proveniens perfecta. Eſt modus potius operationis, vel cum Ariſtotele, *ſignum perfectæ operationis*, ſicut corporis venuſtas eſt ſignum ſanitatis & florentis ætatis; aliquando latius Philoſopho ipſa operatio.

Efficiens eſt objectum aliquod conveniens, inque ſuo genere optimum, &c. Senſus tantum, ut in brutis, vel intellectus,

intellectus, ut in homine; unde voluptas vel est corporis, vel animi. E contra doloris causa est objectum improportionatum, inconveniens vel dissentaneum, ut videre est in Exercitat. nostris Philos. & Medicis, Exerc. 8. Problem. 3.

Subjectum voluptatis in genere est animal, in specie voluptatis animi est *homo*.

Finis & boni rationem quodammodo obtinet voluptas; est enim affectio quasi quædam summi boni inseparabilis; neque enim vivit vir bonus & felix absque voluptate. Unde Philosophi omnes vitam beatam jucundam censent, Non ergo omnis voluptas mala.

Dividitur voluptas 1. *Ut* alia sit *animi*, alia *corporis*. Illa animum: hæc corpus afficit & sensus nostros, satisfaciens naturæ necessitati vel in conversatione individui, ut in cibo & poto; vel speciei, ut in venere &c. Est autem voluptas corporis, vel ex visu, vel auditu, olfactu, gustu, vel tactu.

2. Aliæ sunt *communes*; ut homini & brutis ex cibo, potu, &c. Aliæ *propriæ*, ut uni animalium generi, vel certis individuis humanis. Hinc trahit sua

quemque

quemque voluptas. Et alii aliis delectantur.

Sunt autem *animi voluptates præstantiores quàm corporis.* 1. Ob subjectum præstantius. 2. Quia diuturniores. 3. Nunquam habent adjunctum dolorem. 4. Non possunt in excessu peccare, uti nec virtus. Plerique tamen magis expetunt corporis voluptates; Nam 1. hæ pluribus notæ. 2. Et nobiscum quasi enutritæ, atque ab utero susceptæ: 3. Magis afficiunt sensus; plerique vero sensibus grata sectantur. 4. Sine iis speciei aut individui non est conservatio. Atque si moderatus earum usus est, prout recta præscribit ratio, non sunt simpliciter malæ. Oppositum vero, dolores videlicet sunt mali & molesti, saltem quatenus homines ab honestis actionibus abstrahunt.

CAPUT. III.

De actionibus humanis earumque requisitis & principiis.

HActenus de fine virtutum ejusq; signo. *Efficientes* causæ *virtutum* moralium *sunt actiones humanæ* voluntariæ

luntariæ crebræ, ut infrà docebitur, quæ à voluntate proficiſcuntur tanquam primo principio & virtutis præcedunt habitum; quæ vero eundem ſequuntur, oriuntur immediatè ab habitu, hoc eſt, voluntate habitu præditâ; mediatè verò à voluntate. Interim ejuſdem ſpeciei ſunt actiones habitum virtutis præcedentes & ſequentes, cum differant tantum ſecundum perfectum & imperfectum, & conveniant in fine (bono honeſto) extremis (exceſſu & defectu) objecto & recta ratione.

Adjuncta verò actionum humanarum in genere quinque ſunt Philoſopho in Ethicis: *Spontaneum*, *invitum*, *voluntas*, *conſultatio*, *electio*. Sic diſtinctius.

Actio alia *eſt voluntaria* alia *invita*.

Voluntaria eſt, quando principium actionis eſt in ipſo agente ſingulas actonis circumſtantias ſciente. *Ejus* tria *requiſita* ſunt: *voluntas*, *conſulatio*, *electio*, quibus includuntur alia. Voluntas præſupponit rei cognitonem, & ne bonum fucatum pro vero appetat, deliberatione opus eſt: quâ factâ, cum certi aliquid concluditur Decretum (quod in conſultatione includitur) Electionem

verò,

verò, hoc eſt, quando voluntas ſibi certi quid propoſuit agendum, ſequitur ipſa actio.

Spontaneum differt à voluntario, ut generale à ſpeciali. Hoc enim ſoli homini; illud brutis tribuitur, imo & plantis & inanimatis etiam à Poëtis & Oratoribus.

Requiſita enumerata nonnulli principia *actionum humanarum* (ex quibus virtus creetur) ſalutant. Sed ſufficit unum *principium proximum & principale*, nimirum libera in agendo voluntas, vel *liberum arbitrium*:(hoc mentis normam, ad quod ſe conformat, ſupponit) humanæ enim actiones dicuntur, non niſi quæ in hominis libera ſunt poteſtate.

Actio in vita eſt cujus principium aliunde provenit. Eſtque violenta vel imprudens. Violenta eſt, cujus cauſa externa eſt & potens. Eſtq; *vel abſolutè* violenta, *vel* ſecundum quid, ut ſit quaſi *mixtum* & media inter voluntariam & invitam, quando nimirum res per ſe mala eligenda non videtur, reſpectu tamen circumſtantiarum bona & eligenda putatur; ut cum mercator naufragium metuens in mare procel-

loſum

losum merces tuendæ vitæ gratiâ ejicicit.

Ex hac Philosophi distinctione actionis in voluntariam, invitam & mediam discrimen constituunt inter velle, nolle, & non velle.

Imprudens est, cum agens 1, agit per ignorantiam circumstantiarum. 2. Et animo simplici fraudis experte. 3 Post delictum cognitum ducitur pœnitentiâ. Atque actio talis meretur veniam & excusationem, cum fiat per ignorantiam. Sed sciendum hic. 1. Non idem esse *per ignorantiam agere, & esse ignorantem. Illud* dicitur: cum ignorantia simpliciter est causa princeps totius actionis, adeò ut nisi adesset, agens non ageret. Vt si Grœnlandus aliquis vim vini ignorans nimio potu vini inebriaretur. Et ita agens veniâ dignus est. *Hoc*: quando ignorantia non est causa princeps malæ actionis, sed aliud quod ignorantiam induxit. Vt si quis ebrius committat furtum, homicidium, &c. quæ sobrius fortè non patrasset. Hæc actio non meretur excusationem, cum agens ignorantiam spontè per nimium potum accersiverit.

II. *Aliam esse ignorantiam juris* seu universalem,

universalem, *aliam facti* seu particularem, vel rerum singularium.

Illa est cum quis ignorat, quod jure scire debebat, ut quid justum vel injustum, eligendum vel fugiendum, quæ leges hujus vel illius loci. Hic agens excusatione haud est dignus, sed punitur ac si sciens peccasset.

Hæc (quæ veniam meretur) est cum ignorantur circumstantiæ quædam singulares facti, quæ ante actionem prævideri aut præcaveri non potuerunt; omnes vero simul ignorari, nisi agens insanus esset. Suntque Philosopho 8. Finis, rei ipsius quæ agitur, personæ, objecti, loci, temporis, instrumenti, modi agendi.

Consultatio seu deliberatio *est mediorum diligens investigatio*, per quæ in agendo ad finem propositum pervenitur.

Hujus objectum ergo non est finis, sed media ad finem ordinata, in negotiis 1. dubiis & incertis. 2. Quæ nostrâ intersunt. 3. In nostra potestate quæ sunt.

Ante consultationem vel circa principium præconcipiendus finis certus, inque consilium adhibendi viri boni, prudentes, amici. In

In consultatione ipsa vel circa medium; quærenda media ad finem ducentia, videndumque multis an paucis opus sit? An sint licita, facilia quæ meliora? an soli rem expedire queamus, an assumendi socii: qui amicisint & fideles?

Circa finem consultationis videndum an negotium ita perfici queat, vel non? Si non: maturè desistendum. Si potest: maturè res aggrediendæ; ne periculum sit in mora. Interim & nimia festinatio fugienda, unde illud: festina lentè.

Electio est appetitio præmeditata eorum quæ à nobis fieri possunt. Vel ut Aristoteles: Spontaneum prius deliberatum. Sumitur hic electio non pro cupiditate, quæ etiam brutis competit, & circa jucundum vel molestum versatur, non circa honestum vel inhonestum, utile vel inutile; nec pro quovis appetitu: ita enim & finis & media objecta sunt electionis. Hic vero electio est mediorum tantùm, non finis; instar deliberationis qua cum indissolubiliter cohæret. Hinc Aristoteli electio à voluntate distinguitur, quod illa sit mediorum, hæc finis.

Differt à consultatione electio. 1. Subjecto:

Subjecto: Illa est magis facultatis cognoscentis; hæc appetentis. 2. Objecto. illa est rerum incertarum & dubiarum, hæc certarum, ob præcedentèm consultationem. 3 Ideo tempore illa præcedit, hæc sequitur.

Voluntas est boni, vel veri, vel apparentis cùm ratione appetitio. Objectum ergo est, bonum;

Liberum arbitrium est modus, quo voluntas aliquid pro placito vult, vel non vult, secundum intellectus judicium.

Est ergo aliquid voluntatis (quæ intellectus judicum semper præsupponit) & jus quidem motus, cum hoc modo, nempè liberè, voluntas aliquid appetat.

Liberum hic intellige quod in utramque partem inclinare potest; Arbitrium, pro voluntatis placito.

Esse autem voluntatem nostram liberam in externis & civilibus negotiis (de spiritualibus enim hic alienum quærere certum est.) 1. Experientia. Nam possumus varia agere vel non agere. 2. Ex mundi perfectione, quæ continet non tantum res necessarias, sed etiam eas in quibus libertas est & contingentia. 3. Quia libertas est modus

modus voluntatis inseparabilis, quam qui tollit, ipsam tollit voluntatem, adeoque ipsam naturam humanam. 4. Alias frustra essent leges, monitiones, objurgationes, preces, propositum, deliberatio, institutio, prœmiorum & pœnarum distributio, &c.

CAPUT IV.

De affectibus in genere.

HUcusque de fine & efficiente virtutum. Sequitur *materia* vel *objectum virtutis* moralis, nimirum *affectus* aliquis jucundus vel tristis, quem Aristoteles per voluptatem & dolorem nonnunquam inculcat, quando circa ea virtutem occupari contendit. Quivis enim in se experitur vim magnam affectuum, horumque sive appetitus cum recta ratione pugnam, ut sæpe mente & vitâ privent hominem. Itaque ad affectus moderandos & medicandos doctrina moralis præcepta tradit.

Non tamen eadem est pugna rectæ rationis & affectuum in homine cum lucta carnis & spiritus, de quâ scriptura:

ra: nam per carnem reluctantem, non tantum vis appetens intelligenda, sed ipsa etiam ratio, quæ in spiritualibus Spiritui repugnat, inimicitia est adversus Deum, nec sapit quæ sunt Dei, nisi domita & captivata.

Est autem affectus passio ob motum cordis à notitia objecti boni quod prosequitur, vel mali, quod fugit, excitatum.

Definitum alias perpessio vel perturbatio animi dicitur, quæ vox tamen malis affectibus magis competit. Agit autem Ethicus de affectibus practicè & virtutis gratia; Physicus speculativè, prout sunt qualitates.

Genus est passio vel patibilis qualitas. Hæ enim duæ differunt tantum secundum magis & minus. Per appetitum non definitur; quia affectus dicitur quatenus ab objecto pendet; appetitus, quatenus à facultatibus.

Subjectum remotum est animal perfectum. Proximum est *Cor*. Nam 1. Nimii affectus vitæ vim inferunt. 2. Pulsus dat signum affectus in corde latentis. 3. In appetitus conatibus & motibus, non tantum est animæ vis appetens, sed quia in consensum contrahitur, ejus adeoque corporis totius mutatio

tatio conjuncta eſt ; ut ad bonum objectum cor ſpiritus extrorſum fundendo ſe dilatet ; ad malum è contra ſe conſtringat, ſpiritibus intro ſe recipientibus.

Objectum eſt bonum vel malum, & utrumque vel verum vel apparens.

Cauſa eſt objecti cognitio : nam ignoti nulla cupido.

Dividuntur affectus 1. *Alii* ſunt objecti *boni*, juvantes naturam ; ut Amor, deſiderium, ſpes, lætitia. Alii *mali* deſtruentes naturam : ut odium, ira, metus, triſtitia.

Ad hæc ſumma affectuum genera omnes alii affectus facilè revocari poſſunt, ut benevolentia, miſericordia, pudor, invidia, ſuperbia, deſperatio, &c.

2. Alii ſunt *ſimplices*, ut lætitia, triſtitia, metus, &c. Alii *mixti*, ut ira ex triſtitia & ſpe ulciſcendi, ubi duplex quaſi & contrarius eſt cordis motus : Zelotypia ex amore & ira. Ἐπιχαιρεκακία ex odio & gaudio, &c.

3. Alii ſunt *lenes*, Græcis ἤθη ; alii *vehementes*, Græcis πάθη.

4. Alii naturâ *boni*, ut benevolentia & miſericordia. Alii naturâ *mali*, ut odium, invidia, ſuperbia, &c. Alii *medii*,

ut

ut amor, lætitia, ſpes, ira, triſtitia, metus, &c.

5. Alii *affectuoſi* ſeu affectionales, alii *actuoſi*. Illos vocant inclinationes vel propenſiones ad motū, ut iracundiam (ad iraſcendum.) Hos ipſos motus excitatos : ut iram.

CAPUT V.

De amore & deſiderio, itemque de Amicitia.

A*Mor eſt affectus, quo animus bonum amatum ſibi aduniri cupit, & unum quaſi cum eo fieri.*

Differt à pietate, quæ in bruta non cadit, eſtque in ſuperiores ut Deum, parentes, patriam, &c.

A dilectione : quæ non tantum eſt in appetitu ut amor, ſed in ipſa voluntate cum electione prævia.

Ab amicitia : quæ eſt mutuus amor officiis confirmatis.

A charitate : quæ prædicta omnia ſignificare poteſt, & addere quandam amoris perfectionem.

A de-

A desiderio: quod est appetitio boni absentis; amor verò præsentis.

Objectum & principalis causa amoris est *bonū cognitum* & similitudinem habens cum amante.

Causæ accidentales sunt. 1. Convictus & consuetudo. 2. Vestitus, cultus, apparatus, &c. 3. Philtra & veneficia, quæ turpem illicitumq; amorem cient.

Vires amoris sunt potentissimæ, ut ei ceu victori omnia cedant. Cæcus dicitur effectivè; nam pulchra in re amata nimis extollit, vitia verò vel non videt, vel extenuat.

Effecta ante acquisitionem objecti & rei amatæ, in infinitis sunt mutationibus morum & corporis. Post: unio amantis & amati: ut affectu duo fiunt unum, & unum quasi dimidium alterius.

Remedia amoris turpis moralia sunt. 1. Principiis obstare. 2. Fugere occasiones. 3. Temperanter vivere. 4. Orare & laborare, &c.

Commodè hîc agemus de *Amicitia*, Nam 1. Est amor & quidem mutuus. 2. Philosophus eam affectibus annumerat, & in libris prioribus Ethicis

pertractat, licet ad calcem eam etiam exponat. 3. Est virtutis quidam fructus principalis & effectus præcipuus; ut vel hoc nomine in parte hac generali locum sortiatur. *Non vero ipsa virtus est* (etiamsi cognationem cum virtute habeat.) Nam 1. Amicitia non est in nostra potestate vel electione. 2. Est paucis adstricta secus quàm virtus. 3. Est in bonis externis. 4. Virtutem moralem præsupponit.

Est autem *amicitia amor mutuus & conspicuus inter bonos & virtutis amantes ex honesti cognitione consurgens ad vitæ honestæ conjunctionem perducens.*

Cum quâ definitione convenit illa Aristotelis: Amicitia est benevolentia in mutua affectione, minimè latens seu occulta.

Definitum ab amando, ut amor, dictum, Græcè φιλία. quæ vox apud Aristotelem nonnunquam pro humanitate seu comitate usurpatur; apud alios non rarò pro quovis amore.

Genus loco formæ positum est *Amor* vel benevolentia, Maximè enim ex animo æstimatur Amicitia. Reliqua loco differentiæ ponuntur. 1. *Est mutuus*; si enim esset absque redamatione,

ne, odium reciperet, quod abſurdum. 2. *Conſpicuus.* 3. *Inter homines virtute præditos.* Eſt ſubjectum. *efficiens* enim & fundamentum Amicitiæ *virtus* eſt, abſque qua nulla vera virtus. Vltima definitionis verba finalem cauſam continent. Excluduntur ergo ab amicitia propriè dicta, mali & improbi, bruta, res inanimatæ &c. in quas virtus non cadit.

Adjuncta amicitiæ ſunt benevolentia, concordia, beneficentia.

Causæ ſunt: Natura, converſatio, convictus & conſuetudo, propinquitas & cognatio: maximè vero ſimilitudo & æqualitas, ætatis, ingenii, ſtudiorum, morum, virtutis, &c. Circa converſationem ſciendum eam in Amicitia maximè expeti; locorum tamen intervalla, non ſimpliciter diſſolvere Amicitiam, ſed labefactare, habitum non tollere, ſed operationem. Secundariæ ſunt: utilitas, voluptas, bonorum affluentia vel indigentia, ſocietas bonorum, rerum adverſarum, &c.

Vtilitates infinitæ ſunt in utraque fortuna Vnde Cicero. Qui amicitiam de mundo tollit, Solem è mundo auferre videtur.

Oppoſitum generale eſt *inimicitia*, In ſpecie *defectus* eſt ἀφιλία ſeu μισανθρωπία cujus ſuperior gradus eſt odium. *Exceſſus* ὑπερφιλία, nimius, cæcus & perverſus amor: quo refertur Addulatio ſeu amicitia fucata.

Dividitur amicitia. 1. Ratione objecti, quod honeſtum, utile vel jucundum. *Eſt* enim *Amicitia* vel perfecta. quæ *honeſta:* vel imperfecta & per accidens (quà amatur amicus non ſui ipſius gratiâ, ſed quia nobis vel utilis vel jucundus) ut *jucunda*, quam maximè ſectantur juvenes voluptatibus dediti; & *utilis*, quam ſenes lucro inhiantes; ad quam etiam hoſpitalem Amicitiam referunt.

Perfecta autem rara admodum eſt, ut vix pauca paria amicorum reperias in ſacris & prophanis; *eſtque tantum inter paucos* admodum ut duos vel paulo plures, teſtante. 1. Experientiâ. 2. Raritate bonorum hominum. 3. Negotiorum ſingulis incumbentium diverſitate. Et quid faceres hoc amico lugente, illo gaudente?

II. Ratione ſubjecti, vel eſt *æqualitatis*, inter homines ejuſdem dignitatis, ut fratres, ſodales, &c. *vel inæqualitatis* ſeu diſquiparantiæ, uti loquuntur,

ut

ut inter Patrem & Filium, Maritum & Vxorem, magiſtrum & ſubditum, &c. In hoc inæquali amicitiæ genere eſt æqualitas ſecundum proportionem Geometricam. Quo vero magis, ſervatur in amicitia æqualitas Arithmetica. eò illa firmior. De hac proportione infra in cap. de Iuſtitia.

III. Ratione formæ ſeu communionis, *eſt publica vel privata.* Publica ſeu politica reperitur in variis rerum publicarum formis, in Baſilia, Ariſtocratia, Democratia. Privata vel eſt ἑταιρικὴ inter alienos temporis ſucceſſu coaleſcens ob ſimilitudinem morum, ætatis, ſtudiorum, &c. vel φυσικὴ quæ *I.* πατρικὴ inter parentes & liberos. Eſt vero parentum in liberos amor intenſior, quàm horum in illos. 1. Quia parentes diutius amarunt liberos. 2. Magis parentibus conſtat de liberis, quam his de illis. 3. Quia benefactoris amor major eſt in beneficiarium, quam hujus in illum, cum beneficiarius totus quaſi ſit benefactoris: quivis autem ſuum quod eſt, amat impenſius. *I I.* γαμικὴ, per conjugium contracta, quæ vel pririmia, ut inter maritum & uxorem,

orem, vel secundaria, inter affines. III. Ἀδελφικὴ, fratrum & sororum. IV. Συγγενικὴ, inter sanguine junctos, cognatos, patrueles, consobrinos, &c.

CAPUT VI.

De odio & ira, spe & metu, lætitia & tristitia.

O*Dium est affectus amovendi objectum.* Opponitur amori, ex cujus explicatione idcirco intelligitur. Differt ab invidia. 1. Quia hæc solius hominis est, odium etiam brutorum. 2. Hæc est ex alterius rebus secundis invidenti non nocentibus: illud ex eo quod noxium.

Causæ odii sunt. 1. Naturæ proprietas non facilè applicabilis, ut inter lupum & ovem. 2. Ab amore sui. 3. A re meritò aversandâ. 4. Ex animi offensione.

Remedia sunt, qualia contra iram.

Huc referantur contemptus, inimicitia, &c.

Contemptus est affectus ex nimia φιλαυτίᾳ ortus, quo quis alium se putat abjectiorem. Re-

Remedia 1. Respicienda propria vitia 2. Scriptura passim concupiscentiam prohibet.

Ira est affectus mistus ex sanguinis & spiritus circa cor accensione, quo ulcisci & punire libet eum, qui injuria læsisse videtur.

Quatenus est affectus, materia est mansuitudinis; ut habitus ex multis actionibus, est habitus vitiosus vel iracundiæ.

Dicitur *affectus mistus*; Nam duplex adest cordis motus, ut objectum duplex: viz. malum præsens movens tristitiam, & objectum desiderabile movens cupiditatem ulciscendi & puniendi.

Iræ *species* sunt. 1. Levis animi concitatio & furor brevis. 2. Furor major ex naturæ perversitate. 3. Furor maximus vel acerbitas (ut in Nerone, Ajace, &c.) ex qua sæpè morbi graves.

Remedia. 1. Vindictam in aliud tempus differre. 2. Rebus leviculis non offendi. 3. Deo vindictam relinquere. 4. Cogitare nos ipsos sæpe labi & errare.

Spes est affectus simplex, quo dum animus bonum futurum appetit, cor se dilatat, & ad illud recipiendum se quasi præparat.

 Dici-

Dicitur bonum *Futurum*; (Nam gaudium est præsentis boni) quod sit possibile, nec non arduum; nam leviculum facile habendum, non speramus.

Metus seu timor est affectus simplex mali futuri (hoc objectum.)

Caussæ sunt: Dei ira, eorum offensiones quæ lædere possunt, morbi, pestis, amissio libertatis, religionis, conjugis, opum, &c. Fulmina, terræ motus, prodigia, &c.

Effecta 1. In animo perturbatio cogitationum. 2. In corpore pallor, horror, angustia, pilorum rigor.

Remedia 1. Æstimare pericula secundum circumstantias. 2. Præmeditari pericula, ut minus noceant. 3. Exempla aliorum similia perpendere, 4. Sperare meliora, &c.

Timori *opponuntur*: Securitas, fiducia, & audacia. Securitas, cùm non perpendunt mali magnitudinem. Fiducia est animi confirmatio in periculis. Audacia, cùm temere ruunt objecta pellenda, vel consequenda, &c. Ideoq; raro cum successu.

Lætitia est affectus, quo ob bonum præsens vel præteritum (objectum est) *cor dillatatur & spiritus diffundit.* Ideo ex mo-

moderata lætitia corpus moderatò calefit, & humectatur, viresque omnes fiunt vegetiores, ex immoderata sæpe mors subita.

Estque vel honesta, vel turpis vel illicita (pro ratione objecti) remedia exigens instar amoris.

Tristitia est affectus, quo ob malum præsens vel preteritum cor coarctatur.

Species ejus sunt: *Misericordia*, quæ est de malo alieno. *Invidia*, de bono alieno. *Angustia* vel anxietas: cùm spes non est refugii. *Acedia* quasi vocem amputans præ nimia tristitia.

Effecta sunt nocumenta animi & corporis.

Remedia 1. Cogitare de conditione humana adversitatibus exposità. 2. Ideoque contemnere. 3. Aliis delectari & avocari. 4. Amicos habere compatientes.

CAP. VII.

De definitione virtutis, itemque justitiæ universalis.

HActenus de tribus causis virtutis prioribus. Sequitur *forma & definitio virtutis* moralis eviscerandâ.

Virtus est habitus electivus in mediocritate consistens, quoad nos definita, ratione viri prudentis.

Definitum Ciceroni à viro dicitur. Genus est *habitus*. Est enim virtus suâ formali & intrinsecâ ratione habitus bonus & *electivus*, vel in electione consistens, ut distinguatur ab intellectualibus virtutibus, ab habitibus corporis, ab actionibus naturalibus, coactis, fortuitis, temerariis. Ubi autem electio, ibi libertas & consultatio: quæ in voluntate sedem habent. *Voluntas* ergo *virtutis* est subjectum vel materia in quâ.

Mediocritas formam virtutis potissimum constituit: Virtus enim in medio consistit inter excessum & defectum ceu vitia: v. g. fortitudo inter audaciam & timiditatem; liberalitas in-

inter profusionem & avaritiam.

Mediocritatem consequendi tria *præcepta* dat Aristoteles. 1. Cavendum & magis recedendum ab eo extremo quod medio magis adversatur, & declinandum ad id quod medio est propinquius. 2. A vitiis, ad quæ natura sumus proniores, magis abstinendum, & in contraria nitendum. 3. In omni actione cavenda est voluptas, rationi scilicet inimica.

Dicitur præterea in definitione, *quoad nos sicut vir prudens eum definit.* Observandum enim in virtute medium personæ, rationis, vel Geometricum accommodatum cujusque personæ pro ratione circumstantiarum, loci, temporis, &c. quæ cum varient in actionibus, non nisi vir prudens deprehendit medium, longo usu doctus quid singulis personis & circumstantiis conveniat.

Justitia universalis tantum *differt à virtute morali*, quod hæc referatur magis ad habentem, & dicatur ut est merus habitus voluntatem vel appetitum in habente perficiens; illa magis ad alios se extendat, & ad bonum publicum conferat, & non tantum privatum

vatum sit habentis bonum.

Est autem justitia universalis qua quis juste se habet circa bonum commune & publicum & omnibus legibus obedientiam præstat, ut ex earum præscripto omnes alias virtutes colat.

Aristoteli etiam legalis dicitur (quia leges eam præcipuè intendunt) perfecta, optima, pulcherrima, latè patentissima (quia reliquas virtutes sub se complectitur) virum optimum efficiens, &c.

Objectum est *jus vel justum*, vel omnes virtutum actiones, quæ quatenus legibus mandantur, dicuntur potius justæ, quam fortes, liberales, &c.

Oppositum est *injustitia universalis*, cum non præstatur legibus obedientia, unde turbatur humana societas: & adversantur justitiæ universali omnium virtutum moralium extrema, quatenus faciunt ad bonum publicum aliquo modo minuendum. Vnde justitia universalis potest esse in uno aliquo subjecto, cùm bonum bono non contrarietur. At injustitia universalis non potest simul & semel uni subjecto inesse, cum multiplex sit morale vitium, & unum alteri contrarium, ut audacia & timiditas.

CAP.

CAPUT. VIII.

De Divisione Virtutis Moralis.

NOn esse unicam tantum virtutem (unitate specificâ) sed plures, patet contra Stoicos. 1. Quia quidam magis ad unam quàm aliam virtutem inclinant. 2. Aliæ ad aliam animi facultatem referuntur. 3. Distinctos affectus moderantur vel ad mediocritatem reducunt. 4. Differunt externis objectis, terrificis, voluptatibus, honoribus, &c.

Cicero in officiis quatuor Cardinales & Primarias virtutes recenset: Prudentiam, justitiam, fortitudinem, & temperantiam. Sed miscet virtutem intellectualem cum moralibus.

Moralis autem *virtus* commodè *dividi potest* secundum facultates *irascibilem* & *concupiscibilem*. In concupiscibili versatur virtus, vel circa voluptates corporis, quas moderatur *temperantia*, vel voluptatum instrumenta; Instrumenta illa sunt divitiæ & honores. Circa divitias acquirendas versatur *justitia* suum cuique tribuens; circa

erogandas

erogandas mediocres *Liberalitas*, magnas *Magnificentia*. Circa honores mediocres versatur *Modestia*, circa magnos *Magnanimitas*. In irascibili quæ continentur virtutes, versantur circa jocosa vel seria. In seriis molestis timorem cohibet *fortitudo*, iram *Mansuetudo*. In seriis jucundis peragendis præest *humanitas* seu comitas, referendis *veritas* præest. In jocosis mediocritatem servare jubet *Urbanitas*.

In his justitia est utilissima & præstantissima; quippe absque qua nulla domus, civitas, aut gens conservari potest, & ad quam aliæ virtutes videntur quodammodo posse referri. Postremæ verò 4. dicuntur Homiliticæ, quia plurimum conferunt ad civilem conversationem, quæ consistit in dictis & factis, & animos hominum conjungunt. Et licet reliquæ virtutes interna magis respiciant, & actiones graviores magisque reales, adeoque sint eminentiores, tamen non ideo negandum, has postremas esse virtutes. Cum 1. participent de definitione virtutis, 2. Versentur inter duo extrema. 3. Profluant ex voluntate, consultatione, prælectione, &c.

CAP.

CAPUT. IX.

De gradibus virtutum moralium vel de perfectione & imperfectione earundem.

IN uno subiecto tres sunt virtutum moralium gradus & respectus, 1. Est incipientium vel in gradu continentiæ, quando affectus pravi & cupiditates inordinatæ, rectæ rationis imperio subjiciuntur invitè. 2. Proficientium vel in gradu temperantiæ; quando magis expressæ sunt & pacatæ passiones, nec ita vehementes. 3. Perfectorum & heroum, cum ita cohibentur affectus, ut vix aut rarissimè se rationi opponant. Et hæc sunt tria illa quæ in moribus expetenda docet Aristoteles. Scilicet: virtus moralis, & virtus heroica, quæ virtutum est perfectio.

Tria verò è contrà fugienda monet idem: Incontinentiam, vitium morale, & feritatem seu immanitatem.

Virtutem, prout medio se habet modo, huc usque in genere consideravimus; superest ut pariter in genere e-

am

am confideremus fecundum imperfe-ctionem & perfectionem. Primo ergò accedamus femivirtutes dictas, feu virtutes imperfectas.

Virtus moralis imperfecta est via vel dispositio ad ipsam virtutem perfectam Vel: eft habitus electivus imperfectus. appetium reluctantem & indomitum, rationi fubjiciens. Differt ergo à perfecta virtute non fpecie, fed gradu, ut difpofitio ab habitu.

Hujus *duæ fpecies* Philofopho: *Continentia & Tolerantia.* Illa circa voluptatem, hæc circa dolorem verfatur, fed omnis generis fenfuum, non tantum circa guftus & tactus, ut temperantia.

Deinde, illa concupifcibilem appetitum dirigit, hæc irafcibilem; ut ideo ad hæc duo quafi fummi capita, reliquæ imperfectæ virtutis fpecies (quæ tot funt quot perfectæ) nominibus propriis & convenientibus carentes, referri nequeant.

Virtus heroica eft eminentia & fplendor virtutum moralium, (præcipuè & in his fortitudinis & magnanimitatis, quarum fplendor vulgo oculos magis percellit, interim & in intellectualibus virtutibus excellentes, heroës funt, & in

in reliquis moralibus) earum præcipuè quæ majori cum difficultate conjunctæ sunt quæque divinum aliquem afflatum exposcere videntur, præter reliquas efficientes virtutum moralium, in quibus convenit heroica cum moralibus, uti & genere, subjecto objecto, &c.

Differt enim à moralibus tantum secundum magis & minus, vel perfectionem, id est diversos gradus.

Hinc tot sunt species heroicæ, quot sunt moralium virtutum; cum in qualibet virtute reperiatur splendor & eminentia. Datur enim fortitudo heroica, temperantia heroica, &c.

Et cum nulli sit præclusa virtus, in fœminis utique etiam esse potest virtus heroica, quæ apparuit in Rachab, Deborah, Iaël, & Iudith, atque inter prophanas in Semiramide & Margareta Danorum olim regina, quæ Regem Sueciæ in bello captivum duxit.

Heroës ergo *sunt viri illustres per excellentem virtutem* supra humanam conditionem collocati *per quam* olim *cœpit nobilitas*. Nobilitas enim cum virtute heroica coincidit. Et hæc est propria & Philosophica nobilitatis acceptio,

ceptio, cum impetratur artis vel Martis beneficio. Alioquin impropriè, abusivè & populariter sumitur. 1. Pro ea quæ in divitiis & bonis fortunæ reponitur: quæ tamen nobilitatem illustrare & ornare, non vero dare possunt, cum sint bona mobilia, mutabilia & inconstantia. 2. Pro ea quæ in generis & prosapiæ splendore collocatur, estque naturalis & congenita. At hoc bonum est non proprium, sed alienum: nec raro ex illustri stirpe prognati degenerant: Vnde illud: Heroum filii noxæ. Et vice versâ, ex vilissima & obscurissima familia multi præclari ac nobiles orti.

CAPUT X.

De oppositis virtutis moralis & Heroicæ.

CONtrariorum eadem est scientia, teste Aristotele: Quare in Ethicis non tantum de virtutibus agendum, sed etiam de vitiis & extremis. Et nunc de his in genere agemus, ut hactenus de iis genericè diximus. Nec non de heroicæ virtutis oppositis,

Semivirtutum

Semivirtutum opposita cum specialia sint; juxta species Semivirtutum, de iis in parte propria tractandum.

Vitium est excessus vel defectus virtutis in medio consistentis inter hæc duo. Vt liberalitas medium est vel virtus, avaritia defectus, profusio excessus.

Vitii vel mali moralis *causæ*, Theologicè respondendo, sunt Diabolus & perversa hominis voluntas. Philosophicè, defectus rationis & nimius amor sensuum, eorumque quæ sensibus sunt grata, qui rationem obfuscat & appetitui subjicit. Nam si appetitum respiciamus, homo magis pronus est ad vitia quippe sensibus gratiora. Si rationem, magis ad virtutes (non spirituales, sed morales) ut enim se habet intellectus ad scientiam: sic voluntas ad virtutem: At omnes natura desideramus scire.

Malum ergo morale, cum virtuti bellum indixerit, *nequaquam est faciendum, ut eveniat bonum*, (bonum enim ex malo præcedense ortum bonum esse definit.) At malum aliquod Physicum & leve (ut corporis morbum vel fœditatem) facere licet, ut eveniat præstantius bonum. Vt si quis cum zopyro faciem vulneret, & ad hostes fugiens

quasi à suis læsus, eorum consilia in patriæ gratiam exploret.

Heroïcæ virtuti *opponitur in defectu ignavia* & ineptitudo ad omnem virtutis impetum. In excessu *feritas* seu bestialitas, quæ ex magnitudine vitii vel eminentia vitiosi habitus oritur. Est enim *vitium summum omnem rationis usum excludens, hominemque infra humanam conditionem deprimens, & quasi in ferinam transferens.*

Differt à vitio tantum secundum magis & minus, & tot *species habet,* quot sunt vitia moralibus virtutibus opposita. Ut alia sit feritas opposita fortitudini, qualis in Nerone, alia liberaliti, temperantiæ, &c. Omnes tamen ad tres principales formas referuntur: *Prophanitatem, immanitatem, & tyranicam impietatem.* Hæc pietatem erga patriam pervertit: Illa charitatem erga proximum hominem exuit: ista à Deo & divinis avocat.

PAR-

PARTIS SPECIALIS.

CAPUT I.

De justitia in genere, & de distributiva in specie.

PRæmittitur hæc tanquam moralium virtutum Regina, cum alias ordo sit arbitrarius, nec referat, quo quæque loco tradatur; cum omnes sint virtutis species.

Est autem justitia virtus moralis, qua homines apti sunt ad agendum ea quæ justa sunt, eademque etiam agunt & volunt. vel: *est virtus unicuique suum tribuens*, alienum non vendicans, utilitatem propriam negligens, ut communem æquitatem custodiat.

Definitum dicitur à *jure* objecto suo, quod sit juris status, vel quod in ea jus sistatur. Jus vero à jubendo dicitur, quasi jussum. Differentia primæ definitionis insinuat 1. Facultatem *justa* agendi. 2. Actionem. Nam virtutis laus omnis in actione consistit. ut ait Cic. 3. voluntatem, ex qua proficiscatur, non

ex

ex affectu aut perturbatione. Unde ICtis definitur justitia, constans & perpetua voluntas suum cuique *jus* tribuendi.

Objectum est *jus* vel justum & rectum. *Oppositum* est *injustitia*, quo nomine continentur duo vitia; nimium vel parum tribuere sibi aut alteri.

Dividitur justitia *in universalem & particularem.*

De universali dictum parte communi cap. 7. *Particularis*, quæ & moralis dicitur, *est virtus in rerum externarum distributione & commutatione sita.*

Objectum sunt bona externa & fortunæ, ut opes & honores. Circa hos præcipuè versatur distributiva: magis circa eas commutativa.

Dividitur enim *particularis in distributivam & commutativam.*

Distributiva est justitia particularis præmia & pœnas justo modo distribuens. Vel: est quæ in distributione bonorum & malorum externorum proportionē servat Geometricam, id est, rationem habet dignitatis personarum & æqualitatis rerum, ut unicuique pro merito suum tribuatur. Quod stabile est fundamentum Reipublicæ.

Oppo-

Oppositum est injustitia illa, quâ præmia & pœnæ non justo distribuuntur modo.

Excessus dici potest tyrannis pœnas nimis exasperans. *Defectus* socordia, neque dignis præmia distribuens, neq; delinquentibus pœnam.

Objectum sunt 1. Personæ v. g. publicis plus tribuendum. 2. Bona & mala externa, id est præmia & pœnæ, ut honores, dignitates, officia, pecuniæ, labores, castigationes, supplicia, &c.

Hæc distributiva, *alia* est *remunerativa*, quæ præmia, *alia punitiva*, quæ pœnas juste distribuit.

In hac justitiæ specie servatur proportio Geometrica. Hæc, sicut in Mathematicis, neglecta æqualitate differentiarum servat æqualitatem proportionis: ita in Ethicis non spectat nude & absolutè rerum æqualitatem, sed cum discrimine circumstantiarum atq; personarum quibus aliquid tribuendum, & rerum tribuendarum respectu: Servat enim æqualitatem non rei ad rem (ut commutativa, quæ servat Arithmeticam proportionem secundum æqualem quantitatis excessum, ut tantum quis reponat, quantum accepit,

absque

bsque discrimine status & dignitatis in personis) sed rei ad personam, v. g. in bello duci plus dandum quàm militi, &c.

Ad pœnam refertur à nonnullis *jus talionis, quod* est *simplex, vel proportionale.* illud Pythagoricum est, quando simpliciter tale vel idem redditur, quale acceptum: quod in nulla specie particularis justitiæ locum habet. Proportionale, vel analogicum est compensatio bonorum & malorum facta proportionaliter. Bonorum dicitur *gratitudo,* malorum *vindicta.* Et hæc lex talonis in Repub. est necessaria.

CAP. II.

De justitia commutativa, vbi simul de furto & usura.

COmmutativa *est justitia particularis, quæ in contractibus & rerum permutatione proportionem servat Arithmeticam,*id est, posthabito personarum respectu, rei servat æqualitatem, ut suum unicuique tribuatur, & neutra pars defraudetur. *Vnde* Correctiva etiam

etiam Aristoteli dicitur, quia omnem inæqualitatem corrigit, seposita personarum dignitate, v. g. nobili consuli, & rustico licèt inæqualis honor tribuatur ratione justitiæ distributivæ, non tamen in emendo vel vendendo aliquid minori pretio datur huic magis quam illi.

Differt ergo à distributiva. 1. Proportione, uti dictum. 2. Subjecto vel personis, quæ in distributiva sunt publicæ, hic privatæ.

Oppositum est injustitia, qua vel justo minus pro rebus solvitur, vel iniquum pretium rebus imponitur. Item si merces sint corruptæ, iniquæ mensuræ, pondera.

Medium & mensura, per quam exercetur justitia commutativa *est* 1. *Ex natura*, ut est annona publica & non corrupta. Hinc occasio exercendæ mercaturæ, cum non omnis ferat omnia tellus, adeo ut mercatura sit ex jure naturæ orta, & jure omnium gentium confirmata. 2. *Ex instituto* hominum, & est *nummus*, quo medium generalius & commodius nullum, cum non quivis quavis annona indigeat.

Objectum ſunt *contractus*, ut 1. Emptio & venditio, ubi notandum, teneri venditores, vitia occulta rei vendendæ ſignificare, ne defraudetur proximus, & ut merx pretio æquetur, quod requirit juſtitia commutativa. 2. Nudus uſus. 3 Vſufructus, ubi plus eſt commodi. 4. Commodatum, ubi reſtituitur commodatum in ſpecie, vel, idem numero & qualitate. 5. Mutuum: ubi reſtituitur non idem numero, ſed ſimile ſpecie & valore. 6. Locatio & conductio. 7. Depoſitum vel actio deponendi, ubi rem ad cuſtodiendum traditam repetit deponens quando vult. 8. Pignus vel pignoris acceptio. 9. Sponſio ſeu fidejuſſio. 10. Promiſſio ſimplex abſque antecedente petitione promiſſionis. 11. Stipulatio, quæ fit præcedente petitione. 12. Tranſactio, vel concordia circa rem litigioſam. De quibus ubique ICti.

Contractus autem & mercaturæ Chriſtianis licitæ ſunt & neceſſariæ, ad politicæ ſocietatis conſervationem. Licitæ: qua commendantur in ſcriptura pondus integrum, mercatura, &c. & illos probant exempla ſanctorum in utroque teſtamento: Imo in Moſe certa

certa præcepta contractuum politicorum sunt præscripta.

Excessus est *nimium lucrum*: justum enim concessum est.

Defectus est *damnum*. Sub damno & lucro continentur furtum & usura.

Furtum, est contrectatio & ablatio fraudulenta rei alienæ invito domino, lucri gratiâ.

Definitum à furvo seu atro dictum; eo quod nocte atra potissimum committatur.

Genus actionem externam requirit. Theologicè autem furtum etiam est quod in animo concipitur. Per *rem alienam* intellige rei 1. Substantiam. 2. Qualitatem, ut si detur vetus pro novo, dimidium pro integro. 3. Quantitatem, ut si est falsitas in numero, pondere, mensura &c. 4. Commoditatem; si res non datur suo tempore & loco.

Finis est turpe & *injustum lucrum*, cujus causa, qui assentiuntur, operam & consilium &c. dant furibus, his annumerantur.

Dividitur 1. In *manifestum*, & *occultum*. 2. In *diurnum, & nocturnum*. Et hoc deterius. 3. Aliud est *rei animatæ*, aliud *inanimatæ*, Illud vel est *plagium*,

& eſt hominum; vel *abigeatus*, & eſt armentorum obductio. Hoc vel eſt *ſacrilegium*, ſpectantium ad cultum divinum; vel *furtum ſimplex*. rerum ſimplicium & inanimatarum.

Pœnæ furti ratione delicti variant. In variis nationibus eſt *ſuſpenſio*, ex jure ubique recepto. Lex enim Moſaica, licèt eam pœnam non decernat, creſcentibus tamen delictis creverunt pœnæ Vnde & Salomonis tempore aſperior pœna erat furti, quam ſecundum legem Moſaicam.

Et licet per benignam juris interpretationem & miſericordiam à pœna aliquando ordinaria liberentur, qui urgenti ſumma fame & neceſſitatis tempore furati ſunt; tamen hoc furtum nequaquam licitum eſt fame enim potius moriendum pauperi, quàm furandum. Interim panem ei denegans homicida eſt. Iuxta illud : ſi non paviſti, occidiſti.

Vſura eſt id quod alteri ſolvitur propter pecuniæ debitæ, vel rei conceſſæ uſum. Eſtque triplex: *Lucratoria, punitoria, Compenſatoria.*

Lucratoria illicita eſt, & furto deterior, cum ob mutuationis officium

pretium

pretium illegitimum exigitur. Dicitur fœnus quasi funus, vel viva hominis sepultura & cruciatus.

Punitoria est, quæ tanquam mulcta debitori irrogatur ob moram solvendi.

Compensatoria, est cum pro pecuniæ usu justum pretium gratitudinis loco retribuitur, habita ratione æquitatis & conscientiæ. Hæc in quibusdam casibus est licita. Vt 1. cum diviti mutuo dederis ad exercendas negotiationes, agros, ædes, &c. comparandas; ne ipsi sit commodum, tibi damnum, 2. Cum pauper pauperi dat mutuo, non ex-abundanti. ut dans merito ab accipiente indemnis præstetur. Nam ita quis alteri proderit; ne sibiipsi obsit. Charitas enim incipit à seipsa. Licitam vero aliquam esse usuram probatur & ex sacris Matth 25. & jure civili, quod eam decernit. Illicita autem est compensatoria, si dives mutuo dederit pauperi egenti & non inde lucranti. Ab hac passim scriptura abhorret & Christiana charitas.

CAPUT. III.

De jure & injuria.

IUs *est, quod recta ratio in usu mutuæ societatis præscribit.*

Dividitur Aristoteli in *civile* seu simpliciter dictum, & *domesticum* seu secundum similitudinem dictum.

Iurisconsulti dividunt in *naturale*, quod natura docuit omnia animalia, ut seipsum defendere, liberos amare, &c. *Gentium*, quod ratio omnes gentes docuit (& hoc idem est cum jure naturali Aristotelico) ut Deum esse colendum, patriam defendendam &c. Et *civile* quod quisque populus sibi constituit scriptum vel non scriptum publicum vel privatum

Civile (quod Aristoteli etiam sub se continet naturale) vel est *naturale* vel legitimum seu *legale*, quod jurisconsultis tantum civile.

Naturale est quod apud omnes homines, rectæ rationis beneficio utentes, eandem vim habet, non ex hominum opinione aut instituto. Dicitur rectæ rationis. Nam hac neglecta non defuerant scelerati populi,

puli, beſtiales & quaſi furioſi, quia jure receſſerunt naturali: ut apud lidos filii parentes ſenio confectos fuſtibus interficiebant.

Efficiens legis naturæ, ſunt notitiæ principiorum practicorum & inde extructarum concluſionum, quas Deus animis hominum ab initio impreſſit. Vnde hoc *jus* in Scriptura dicitur *jus* dei, veritas & pateſactio Dei, opus legis inſcriptum in cordibus in ipſa creatione.

Principia ſunt axiomata per ſe nota & indemonſtrabilia, à naturâ nobis inſita, & legum ſpecialiorum ſemina: ut turpe eſt fugiendum; parentes honorandi; pactum ſervandum; quod tibi non vis fieri alteri ne feceris; ſuum cuique tribuendum, veritas colenda, &c.

Concluſiones ex his ratione recta colligendæ ſunt variæ, ut ex principio: juſtitia eſt colenda, concluditur; Ergo non furandum, non occidendum, &c. Ex principio: æqualitas eſt ſervanda, concludis: Ergo pœna delicto debet reſpondere.

Iuris naturalis *ſpecies* Ciceroni ſunt. 1. Religio, quæ Deo debetur. 2. Pietas, quæ Patriæ, parentibus, cognatis, &c.

 3. Gratia,

3. Gratia. benemeritis. 4. Vindicatio, injuriosis. 5. Observantia, superioribus autoritate, &c. 6. Veritas omnibus.

Ius legale vel *civile* specialiter & ICtis dictum, *est quod ex hominum instituto autoritatem habet, omnes quibus fertur obligans*. Hoc apud omnes non est idem, sed mutari potest, imò abrogari. Sancitum vel ex jure naturæ: vel ratione aliqua probabili, vel aliqua circumstantia ad salutem civium, &c.

Finis est non tantum honestas, ut in lege naturæ, sed etiam utilitas.

Adjunctum est *æquitas vel correctio, quando jus ipsum ob generalitatem videtur deficere*, vel benigna juris interpretatio à judice prudenti. Æquitatis *extrema* sunt. 1. Malitiosa juris interpretatio, ICtis calumnia, cum legis verba in sensum detorquentur alienum à mente legislatoris. 2. Strictum & summum jus, cum leges severe sine mitigatione (licèt hanc circumstantia aliqua postulet) retinentur absque prudentia, id est, absque examine circumstantiarum, loci, temporis, personarum, mentis legislatoris, &c. Et in hac significatione summi juris (non de statu juris perfecto & excellentissimo)

verum

verum est illud, *summum jus summa injuria.*

Ius legale vel est *non scriptum*, approbatum longo consensu utentium, & ita imitatur legem; vel *scriptum*: ut lex, plebiscitum, senatusconsultum, principium, placitum seu constitutio, Prætorum edictum, responsum prudentum, recessus &c. de quibus ICtus. Utrumque vel est publicum pro pluribus; vel privatum pro qualibet civitate vel universitate, &c. Et dicitur jus municipale, statutum, &c.

Ius domesticum est quod colitur inter unius domus membra; ut matrimoniale seu *uxorium*, inter maritum & uxorem: *Herile* seu dominativum, inter Dominum & servum. *Paternum* inter parentes & liberos, &c.

Injuria opponitur juri, cuius est violatio, *Estque* vel *voluntaria* vel *invita*. Illa propriè est injuria, cum invito præter meritum infertur damnum à sciente & volente. Dicitur invito nam *volenti non fit injuria*, vel volens non patitur injustum, modò habet voluntatem integram, absolutam, liberam & expressam; At patitur nolens injustè, qui habet voluntatem. 1. tacitam, nam, non

 ex-

expressam, v. g. qui volens patitur damnum leve ab inimico, ut magis ei noceat. Non integram, ut in martyribus. 3. Conditionalem, ut pauper egens dat diviti injustam usuram. 4. Ligatam, ut infirmus noxia petens si à quodam facile concessa habeat. Hæc vel est venialis, quam homo committit per ignorantiam, vel non venialis, quam committit ignoranter. Confer cap. 3. Et hic. General, Voluntaria est. 1 Ex malitia & certo animi proposito, 2. Ex animi affectu & perturbatione; & hæc levior est.

CAPUT. IV.

De Temperantia.

TEmperantiæ vox hic non generaliter capitur pro quavis virtute, sed morali, servante in gula & venere mediocritatem.

Est enim temperantia virtus moralis in appetendis vel fugiendis corporis voluptatibus, quæ gestu & tactu percipiuntur, & arcendis doloribus, qui ex rei jucunda privatione animo concipi possunt.

Habebis

Habebit itaque vir temperans in expetendis & perfruendis voluptatibus rationem honestatis, quantitatis, valetudinis, existimationis, loci, temporis, sumptuum, &c. Et cum temperantia sit virtus, non erit temperans, qui à rebus nonnullis abstinet vel natura, vel morbo, vel voto. Coactio enim in virtutibus non habet locum.

Effecta temperantiæ, in corpore, sunt sanitas & pulchritudo; contra, intemperantia variarum ægritudinum caosa est, & medicorum nutrix. In animo, conservatio ingenii, judicii, memoriæ alacritas ad exercendas virtutes.

Excessus est intemperantiæ vitium frequentissimum

Defectus, (qui rarissimus,) est stupiditas omnes spernens etiam necessarias, & honestas voluptates ut in *Origine*, qui ad vitandam venerem seipsum castravit; & in Diogene, qui omnes mulieres de arboribus suspensas optavit.

Obiectum externum Philosopho sunt *voluptates* (corporis non omnes, sed tantùm *gustus* & *tactus*; & huius præsertim) & dolores (ex accidenti, nam

fortitudo

fortitudo per se circa dolores versatur) quatenus ex voluptatum nimio desiderio vel privatione oriuntur.

Species duæ sunt: *Frugalitas & castitas.*

Frugalitas est temperantia in gula moderanda, qua cibi & potus tanta portione utimur, quantum natura ad sui conservationem postulat.

Ratione duplicis huius objecti, cibi & potus, *duplex est* frugalitas: *abstinentia,* quæ in cibo, *& sobrietas* quæ in potu. Habeatur autem ratio cujusque naturæ. Non enim omnibus æquè calor fortis est, nec æqualiter omnes laborant: quare unus altero copiosiori victu uti potest, illæsa frugalitate.

Excessus est *luxuria* in cibo & potu, corpus ejusque vires prosternens uti animi: qualis cœna Antonii & Cleopatræ.

Defectus sunt *sordes* tales, cum quis corpori necessariam alimentum denegat.

Abstinentia est frugalias in cibo capiendo modum servans naturæ & ræctæ rationi congruum.

Defectus est nimia *corporis maceratio,* vitium rarum.

Excessus frequens est *voracitas* & edacitas, consistens. 1. In nimia quantitate.

titate. 2. Festinatione, instar canum. 3. Intempestiva comestione non urgente fame. 4. In electione suavium præ salubribus. 5. Cum quis delicatiora in patina meditatur & evolvit.

Remedia contra voracitatem sunt. 1. Cogitare nutriendam etiam esse animam. 2. Voracitatem esse bestiarum. 3. Non abutendum divinâ liberalitate. 4. Gustus delectationes esse breves. 5. Prius resistendum hostibus qui in nobis sunt, quam externis. 6. Voracitatem esse matrem morborum & mortis præmaturæ.

Sobrietas est frugalitas in moderato potus usu. Vult hæc virtus. 1. Ne nimium bibamus. 2. Ne nimium sectemur suavitatē potius, etiā in modico potu.

Extremum in *defectu* nomine caret: dici tamen potest nimia *aversatio potûs* requisiti: quod vitium admodum rarum. Non enim pro vitio reputandum, quod aliqui nihil planè biberint, vel ex peculiari natura, vel morbo, vel coactione, vel consuetudine longa, &c.

Extremum vitium in *excessu* est *Ebrietas* vel intemperantia in potu, virtus hodie, proh dolor? potius quàm vitium helluonibus.

Causa

Causa sunt prava voluptas, consuetudo perversa, &c.

Effecta sunt nocumenta varia corporis & animæ: morbi infiniti, & mors sæpè repentina.

Remedia Ethica præter ea quæ voracitatis sunt. 1. Considerentur incommoda & effecta ebrietatis. 2. Cogitandum vinum ad ebrietatem sumptum hominis esse venenum. 3. Contemplentur ebrii in speculo faciem furibundam. 4. Perpendendum Ethnicos etiam potuisse hoc vitium detestare & bestiis adscribere.

Castitas est Temperantia in moderanda venere licita, & fugienda illicita.

Objectum est venus, quo nomine intellige non tantùm actum venereum, sed etiam voluptatem in amplexu, osculis, colloquiis, gestu corporis, vultus, oculorum, manuum, pedum, &c. Et tum hæc virtus in specie dicitur *Pudicitia*. In venere licita vult castitas, ut fiat illæsa valetudine in loco, tempore, &c. Illicitam planè damnat.

Ratione personarum consideratur castitas, & requiritur. 1. In omnis ætatis statûsque hominibus. 2. In juvenibus, puellis & omnibus non nuptis vir-

virginitas. 3. In conjugandis requiritur reverentia in cognatum sanguinem ne copuletur sanguine aut affinitate vicinior quàm par est. 4. In jugibus fides conjugalis, ne aliis adhæreant, neve se invicem deserant extra casum adulterii.

Extremum in *defectu* est affectata omnis veneris detestatio ut in Diogene, Origine, &c.

Excessus est *libido*, ad quam referuntur, 1. Omnis frivola seminis profusio. 2. Scortatio. 3. Stutrum. 4. Adulterinm tam simplex quam compositũ. 5. Incestus. 6, Sodomia. 7. Bestialitas.

Effecta. Libidinem omnem consequuntur : ignominia, pœnæ variæ, morbi, mors repentina nonnunquam & nisi resipiscant, mors æterna : nam scortatores & adulteri non possidebunt regnum Dei.

Sunt qui huc *choreas* referunt tanquam libidinis irritamentum. Sed distinctione opus. *Aliæ* enim saltationes sunt *facræ* & religiosæ, quæ in honorem Dei fiebant, ut à Davide, Juditha, &c. Aliæ *convivales* nostro tempore plerumque conviviorum appendices, suntque

ſuntque vel *honeſtæ* & Chriſtianis licitæ, vel inhoneſtæ; *inhoneſtæ* ſunt leves & impudicæ quæ fiunt à perſonis ſcurrilibus & impuris in locis inhoneſtis, aut tempore inconvenienti. Hæ merito damnantur. Nam 1. ſunt reliquiæ Ethniciſmi. 2. Levitatis notæ & irritamenta libidinis. 3. Malorum fontes, ut ſunt ſtupra, cædes, &c. 4. Ethnicis etiam inviſæ nonnullis & punitæ; multo magis Chriſtianis.

Honeſtæ fiunt à perſonis honeſtis & verecundis in loco honeſto (præſertim publico, in præſentia honeſtorum) tempore convenienti, non aliis laboribus præſertim ſacris deſtinato; modo decenti, non impudicis circumgirationibus & ſtrepitu furioſo.

Hæ non ſimpliciter illicitæ. Nam 1. Scriptura meminit ſaltationem, Eccl. 3. quas tamen nuſpiam prohibet. 2. Sanitati proſunt, dum & animus refocillatur, & corpus quietis nimiæ atque compotationum liberatum motu mediocri quaſi vivificatur. 3. Splendor comitatis in moderatis apparet Choreis ut habet *Caſus*. 4. Quædam honoris gratiâ ducuntur, ut dicebat Imperator Frider. II.

Ab

Ab honeſtis ergo honeſte fieri poſſunt. Impiis autem & impuris nihil eſt purum.

CAPUT V.

De Fortitudine.

Fortitudo eſt virtus moralis ſervans mediocritatem circa timorem & confidentiam in iis quæ terribilia ſunt, publicæ utilitatis & honeſtatis cauſa.

Definitum à ferendo dictum (pericula videlicet & labores) non hic ſupernaturalem & cœleſtem denotat fortitudinem, ad tyrannidem quamvis perferendam, ut fuit in Moſe contra Pharaonem, in Johanne contra Herodem, in Apoſtolis & Matyribus plurimis qui fortiores quam qui in bello pro patria occumbunt; nec naturalem illam qualem in leonibus, equis, &c. ſed moralem, ut habet Genus.

Objectum internum eſt *metus & confidentia.*

Externum eſt generale vel ſpeciale. *Generale* ſunt *terribilia* ſeu formidabilia, mala & adverſa, quæ præter meritum

ritum & culpam accidunt nostram, ut paupertas, captivitas, exilium, amicorum penuria, vulnera, morbus, &c. quæ tamen metuenda, si ob culpam nostram contingant. Alia vero mala sunt quæ ab omnibus metuenda, ut omne scelus & sceleris pœna, &c.

Mala vero quæ corpus & vitam petunt, sunt majoris fortitudinis: quoad reliqua dificilius est secundas res moderate ferre. Sic mala & pericula subitanea fortioris est animo magno perferre, quam prævisa.

Speciale est *mors* (*præsertim bellica* pro patria et publicæ utilitatis gratiâ) quæ homini, non ut Christiano, sed ut corpori animato conservationem expetenti maximè est terribilis. Et præterea 1. difficillima ob certamen. 2. Pulcherrima ob decorum. 3. Celeberrima propter famam. 4. Honestissima propter causam videlicet defensionem patriæ, religionis, libertatis, parentum, liberorum, &c. Est ergo mors viro forti delectabilis respectu causæ, subjecti et finis; tristis autem et dolorifica consideratione officiorum virtutis quibus privabitur, ut amplius patriæ charissimæ inservare nequeat.

Bellum

Bellum porrò *Christianis licitum esse*, justis causis positis, & vim vi repellere, patet. 1. Natura feris, & mos gentibus dictat injuriam illatam propulsare. 2. Licet defendere patriam, amicos, &c. 3. Bellum continet multos mala meditantes in officio & intra limites. 4. Publica vindicta seu bellum justum in Scripturis passim à Deo præcipitur : imo bellandi præcepta à Deo ibidem traduntur. 5. Et sanctorum plurimi bella gesserunt.

Duellum autem *neque gladiatoribus concedendum*; *neque in bello tuto committitur*, eo fine ut uno vincente universa firma sit victoria. Licet enim in sacris exempla prostent, & apud Romanos, & olim apud nostrates Danos, teste Saxone ; hodiè tamen mos ille merito deserendus : quo in usu sunt sclopeta & bombardæ ; ut vir fortissimus jam à cacula aliquo occidi queat. Et quid est totum aliquod imperium unius virtuti & fortunæ committere?

Finis in definitione ponitur *Honestum & publica utilitas*. His de causis ferenda pericula, non gloriolæ aut lucelli, Unde negat rectè Philosophus

fortes

fortes dicendos, qui lucri gratiâ militant. Interim militum mercenariorum opera est utilis, & licitum etiam militare ei qui non subjectus est Magistratui belligeranti, cum exempla passim in Scriptura habeantur.

Officia viri fortis sunt imperterrito animo esse in maximis malis, omnia peragere cum consilio, non temerè, cupiditate, irâ, &c. Expectare hostem, aggredi periculum cum prudentia, sustinere aciem, adversarium fugare; et (quod tamen minus forti competit) fugere, si recta ratio jubet, et præsens vitæ periculum. Si enim damnum accideret Reipub. ex tua morte; vitam salvabis: nam ita qui fugit, ad pugnas ille redire potest. At si damnum ex fuga; præstabit mori.

Excessus est duplex. 1. Insana omnis metus vacuitas; ut qui non metuit fulmina, tonitrua, terræ-motus, prodigia, &c. In quibus non relinquitur fortitudini locus. 2. *Audacia* vel præceps animi impetus in pericula sine ratione, qualis in arrogantibus, qui quum imminent pericula, timidi sunt, et Martem in fugacibus habent pedibus. Est tamen *Audacia timiditate potior.* Nam

Nam 1. Hæc Reipub. magis nocet, quippe quæ nihil audet pro patria aggredi, dum interim audaces fortuna juvat, timodosque repellit. 2. Audacia facilius corrigi potest: Estque fortitudini vicinior: audax enim omnia adire jubet pericula, timidus nulla, fortis quædam.

Defectus est *timiditas* seu ignavia, cum quis metuit pericula honesta quæ non debebat Hæc cum nimia est, fit *desperatio*, ad quam (neutiquam ad fortitudinem; non enim pœna sed causa facit martyrem aut fortem) referenda.

Αυτοχειρία, cùm quis metu majoris mali sibi manus violentas infert, adeoq; 1. Non respicit honestatem, sed mortem tanquam majus bonum præ malo eligit alio, quod alia via se effugere non posse putat, quam morte suâ. 2 Facinus omnibus ignominiosum committit & homicidium. 3. Publicam societatem imminuit. 4. In naturam peccat, quæ sui vult conservationem. 5. Non digne & dignis modis mortem subit.

Divisiones fortitudinis sunt variæ. Alia enim est domestica seu *togata*, alia *bellica*. Illa animum præsentem

præ-

præſtat in rebus adverſis & proſperis, in pace potiſſimum eminens. Hæc eſt *vera vel apparens.* De vera ſupra actum hactenus. *Apparens*, ficta, ſeu adulterina, eſt qua impellitur quis ad pericula apparente & ſpecioſo aliquo nomine. Eſtque. 1. Civilis ſeu *politica* dicta, ſpe honoris aut metu ignominiæ. 2. *Servilis* & coacta, pœnæ formidine, ut in ſervis, mancipiis, & militibus nonnullis coactis & anguſtatis, cum fugæ non datur locus. 3. *Iracunda* ſeu violenta, pendens à metu & perturbatione animi, irâ, odio, cupiditate vindictæ, &c. ſine certo conſilio. 4. Militaris vel *experimentalis* pendens ab uſu & experientiâ atque ſpe prædæ. Hinc veterani milites tyronibus animoſiores. 5. *Fiduciaria* pendens à præſentia præſidiorum & auxiliorum. 6. *Inſcia*, quæ pugnat ex ignorantia periculi, donec fugam tandem arripiat.

CAP. VI.

De Liberalitate & Magnificentia

COnjunguntur hæ duæ virtutes, quia differunt tantum secundum magis & minus.

Est enim Liberalitas virtus moderatrix minorum vel mediocrium facultatum; Magnificientia majorum. Vel, est mediocritas circa pecunias.

Liberalitas dicta, quod homine libero sit dignissima virtus, cujus actus est uti pecuniis.

Objectum propinquum vel internum est amor vel appetitus pecuniarum. Remotum vel externum sunt ipsæ *pecuniæ*: non hæ tantum, sed quicquid pecunia æstimari potest; etiam cum quis operâ, officiis & consiliis suis alteri prodest; Græcis χρήματα. Circa hæc versatur liberalis ratione vel χρήσεως, vel κτήσεως. Usus possessioni præstat: Ideo liberalitas potius in dando, quam accipiendo occupatur. Dare enim & difficilius, præstantius, laudabilius, & juxta omnes, liberalius.

Usus consistit in largitione & sumptu.

Sum-

Sumptus impendantur ubi honeſtè ſit; parcatur iiſdem, ubi non neceſſarii.

Quoad *doſin*, attende modum & finem cum Ariſtotele. Et in modo 1. Perſonam Dantem, quæ erit prompta, hilaris, & collati beneficii immemor, non exprobratrix: Accipientem; quæ ſit digna, & vir bonus quicunque maximè nobis junctus ſanguine, terrâ, &c. bene de nobis meritus, &c. 2. Quantitatem, ratione dantis; det pro modulo & facultatibus. Pauper enim de ſuis dans proportionaliter, liberalior eſſe poteſt divite plura dante quidem, ſed non proportionaliter. Vide exemplum viduæ *Luc.* 22. Ratione accipientis reſpiciendus eſt cujuſque ſtatus & dignitas, plus enim dandum conſanguineo, bono, pauperiori. &c. 3. Qualitatem: beneficia proſint accipienti, 4. Tempus cum res poſtulat; Qui cito dat, bis dat, &c. 5. Locum, qui ſit ex honeſtatis præſcripto.

Finis in dando eſt *honeſtas* ſola. Non ergo ſunt liberales qui dant 1. Ad oſtentationem. 2. Ut majora reportent. 3. Ad favorem conciliandum. 4. Vt liberetur à petentis importunitate, ne videatur inhumanus.

Κτῆσις

Κτῆσις consistit in acquisitione & conservatione. In hac: cavendo æs alienum, temerarias fide-jussiones, &c. In illa: 1. Non per fas & nefas acquirat. 2. Non sit importunus in postulando. 3. Augeat rem familiarem non animo ditescendi; sed ut aliis queat benefacere. 4. Benefacturus de suis largiatur, non de alienis.

Extremum in *excessu* & ratione χρήσεως est *prodigalitas*, *vitium in nimis dando*, & parum aut inhonestum recipiendo. Est tamen laudabilius quam avaritia. Quia 1. Liberalitati similius. 2. Nonnullis largitionibus utilis est prodigalis. 3. Et stultitiâ atque simplicitate magis quam malitiâ peccans. 4. Citiusque sanari potest quàm avarus, accedente videlicet ætate vel egestate. Prodigalitas enim magis est juvenum nescientium quid valeat nummus, sed facilius corrigibilium; avaritia est senum magis, qui non flectuntur.

Est autem avaritia vitium in nimium accipiendo, vel retinendo, vel utroque. Estque plurimorum radix vitiorum, perjurii, contemptus verbi Dei, homicidii, adulterii, furti, &c. Vitetur ergo nimius divitiarum appetitus.

Interim *Divitiæ per ſe nullæ* nocent aut *illicitæ* ſunt: Nam 1. ſunt donum Dei, quo ſancti patres multi non caruerunt. Et Deus Salomoni eas promittit cum ſapientia. Et benedictio Dei divites facit. 2. Ariſtoteli ſunt inſtrumenta felicitatis politicæ, & exercendæ liberalitatis.

Magnificentia eſt virtus in magnis ſumptibus erogandis. Objectum ſunt *ſumptus* non mediocres, ut in liberalitate, ſed *ampli* & honorifici, majores in Rege quam Principe, Comite quam Nobili, &c. Vir ergo magnificus eſſe non poteſt ex plebe, ſed princeps, ſanguine clarus, in ſummo officio conſtitutus, divitiis affluens honeſtè partis. Quamobrem meretricula non poteſt eſſe magnifica, licet ſumptus expendat magnos.

Magnificentiæ eadem *præcepta* ſunt, quæ ſupra liberalitatis, ſed in majori perfectione.

Effecta vel opera magnifici ſunt pulchra, ſplendida, durabilia, ut templa, reditus Eccleſiaſtici, Academiæ, Noſocomia, arces & propugnacula, portus, porticus, pontes, naves, armamentaria, &c. Item privata ædificia.

ſupellex

ſupellex aurea, argentea; gemmæ, veſtes, &c.

Exceſſus eſt *luxus* & inepta ſplendoris affectatio, vitium in nimis magnis ſumptibus erogandis, non honeſtatis cauſa, delectationis, ut in Cleopatra: Item cum opus ſit abſque elegantia, gratia, duratione, &c.

Defectus, ſordes. Sunt autem extrema magnificentiæ deteriora, quam liberalitatis. Nam 1. Peccant in publicum commodum, & interitum Reipub. afferunt. 2. Conſpectiora ſunt.

CAPUT VI.

De Modeſtia & Magnanimitate.

COnjunguntur & hæ duæ, ut priores differentes tantum ſecundum magis & minus. Modeſtiæ enim objectum ſunt honores parvi & mediocres; magnanimitatis magni.

Eſt enim *modeſtia virtus in parvis vel modicis honoribus recte expetendis vel contemnendis.*

Defectus eſt *contemptus honorum* præter modum & rationem, etiam nobis

debitorum saniorum judicio & divino mandato.

Excessus est *ambitio* vel arrogantia, quando honores mediocres nimium & præter rectam rationem expetimus.

Modestiæ cognata est *Humilitas* Christianorum, vel animi demissio, quâ quis propria modestè extenuat, & submisse se gerit, ac interdum aliquid de jure suo remittit in Dei gloriam & Ecclesiæ commodum.

Magnanimitas est virtus in magnis & debitis honoribus.

Alias nonnunquam sumitur pro magnificentia, item fortitudine insigni.

Excessus est *superbia* vel fastus, quando quis indignus magnos affectat honores, res suas secundas jactat, &c.

Defectus Pusillanimitas, respuens honores jure debitos.

Officium magnanimi primarium est magnos honores convenienter & modo decenti expetere vel contemnere. Secundarium est, moderatè versari circa opes & potentiam, quæ honorem ex parte amplificant.

Magnanimitatem autem non tollit politicam humilitas spiritualis.

Sed

Sed objectum præsentium virtutum explicandum, quod *Honor*.

Honor est præmium virtutis, tributum viro bono ob honestatem à congruente ejus judice, ut ejus virtus refulgeat, cæterique ejus exemplo ad virtutem invitentur.

Materia honoris est multiplex, quæ insignum virtutis tribuitur.

Efficiens est *judex competens* actionis virtutis, vir probus, præsertim princeps & magistratus. Et ad solidum honorem sufficit unius probi & prudentis viri testimonium, cùm una sit vox omnium proborum; At ad honoris illustrationem multorum requiruntur testimonia. Vir ergo pravus & improbus cum judicium honesti & viri boni non habeat, probos & bonos honorare non potest. Honor enim est actio proba, quæ est honorantis & conferentis. Unde Aristot. dicit *honorem* esse *magis honorantis quam honorati*, Est tamen etiam honorati. 1. Tanquam causæ impellentis & commoventis honorantem seu causam motam. 2. Tanquam illius prumium, fructus & signum. 3 Recipitur in honorato, non in producente. 4. Contraria, videlicet infamia & vituperium

vituperium sunt recipientis non dantis. Quæ contraria uti fugere licet; ita honorem appetere concessum est. Nam 1. ita distinguitur homo à pecude. 2. Honos alit artes. 3. Iustitiæ est sua unicuique tribuere. 4. Natura etiam membra corporis aliqua honoratiora fecit. 5. Deus honorem præcepit in quarto præcepto.

CAP. VIII.

De Mansuetudine.

M*Ansuetudo est virtus servans mediocritatem circa iram.*

Dicitur aliàs clementia, placabilitas, humanitas.

Obiectum internũ est *ira*, quæ est affectus cum vindictæ cupiditate, ex contemptu nostri vel nostrorum ortus.

Externum, quod iram potest concitare, ut injuriæ, contemptus, convitia, damna, &c.

Officium mansueti in genere, est iram cohibere. In specie, rationem habere 1. Personarum. Irascendum enim improbis & sceleratis, non superioribus,

rioribus, non bene de nobis meritis, non veniam precantibus &c. 2. Causarum. Iræ justæ sint causæ, facientes ad destructionem cultus divini, famæ, patriæ, amicorum. 3. Temporis & loci. Non irascendum diu, non in conviviis, seriis consultationibus &c.

Defectus dicitur *Lenitudo* vel iræ vacuitas; cum quis non irascitur, quibus personis & quibus de causis irasci debet: adeoque occasionem dat securitati & morum dissolutioni.

Excessus est *iracundia*, *cujus* tres *species*. 1. *Excandescentia* cum cito ob leves causas, aperteque irascuntur, subitoque placantur. 2. *Amarulentia*, cum tarde irascuntur, sed semel conceptam iram fovent occultè, & vindictam belluino more sequuntur, & occasionem ulciscendi, nisi diuturnitate temporis ira sit concocta: & hi deteriores. 3. *Crudelitas*, sævitia, & animi asperitas, ut in tyrannicis hominibus, cum gravius & diutius quam oportebat, irascuntur.

Ira autem legitima viro bono licita est tanquam cos fortitudinis excitans animos ad res magnas. Ita in sacris fortissimi & sanctissimi irascuntur Jacobus, Moses, David, &c.

In

In his extremis lenitudo iracundiâ præstabilior est: Nam hæc frequentior est, et magis civilem conversationem impedit, dum animos distrahit. Mansuetudo autem virtutibus homiliticis affinis est, quæ jam sequuntur.

CAP. IX.

De Comitate.

Comitas est virtus homilitica in conversatione seria honestè oblectans. Vel: quâ verbis honestè officiosis & amicis sine fuco utimur. Aliis dicitur comitas, familiaritas, affabilitas, humanitas, popularitas, facilitas.

Objectum internum sunt animi voluptates & dolores ex rebus seriis in quotidiana hominum conversatione.

Externum est communio dictorum & factorum in eadem.

Finis est honestas cum utilitate.

Officia viri comis vel humani sunt. 1. Esse promptum & facilem in dictis et factis servato honesto. 2. Uti verbis amicis. 3. Rationem habere personarum præstantiorum, quibus auscultandum;

dum; æqualium, quibus consentiendum; minorum, quibus modestè persuadendum. 4. Alterius dicta & facta si approbare jure nequit, monebit modestè, non assentabitur.

Excessus est *blanditia*, vel nimium placendi studium, quando quis omnia laudat, et *adulatio* Gnathonica, cùm quis lucri causâ blanditur.

Defectus est *morositas* & violentia, quandò nemini placere cupimus, et dicta factaque aliorum bona & recta improbamus.

CAPUT. X.

De Urbanitate.

URbanitas est virtus homilitica in conversatione jocunda, quâ rectè jocamur & aliorum jocos ferimus. Vel: quâ concinnis & honestis dicteriis ad hilaritatem excitandam in jocundioribus congressibus jocamur.

Excessus est scurrilitas parasitica, id est, intempestivum et immoderatum studium movendi aliis risum.

 De-

Defectus rusticitas, cùm quis non commodè & cum gratia jocos profert, sed tardè vel insulsè : nec æquo animo alios jocantes perfert.

Objectum sunt *ludi & joci*, circa quos etiam virtus versari potest, quatenus quæritur relaxatio animi. Sed ludi & joci sint 1. Honesti ac liberales. 2. Moderati. 3. Absque virulenta dicacitate, scommatibus, conviciis, &c. 4. Absque offensione audientium, imprimis juniorum. 5. Tempore fiant convenienti, non exequiarum, belli, &c. 6. Ratio habeatur personarum. Aliter enim jocandum cum principe, quam plebeo; aliter cum sene & docto, quam juvene imperito, &c. 7. Jocandum non affectatè, & coactè, sed naturali quadam gratiâ : quæ si desit, legantur autorum variorum facetiæ, & pro jocis narrentur.

CAP.

CAPUT. XI.

De Veritate & Taciturnitate.

VEritas vel veracitas (aliis candor, severitas, integritas,&c.)*Est virtus homilitica, quâ id quod in corde sentimus, ore, verbis, & actionibus profitemur.*

Accipitur hic vox veritas non Metaphysicè pro convenientia rei cum intellectu; nec logicè pro convenientia propositionum cum rebus; sed Ethicè pro habitu virtutis; quo sermones,gestus, & actiones nostræ in se habent imaginem affectuum, cogitationum & volitionum nostrarum. Potest enim quis falsum dicere logicè, &c. non Ethicè, & vice versâ. Hinc aliud est *mentiri* aliud *mendacium dicere.* Mentiri dicitur, qui contra conscientiam & mentem suam loquitur, id quod fortè alias in se verum est; id est, dicit falsum Ethicè, non Logicè semper. Mendacium dicit qui loquitur illud quod verum esse putat, cum in se sit falsum. Hic non mentitur, id est, falsum

falſum non Ethicè, ſed Logicè.

Fundamentum veritatis eſſe poteſt vel naturale cum oratio dicitur eſſe mentis index, vel divinum quia Deus eſt ipſa veritas, & veritatem omnes vult ſectari

Objectum primarium eſt *verum*. Secundarium, eſt communicatio dictorum & factorum in quotidiana hominum converſatione.

Veritati *in ſpecie* & particulariter opponitur, quoad *exceſſum* ἀλαζονεία quando quis ea quæ non habet ſibi arrogat:quoad *defectum* εἰρωνεία, cum quis id quod habet diſſimulat. Viro autem bono ſimulare & diſſimulare non licet in fraudem proximi(at licet joci cauſâ, ad utilitatem proximi,ad divinam gloriam amplificandam)contradicit enim omnis ſana ratio,omnis ſapiens antiquitas, imò ipſe Deus deteſtatur mendaces bilingues. Valeant ergò Pſeudo-politici moderni, quibus artificioſum eſt, aliud ore offerre, aliud corde volvere, magnatum placitis ſe accomodare, tempori ſervire, &c. Teneatur potius hæc regula : Melius eſt pro veritate pati ſupplicium, quàm pro adulatione beneficium,

In

In *genere* autem veritati opponitur *mendacium*, quod in judiciis dicitur falsum testimonium, falsa defensio, vel falsa sententia.

Est autem *mendacium*. 1. *jocosum*, joci et delectandi causâ, non decipiendi. 2. *Officiosum*, quod nonnullis prodest, bonis non obest: Quale in Rebecca, Jacobo, Josepho obstetricibus Ægypti, Rachab, Jehu, &c. Atque hoc dici non potest peccatum, cum non fiat animo et habitu mentiendi, sed proximum juvandi. Unde factum Rahab et obstetricum Ægypti ex fide profectum asserit scriptura. 3. *Perniciosum*, quod propriè mendacium, cum quis falsum studio profert contra proximum fallendi ergo: qualia Gnathonum, Thrasonum, &c.

Veritatis summa confirmatio dicitur *juramentum* (eo quod pro jure et lege habendum sit quod juratur) item jusjurandum, quasi Jovis jurandum.

Jurare autem omnino *licet*. 1. In causa religionis et veræ doctrinæ, quando de Dei gloria agitur. 2. Charitatis gratia privatæ vel publicæ inter regna et respublicas. 3. In veritate. 4. In justitia. 5. In judicio ex rei ratione

&

& necessitate vocationis exigente, aut magistratu imponente. 6. Quando omnis humana probatio cessat.

Nam 1. Causæ modo dictæ postulant.

2. Iuramenta per nomen Dei opportunè facta sunt mandata in scripturis.

3. Et Deus ipse & sancti aliquoties jurasse leguntur.

Est autem juramentum invocatio Dei, qua petimus ut sit testis nostræ asseverationis, & puniat fallentem.

Duæ ergo juramenti partes. 1. *Dei* invocatio pro veritate. 2. Nostra imprecatio si fallimus. Pejerare autem est id non facere, quod ex animi sententia juraveris: nam propriè perjurium non est, si, qui jurat, id verum putat, sed qui falsum scit, tamen jurat.

Finis juramenti est controversiarum terminatio & charitatis stabilimentum.

Id *per quod jurat* Christianus, aliud præter Dominum esse non debet. Nam 1. Per cujus nomen juras, ejus agnoscis veritatem & justitiam. 2. Iuramentum spectat ad secundum præceptum decalogi. 3. In scriptura prohibitum est iurare per creaturas, idola, res factitias & fictitias, &c.

Si

Si tamen Christiano negotium sit cum Ethnico jurante per sua idola; hoc juramentum admittere poterit. Nam 1. Ethnici suis idolis magnam præstant reverentiam, & detestantur perjurium, 2. Aliter Ethnicis confirmare non potest suam veritatem. 3. Iacob admisit iuramentum à Labano idololatra præstitum per Deum Nachor. Unde indubie ius civile concessit peregrino per suos Deos iurare, civi per suos. 4. Quia Ethnici, Iudæi, Turcæ, &c. Falsò iurantes periuri fiunt, & à vero Deo puniuntur. Hæret enim in animo peierantis idololatræ offensi numinis opinio, & Deum esse putat suum idolum. Vnde Augustinus: Prorsus periurus es, quod per id quod sanctum putas, falsò juras. Hinc pœnas & in peierantes, & eorum posteritatem damnâsse atroces, testantur historiæ.

Quocirca strictè *servandum juramentum etiam* vel fraude *extortum, etiam hosti datum*, v. g. à latrone spoliante: modo sit de re licita, possibili, verbo Dei & bonis moribus non contraria; Exempla Josuæ qui à Gibeonitis deceptus, fidem tamen servare voluit; & Zedechiæ, qui ob violatum pactum, quod

quod metu periculi pepigerat cum Nabuchodonoſore, graviter punitur; & eorum qui in deſperationem inciderunt, cum non ſervârunt; præſertim cum jus divinum omne mendacium & perjurium prohibeat: & jus humanum ſuadeat jus eſſe fidem ſervare ei cujus eſt dare.

Officia viri veracis, candidi & ſinceri ſunt. 1. Sit iuſtus & bonus qui veritatis amore non lucri cauſa verum dicit. 2. In dictis & factis ſit per omnia ſibi ſimilis. 3. Et ſua non multum iactans. 4. Non curabit veritatem odium parere. 5. In rebus contingentibus & mutabilibus adiiciat has formulas: quantum mihi videtur, quantum mihi conſtat, &c. 6. Verum ſemper dicat quando obligatur, talibus perſonis, tali tempore, in tali cauſa, &c. 7. Alias cum non tenetur verum dicere illud, ad quod tacendum per leges vel conſcientiam obligatur, non violabit leges taciturnitatis.

Eſt enim *Taciturnitas virtus*, *quâ arcana nobiſcum continemus*, *quæ repræhenſionem recte judicantium incurrere poſſunt*: Et diſtinguitur à nonnullis in *honeſtam & neceſſariam*, Hanc vocant,

qua

quâ, fine Dei contemptu & publici boni dispendio, cognita nobiscum retinemus, ne in perniciem alterius divulgentur. Illam, qua linguam tantisper continemus, donec conveniens loquendi locus detur. At iuniores & inferiores inter superiores expectabunt loquendi occasionem, ut quando compellantur, vel alii finem sermonibus imponunt.

Excessus est *garrulitas*, alii loquendi locum non concedens. *Defectus infantia*; cum quis instar stipitis, quando opus est, non loquitur aut respondet.

CAPUT. XII.

De Semivirtutibus in specie, nempe Continentia & Tolerantia.

IN genere de his actum est part. Commun. Cap. 9.

Continentia est virtus imperfecta, vel dispositio proba sequens rectam rationem, ut dominium hæc obtineat in voluptates & cupiditates licet reluctantes.

Accipitur vox continentiæ hic modo medio

medio pro fræno parvarum concupiſcentiarum vel repugnantis appetitus. Alias accipitur. 2. modo lato & generali pro temperantia.

At differunt intemperantia & incontinentia. 1. Tanquam habitus à diſpoſitione. 2. Temperantia verſatur tantum circa voluptates guſtûs & tactûs: Continentia circa omnis generis ſenſuum. 3. Temperans agit conſulto, ex plena voluntate habetque cupiditates moderatas ad rectam rationem. Incontinens nondum planè domitas. 4. Intemperans incontinente eſt deterior ob habitum & diuturnitatem vitii, ideò incurabilis eſt, & à leviſſimis abripitur voluptatibus. inconitnens non niſi à vehementioribus; & facile ſanari poteſt.

Tertiò accipitur ſtrictè à Theologis pro abſtinentia ab omni delectatione venerea; quod donum continentiæ non omnes qui volunt, habere poſſunt: ut liquet experientia, & 1 Cor. 7. cum ſit extraordinarium & peculiare Dei donum.

Differt continens à pertinace: Ille melioribus rationibus cedit. Hic nulla ratione a propoſito etiam malo dimoveri

veri se patitur, estque Aristoteli in triplici discrimine, 1. Qui obstinatè suam sententiam defendit. 2 Indoctus qui licet defendere nequeat opiniones, iis tamen adhæret 3 Rudis & agrestis perseverans in consuetis sive bonis sive malis opinionibus, aliorum rationes nec audire nec intelligere volens.

Objectum continentiæ *primarium*, sunt voluptates corporis vel sensuum. *Secundarium* sunt voluptates ex divitiis, honoribus, cupiditate vindictæ, &c. Unde dicitur continens vel incontinens iræ, concupiscentiæ, vindictæ, &c.

Est verò *incontinens concupiscentiæ deterior, quàm* incontinens *iræ*. Hic enim magis sequitur naturalem corporis dispositionem ex abundantiâ bilis, &c. nec ita dolo & insidiis rem agit; verum apertè, nec ita totus ambulat secundum sensum & sensu grata.

Extremum in *defectu* nomine caret, & vix reperitur, cum quis planè fugit omnes voluptates.

In Excessu dicitur incontinentia.

Tolerantia seu patientia *est virtus imperfecta vel* dispositio proba *rectam rationem sequens, quâ homo honestatis causa res adversas cum quodam dolore perfert,*

N. Crynes

perfert, repugnante videlicet irafcendi appetitu.

Differt afortitudine. 1 Ut difpofitio ab habitu. 2. Verfatur circa pericula & mala impofita quæ depelli non poffunt; fortitudo etiam circa adeunda pericula.

Objectum funt *dolores*, qui perferendi Extremum in genere eft *Impatientia.* In fpecie *Exceffus* dici poteft *pertinacia* vel obduratio nimia in perferendis doloribus fine honeftatis ratione. *Defectus Mollicies* qualis in Sardanapalo; vitium nullos dolores aut labores honeftatis gratia perferens.

INDEX

PARTIS COMMVNIS.

PARTIS SPECIALIS.

FINIS.